

Univerza v Ljubljani
Pravna fakulteta

Urška Pavlovič

Naj imajo živali in rastline pravice?

(magistrsko diplomsko delo)

Mentor: prof. dr. Senko Pličanič, univ. dipl. prav.

Ljubljana, september 2018

*A eno te prositi smem:
iz praha vzgoji ti cvetico,
podari logu pevko-ptico,
katerkoli vstvari stvar;
kedor bi pa ko jaz na sveti
imel čutiti in trpeti,
mej dvomi, zmotami viseti –
Človeka – vstvariti ničar!*

Simon Gregorčič, Človeka ničar!

Hvala mentorju za vse nasvete in pomoč ter mojim bližnjim za potrpežljivost.

Povzetek

Naj imajo živali in rastline pravice?

Da lahko nekemu bitju ali entiteti podelimo pravno priznano pravico, ji moremo najprej podeliti pravno subjektiviteto. Pravna subjektiviteta in hkrati tudi koncepcija pravic sta plod človekove ustvarjalnosti in njegovega urejanja sveta. S človeškim razvojem tekom zgodovine je vedno več takrat še brezpravnih subjektov (sužnji, ženske...) začelo dobivati pravice, ki jih lahko pravno uveljavljajo. Do približno 20. stoletja ni bilo posebnih dvomov, da so pravice lahko zgolj človekove pravice. Skozi čas pa se začnejo pojavljati pomisleki o samoumevnosti slednjega in človek začne odkrivati, da obstajajo argumentirani razlogi, da se okvir pravno priznanih pravic začne širiti, namesto da ostane omejen zgolj na ljudi. Tudi živali in rastline imajo interese, ki jih je več kot upravičeno možno pravno zavarovati. Kljub vedno večjim pobudam nevladnih organizacij in političnim trendom, ostaja pravo še vedno dokaj togo; še vedno je zakonodajalcem težko sprejeti razširjene teorije o pravicah drugih bitij, čeprav vedno več utemeljenih argumentov govori v prid tem teorijam. Pozitivno pravo in pravna teorija pretežno govorita o varovanju, ščitenju in ohranjanju živalstva ter rastlinstva – brez izrecnih poimenovanj »pravica« in »pravna subjektiviteta« v kontekstu z živalmi in rastlinami, kar je še vedno pisano v precej antropocentrističnem duhu. Vendar črnogledost pri tej, izjemno pomembni tematiki za sodobni čas, navsezadnje ni potrebna, saj zakonodaja oz. zakonodajalci z urejanjem teh področij pravzaprav na nek način vsaj posredno priznavajo pravice živalim in rastlinam. V sodobnem času pa lahko pričakujemo in tudi že dobivamo bolj nedvoumna priznanja pravic drugim entitetam okoli nas.

Ključne besede: pravica, pravna subjektiviteta, pravice živali, pravice rastlin, varovanje okolja, pravo varstva okolja, širitev okvirja pravic, naravovarstvena zakonodaja, antropocentrizem, ekocentrizem

Summary

Should animals and plants have rights?

In order to confer a legally recognized right to a being or an entity, we must first grant it a legal subjectivity. Legal subjectivity, and at the same time the concept of rights, is the fruit of human creativity and its regulation of the world. With human development in the course of history, more and more disenfranchised subjects (slaves, women ...) began to gain rights that can be legally enforced. By the 20th century, there were no particular doubts that rights could only be human rights. Over time, however, doubts arise as to the self-evidentness of the latter, and humans begin to discover that there are argued reasons for the framework of legally recognized rights to expand, and not being limited to mere people. Animals and plants also have interests that are more than justifiably possible to protect legally. Despite the increasing incentives of NGOs and political trends, the law remains fairly rigid; it is still difficult for legislators to accept widespread theories about the rights of other beings, even if more substantiated arguments speak in favor of these theories. Positive law and legal theory predominantly speak about the protection, safeguarding and preservation of animal and plant life - without the explicit naming of "right" and "legal subjectivity" in the context of animals and plants, which is still written in a rather anthropocentric spirit. However, pessimism in this very important topic for modern times is ultimately not necessary, since legislation or legislators by regulating these areas, in some ways at least, indirectly recognize the rights of animals and plants. In modern times, however, we can expect and are receiving more unequivocal recognition of rights to other entities around us.

Keywords: right, legal subjectivity, animal rights, plant rights, environmental protection, environmental law, the extension of the rights framework, nature conservation legislation, anthropocentrism, ecocentrism

Kazalo

I.	Čemu živalim in rastlinam pravice?.....	- 8 -
II.	Ključna nazora.....	- 10 -
II.I.	Antropocentrizem.....	- 10 -
II.II.	Ekocentrizem.....	- 11 -
III.	Različni pogledi skozi čas in filozofska izhodišča.....	- 13 -
III.I.	Antika.....	- 13 -
III.I.I.	Pitagora.....	- 13 -
III.I.II.	Aristotel.....	- 13 -
III.II.	Srednji vek.....	- 14 -
III.II.I.	Tomaž Akvinski.....	- 15 -
III.II.II.	Frančišek Asiški.....	- 15 -
III.III.	Novi vek.....	- 16 -
III.III.I.	Rene Descartes.....	- 16 -
III.III.II.	Immanuel Kant.....	- 16 -
III.III.III.	Jeremy Bentham.....	- 17 -
III.III.IV.	Charles Darwin.....	- 18 -
III.IV.	Sodobni pogledi.....	- 18 -
III.IV.I.	Peter Singer.....	- 18 -
III.IV.II.	Tom Regan.....	- 20 -
III.IV.III.	Franz Manfred Wuketits.....	- 21 -
III.IV.IV.	Hans Küng.....	- 22 -
III.IV.V.	Michael Marder.....	- 22 -
IV.	Psihološko antropološki vidik.....	- 24 -
V.	Pravice živali so tudi pravice rastlin.....	- 26 -
V.I.	Žival ni rastlina in rastlina ni žival.....	- 26 -
V.II.	Gensko spremenjeni organizmi.....	- 29 -
V.III.	Veganstvo.....	- 31 -
V.IV.	Globoka ekologija.....	- 33 -
V.V.	Naravno ravnovesje ohranjujoč razvoj.....	- 34 -
VI.	Živali in rastline v pozitivnem pravu.....	- 36 -
VI.I.	Mednarodnopravna ureditev.....	- 36 -
VI.I.I.	Univerzalna deklaracija o pravicah živali.....	- 36 -

VI.I.II.	Univerzalna deklaracija o pravicah matere Zemlje	- 37 -
VI.I.III.	Ramsarska konvencija	- 37 -
VI.I.IV.	Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine.....	- 38 -
VI.I.V.	CITES	- 38 -
VI.I.VI.	Barcelonska konvencija	- 38 -
VI.I.VII.	Bonnska konvecija.....	- 38 -
VI.I.VIII.	Bernska konvencija	- 39 -
VI.I.IX.	Alpska konvencija	- 39 -
VI.I.X.	Konvencija o biološki raznovrstnosti	- 39 -
VI.I.XI.	Aarhuška konvencija	- 40 -
VI.I.XII.	Evropska konvencija o krajini	- 40 -
VI.II.	Ureditev v Evropski uniji	- 41 -
VI.II.I.	Pogodba o delovanju Evropske Unije	- 41 -
VI.II.II.	Direktiva o pticah in Direktiva o habitatih	- 41 -
VI.III.	Razvoj in pregled slovenske ureditve	- 43 -
VI.III.I.	Ustava Republike Slovenije (URS)	- 44 -
VI.III.II.	Kazenski zakonik (KZ-1)	- 44 -
VI.III.III.	Obligacijski zakonik (OZ)	- 46 -
VI.III.IV.	Zakon o varstvu okolja (ZVO-1)	- 47 -
VI.III.V.	Zakon o zaščiti živali (ZZZiv).....	- 48 -
VI.III.VI.	Zakon o ohranjanju narave (ZON).....	- 48 -
VI.IV.	Primerjalnopravni vidiki	- 50 -
VI.IV.I.	Nemčija.....	- 50 -
VI.IV.II.	Avstrija	- 50 -
VI.IV.III.	Švica.....	- 51 -
VI.IV.IV.	Ekvador	- 52 -
VII.	Pravna izhodišča in podlage ter politični trendi	- 54 -
VII.I.	Pravni subjekt in pravna subjektiviteta	- 54 -
VII.II.	Pravno priznana pravica.....	- 56 -
VII.III.	Drevesa in pravni status	- 58 -
VII.IV.	Pravne pobude	- 61 -
VII.IV.I.	Društvo za osvoboditev živali in njihove pravice	- 61 -
VII.IV.II.	Evropska državljanska pobuda.....	- 61 -

VII.IV.III.	Skupina nevladnih organizacij za trajnostni razvoj	- 62 -
VII.V.	Parlamentarne volitve 2018	- 63 -
VIII.	Živali in rastline naj imajo pravice!	- 67 -
IX.	Seznam uporabljene literature	- 72 -
IX.I.	Monografije, članki in diplomske naloge	- 72 -
IX.II.	Spletni viri.....	- 73 -
IX.III.	Pravni viri.....	- 80 -

I. Čemu živalim in rastlinam pravice?

»Navada bo ljudi sprijaznila z vsakršnimi grozodejstvi.«

George Bernard Shaw

Minimalna pravila sožitja pri pripadnikih naše biološke vrste določa ideja človekovih pravic.¹ Vprašanje je, ali lahko teorijo človekovih pravic obravnavamo morebiti kot sprejemljivo rešitev tudi za probleme skupnosti, ki bi presejala okvir človeške. Odgovor bi lahko bil pritrdilen², zato je bilo napisano tudi pričujoče delo. Sploh v sodobnem času se pojavlja vedno več potreb po urejanju prava živali in rastlin ter teženj po podelitvi določenega obsega pravic³ slednjim. Kljub temu, narava še nikoli ni bila tako degradirana kot je danes. Eden izmed možnih razlogov sodobne degradacije narave se pojavlja tudi modernizacija oz. procesi, ki so značilni za modernizacijo. Modernizacija je proces, ki je domala zaznamovala cel svet. Zahodna kultura, ki jo večkrat krivimo za stanje v sodobnem svetu izhaja ravno iz modernizacije. Kulturo sestavljata materialna in abstraktna komponenta. Vse materialne danosti in tehnični napredek družbe omogočajo sodobni družbi izjemen tehnološki napredek, ki ima seveda tudi svoje žrtve. Na drugi strani imamo abstraktno dimenzijo kulture, ki človeku narekuje njegov odnos do narave. Kultura kot taka lahko na eni strani spoštuje naravo oz. spodbuja k razmišljanju o temu, da človek ne sme biti egocentrični subjekt tega sveta ali pa je lahko stanje kulture takšno, da daje človekovemu izkoriščevalskemu odnosu do narave vso legitimnost. Okoljski problemi so seveda tudi posledica naše sodobne potrošniške kulture oz. našega potrošniškega pogleda na svet.⁴ Kaj je vzrok in kaj je posledica za našo razpravo niti ni pomembno, saj je družbena stvarnost še vedno ista, tj. neugodna za živali in rastline. Sprememba obstoječe paradigme je nujno potrebna. Ne gre za enostavne premike, saj je antropocentrični način razmišljanja pogojen zgodovinsko, kulturno in tudi psihološko. Odraža se seveda tudi na pravnem področju, saj je pravo odraz družbenih razmer nekega časa. Spoznali bomo, da v pravni teoriji ne obstajajo veliki zadržki za možnost podeljevanja pravic tudi nečloveškim bitjem; zaskrbljujoči so zadržki, ki jih nosimo ljudje sami. In ravno zaradi tega, še ne vsesplošnega sprejemanja novih konceptov dojemanja živali in rastlin v pravnem smislu, je težava tudi pri ponotranjenju zakonodajnih poskusov urejanja področja, kljub vedno večjim in glasnejšim pobudam za večje varstvo živali in rastlin. Sama možnost podeljevanja

¹ Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 160

² Prav tam. Str. 177

³ Ker ne bomo govorili samo o pravno priznanih pravicah, bo izraz »pravica« v delu povečini pisan brez navednic.

⁴ Tellegen, Egbert in Wolsink, Maarten (1998) *Society and Its Environment: An Introduction*. Str. 57-58

pravno zavarovanih pravic v pozitivnem pravu se še vedno kaže kot siva cona oz. obsežna pravna praznina. Zakonodajalci si ne upajo uporabljati izraza »pravica«, govoreč v istem kontekstu z živalmi in rastlinami. Poskusi podeljevanja teh pravic ostajajo težavni, tudi zato, ker je pravu kot nekemu relativno togemu sistemu težko sprejeti ustreznost in smiselnost tega početja.

II. Ključna nazora

»Dokler ne bomo sprejeli sorodnosti med nami in drugimi sobitji, s katerimi delimo svetlobo in sence življenja na tem umirajočem planetu, ni upanja za druge biološke vrste, ni upanja za okolje in ni upanja za nas same.«

Jon Wynne – Tyson

II.I. Antropocentrizem

Antropocentrizem označuje prepričanje, po katerem je človek gospodar narave in zaradi tega lahko živali, rastline in neživi svet brezobzirno izkorišča ter uničuje.⁵ Ta nazor postavlja človeka nad vsa živa bitja in mu daje pravico vladati vsemu na svetu. Izraz izhaja iz grščine (anthropos – človek, kentron – središče), po tem prepričanju je vse, kar je nastalo, nastalo z namenom služiti človeku. Končni cilj evolucije je človek, zato lahko slednji z danostmi na svetu počne karkoli si zaželi. Glavna zamisel je torej človekova nadrejenost naravi. Človek po antropocentrizmu ni del narave, temveč je nad njo, višje na lestvici. Ta nazor se zelo odraža v vsakdanjem življenju. Opazimo ga zlahka v odmetavanju smeti, krutemu ravnanju z živalmi, onesnaževanju okolja in vsemi drugimi dejanji proti naravi, ki so z antropocentrističnega stališča povsem upravičena, saj človekova nadrejenost vsebuje podrejene subjekte, katerih edina dolžnost je, da skrbijo za človekovo blagostanje in zadovoljitev njegovih potreb. Odraža se torej tudi v sodobni mentaliteti družbe, ki slavi potrošnjo in posedovanje materialnih dobrin. Uveljavil se je predvsem v krščanstvu, islamu in judovstvu.⁶ Narava okoli človeka je vredna le toliko, kolikor lahko služi človeku. Antropocentrizem ima vero v tehnologijo, saj bo le-ta rešila okoljske težave. Na podlagi kartezijskega duha⁷ je narava stroj, ki človeka zalaga s surovinami. Nima lastne, notranje vrednosti. Narava ničesar ne občuti, obstaja zgolj na razpolago človeku, sicer pa je »mrtva«. Kot prej navedeno – sama po sebi nima nobene vrednosti, razen tisto, ki ji jo pripiše človek, če ima od nje materialne koristi. Narava je obrobje in ne središče, je zgolj to, kar človeka obkroža.⁸ Pravna legitimacija uničevanja narave je v tem, da je ena izmed temeljnih funkcij prava tudi obvladovanje narave in zagotovitev reda kot podlaga za materialni napredek. Pomembna za razvoj antropocentrizma je tudi funkcija zasebne lastnine.⁹ Zakonitost oz. možnost samourejanja v naravi je sicer od

⁵ Pličanič, Senko (2003) *Temelji ekološkega prava: (kako uzakoniti zmernost pri človekovih odnosih z živalmi, rastlinami in neživim svetom)*. Str. 15

⁶ *Antropocentrizem*. Dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Antropocentrizem> (8. 6. 2018)

⁷ Duhovna ideologija sodobne znanosti, mehanicistični pogled na svet, racionalistično in sistematično dojetje narave ter sveta okoli nas.

⁸ Ferry, Luc (1998) *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Str. 21

⁹ *Pravni temelji urejanja prostora*. Dostopno na:

<http://seminar.persvet.eu/mod/book/view.php?id=48&chapterid=22> (21. 6. 2018)

nekdaj blažila in nevtralizirala prekomeren učinek antropocentrizma. Vendar je bilo to mogoče zgolj do tehnološke revolucije, ko se je človeku uspelo iztrgati iz samourejevalnega kroga, ki je jamčilo ravnotežje v naravi. Od takrat štejemo, da je antropocentrizem nenadzorovan, celo vsemogočen. Nekateri vidijo najhujšo težavo v tem, da se samourejevalnega kroga celo več ne da zaceliti.¹⁰

II.II. Ekocentrizem

Nasprotje temu nazoru je ekocentrizem, ki je nastal kot odziv na vedno večje uničenje narave. Izhaja iz organskega koncepta, ideja prava se razširja tudi na rastline in živali. Zgolj tako pravo je pravično. Ekocentrizem je izhodišče za pravo varstva okolja, ki se je izoblikovalo izjemno pozno – šele leta 1992 na konferenci v Riu de Janeiru, kjer so sprejeli Konvencijo o biološki raznovrstnosti. Ker je ekocentrizem nasprotje antropocentrizma, ne postavlja človeka več v središče, temveč daje prednost življenju nasplošno. Bitja so po tem nazoru sama sebi vrednota in niso namenjena zgolj zadovoljevanju človekovih potreb. Ekocentrizem skuša obravnavati človeka zgolj kot majhen delček življenja v biosferi in ga s tem »vrne« nazaj v naravo. Želi doseči ukinitvev pozicije človeka kot gospodarja narave. Ekocentrizem zavrača dualističen pogled na svet. Zagovorniki ekocentrizma poudarjajo, da tudi če človeštvo nekoč izumre, bo narava še vedno živela naprej. In to je zadosten argument, da se človek ne more postavljati nad naravo. Človek ni pomembnejši, niti močnejši ne. Njegova arbitrarno določena superiornost v razmerju do narave je povsem neutemeljena. Celotnemu nečloveškemu življenju moramo priznati višjo vrednost in mu izkazati večje spoštovanje. Če razumemo okolje kot tvorec življenja, ga moramo povzdigniti na raven smotra na sebi.¹¹ Človeka degradira zgolj na člen v ekosistemu in ga kot takega tudi obravnava. Vrste žive in nežive narave se varuje zaradi njih samih, ne zaradi tega, ker imajo kaj »ponuditi« človeku. Ekocentrizem goji »holistično ljubezen«,¹² ker v središče postavlja skrb za celoto elementov, ki znotraj ekosfere prispevajo k ohranjanju in širjenju življenja na splošno. Skrb za biosfero se postavlja nasproti »homocentrični ljubezni«,¹³ ki goji skrb do človeka do lastne vrste in samega sebe kot posameznika.¹⁴ Ekocentrizem je, kot je bilo omenjeno, prvenstveno nastal kot odgovor na dejansko stanje uničenja narave; poleg slednjega so dejavniki za nastanek ekocentrizma še v spoznanjih znanosti, razmišljanju heretikov in izročilih različnih kultur.

¹⁰ Geister, Iztok (1994) *Zagovori narave*. Str. 132

¹¹ Ferry, Luc (1998) *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Str. 97

¹² Beseda holizem izhaja iz grške besede holos, ki pomeni cel.

¹³ »Homocentričen« se po nekaterih pojmovanjih pokriva s pojmom »antropocentričen«, v kolikor ga želimo definirati v kontekstu s filozofskim nazorom.

¹⁴ Prav tam.

Slednje je izjemno zanimivo, saj če pobrskamo malo po zgodovini, ko je sodobna družba začela zavračati verovanja primitivnih ljudstev, najdemo ravno v teh starih pričevanjih zapise o naravi, ki se izjemno skladajo s sodobnimi ekocentrističnimi težnjami. Ekocentristična pojmovanja se štejejo kot novejša znanstvena spoznanja, a že osnovno poznavanje starih kultur nam daje slutiti, da ne gre za neke nove, sodobne in revolucionarne nazore. Poglavar severnoameriških Indijancev Seattle (narod Squamish) je že leta 1854 izrekel te besede: »Povejte svojim otrokom to, kar smo mi svojim: narava je njihova mati. Karkoli se zgodi zemlji, se zgodi tudi njenim sinovom. Narava ne pripada človeku, človek pripada naravi. Človek ni ustvaril mreže življenja, človek je le nit v tej mreži. Karkoli naredi mreži življenja, naredi sebi.«¹⁵

¹⁵ Pličanič, Senko (2003) *Temelji ekološkega prava: (kako uzakoniti zmernost pri človekovih odnosih z živalmi, rastlinami in neživim svetom)*. Str. 66

III. Različni pogledi skozi čas in filozofska izhodišča

»Ljudje? To so tiste divje živali, ki se pretvarjajo, da so krotke«, je dejala lisica. Pravijo, da je Pitagora nekoč šel mimo skupine ljudi, ki je trpinčila psa. Poln sočutja je rekel: »Nehajte ga pretepati. On je naš prijatelj. Njegovo dušo sem spoznal, ko sem slišal njegov glas.«

Diels, Ksenofanesovi fragmenti

Že od antičnega časa dalje poznamo razprave o statusu živali, nekoliko manj je razmišljanj na temo rastlin. Rastline v zahodni družbi postanejo zanimive za tovrstne razmisleke šele v bolj sodobnem času, a na tem mestu že omenimo, da so predvsem vzhodne religije že tisočletja pred zahodno družbo postavljale v osredje varovanje rastlinstva kot tudi živalstva. Hinduizem recimo nosi idejo ahimse,¹⁶ ki jo razširja na vsa živa bitja, vred z živalmi in rastlinami. Jainizem¹⁷ npr. prepoveduje uporabo zelenjave, ki ima korenine, ker se za korenine smatra, da so duše rastline. Temeljo načelo je neškodovanje vsem živim bitjem. Razprave, ki se tičejo filozofskih pogledov na položaj živali in rastlin, so v sodobnejšem času vedno bolj pridobile tudi ekološko oz. naravovarstveno noto, saj gre za neločljivo povezana področja.

III.I. Antika

Antični čas je čas neenotnih pogledov na odnos do narave. Sprva bi lahko govorili o ekocentrizmu, ki pa se prevesi v antropocentrizem od Sokrata dalje. Takrat je človek postal središče vsega – homo mensura.¹⁸ Še vedno pa lahko rečemo, da je za časa antičnih mislecev ostal koncept antropocentrizma na filozofski ravni.

III.I.I. Pitagora

Pitagora verjame, da imajo tako ljudje kot tudi živali neuničljive duše in da se duša samo seli iz enega telesa v drugega; zato je tudi nasprotoval uživanju mesa in zagovarjal spoštljiv odnos do živali. Imenovan je kot prvi filozof pravic živali.¹⁹

III.I.II. Aristotel

Aristotel je v svoji Politiki zaključil, da je narava ustvarila za potrebe živali rastline, za potrebe ljudi živali, za potrebe svobodnih sužnje in za potrebe moškega žensko po nekem

¹⁶ Ideja o nenasilju.

¹⁷ Jainizem je ena izmed velikih verskih tradicij Indije, slavi vsakršno življenje, ga spoštuje, namerno ali nenamerno uničenje/poškodovanje drugega življenja pa prinaša hud karmični učinek. Miselnost jainizma je sicer zelo altruistična, a v vsakdanjem življenju skoraj nemogoča oz. neuporabna.

¹⁸ Osnovno načelo sofistike je Protagorov izrek, homo mensura, pomeni pa, da je človek merilo vseh stvari.

¹⁹ *Moral status of animals in the ancient world*. Dostopno na:

https://en.wikipedia.org/wiki/Moral_status_of_animals_in_the_ancient_world (8. 6. 2018)

razumskem hierarhičnem redu, kajti kakršnokoli rušenje slednjega bi bilo škodljivo za vse udeležene člene te verige oz. reda.²⁰ Aristotel deli kraljestvo (podobnih) živih bitij v tri podkraljestva; rastline, živali in človeška bitja. Vsakemu podkraljestvu dodeli drugačno obliko duše. Rastline imajo vegetativno ali hranljivo dušo (imajo dušo, ne pa zmožnosti zaznavanja in čutenja²¹), živali imajo čutečo dušo, človeška bitja imajo racionalno dušo. Za Aristotla je razlika med "vrednostjo in pomanjkanjem vrednosti" med temi stopnjami življenja. Rastline pridelajo samo seme, za nadaljevanje svoje vrste. Živali posedujejo določeno »znanje«, čeprav je za nekatere vrste to omejeno na najnižjo raven zaznavanja. Ta zmožnost zaznavanja se lahko zdi minimalna v primerjavi s človeško, vendar v primerjavi s stanjem rastline ali kamna je nekaj presenetljivega.²² Sicer Aristotel večkrat poudari, da v naravi ni jasno določenih meja.

III.II. Srednji vek

Ena najpomembnejši knjig na svetu, Biblija je izrazito antropocentristična, zapis v slednji narekuje, da je ustvarjenje človeka vrhunec stvarjenja Boga – »In reče Bog: Naredimo človeka po svoji podobi, ki nam bodi sličen, in gospodujejo naj ribam morskim in pticam nebeškim in živini in vesoljni zemlji ter vsej lazni, lazeči po zemlji. In ustvaril je Bog človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril: moža in ženo ju je ustvaril. In blagoslovi ju Bog, in reče jima Bog: Plodita in množita se in napolnita zemljo ter podvrzita si jo, in gospodujta ribam morskim in pticam nebeškim in vsem zverem, lazečim po zemlji. In reče Bog: Glejta, dal sem vama vso zelenjavo, ki rodeva seme, katera je na površju vse zemlje, in vse drevje, na katerem je sad drevesni, ki rodeva seme: bodi vama v hrano. Vsem živalim pa na zemlji in vsem pticam pod nebom in vsemu, kar lazi po zemlji, v katerih je duša živa, sem dal vso zelenjavo zeleno v hrano. In zgodilo se je tako. Tedaj pogleda Bog vse, kar je bil storil, in glej, dobro je bilo jako. In bil je večer, in bilo je jutro, dan šesti.«²³

Pričujoči odstavek lahko celo štejemo kot praznično ustavne besede zahodne civilizacije. Te besede so začrtale razmerje med posamezniki glede na okolje, v katerem živijo, hkrati pa so označile tudi medsebojna razmerja med različnimi vrstami živih bitij. Svetopisemski pogled

²⁰ Aristotel (2010) *Politika*. Str. 135-137

²¹ Tompkins, Peter in Bird, Christopher (2000) *Skrivnostno življenje rastlin*. Str. 7

²² Aristotle on the Differences between Plants, Animals, and Human Beings and on the Elements as Instruments of the Soul. Dostopno na: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-231807517/aristotle-on-the-differences-between-plants-animals> (15. 7. 2018)

²³ *Sveto pismo na internetu*. Dostopno na:

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?set=2&l=sl&pos=1&qall=0&idq=6&idp=6&m=1%20Mojz%201&hl=1%20Mojz%201%2C4> (9. 6. 2018)

na razmerje človek-narava bi lahko šteli kot presenetljivo sodoben ali pa ga kot takega štejejo zato, ker ga gledamo skozi sodobno prizmo. Razmah antropocentrizma se kaže tudi v možni interpretaciji tega odstavka in sicer, da je človek dolžan gospodovati naravi in si jo podvrziti.²⁴

III.II.I. Tomaž Akvinski

Akvinski je že postavljajal koncepcijo lastnine na živalih – kdor ubije žival, ki ni v njegovi lasti, je zagrešil greh – ampak ne zaradi odvzema življenja živali, temveč ker je s tem dejanjem posegel v lastninsko pravico drugega.²⁵ Trdil je, da ima samo človek živečo dušo, medtem ko živalske duše propadejo v telesih. Ni mu bilo pomembno ali se z živalmi ravna dobro ali slabo. Zanj so živali zgolj stvari, ki se jih uporablja za človekove namene.²⁶

III.II.II. Frančišek Asiški

Nekateri avtorji ga štejejo za predhodnika modernega ekocentrizma. Vse stvari (žive in nežive) je videl kot svoje brate in sestre in jim pripisoval dušo. Svoje stališče je nazorno povzel v izjavi, v kateri pravi, da lahko človek udomači vsako žival, tudi volka, če se ga le dotakne z ljubeznijo.²⁷ Lahko bi rekli, da je bil pred svojim časom in da je skušal vzpostaviti demokracijo vseh živih bitij. Enakovredno je ljubil ljudi, živali, rastline in celo nežive stvari. Bil je največji heretik v zgodovini krščanstva in tudi v njegovih razmišljanjih o živalih ter rastlinah se odraža njegov uporniški duh.

Šteje pa na tem mestu še omeniti, da so živali že tekom srednjega veka imele nekakšno specifično »pravno subjektiviteto«²⁸, ko so v Evropi zoper njih uveljavljali sodne procese²⁹ zaradi »kaznivih dejanj«. Vendar so v teh primerih živali nastopale izključno kot obdolženci. Znameniti primer je potekel leta 1522, ko je cerkveno sodišče v Autunu sprožilo pravni postopek proti podganam. Obtožba je bila, da so objestno uničile pridelek ječmena. Za zagovornika podgan je bil določen Bathelémy Chasseneé.³⁰ Podgan seveda ni bilo na pri

²⁴ Geister, Iztok (1994) *Zagovori narave*. Str. 130-131

²⁵ *Thomas Aquinas*. Dostopno na: <http://www.animaethics.org.uk/aquinas.html> (8. 6. 2018)

²⁶ *Vegani lahko zelo pomagajo živalim tudi z izstopom iz cerkve*. Dostopno na: <https://www.zalozba-planet.si/14/show/blogID=475> (14. 7. 2018)

²⁷ Šolar, Rok (2000) *Vsako živo bitje je enakovredno*. Str. 17

²⁸ Lahko bi najprej sklepali, da so živalim priznavali pravice, podobne ali enake človeškim in jim podeljevali status subjekta v sodnem postopku. Vendar bi vseeno težko zagovarjali to tezo, glede na poznavanje takratnega obdobja.

²⁹ Te sodni procesi so po nekaterih dognanjih imeli bolj funkcijo strašenja ljudi, češ kaj vse zmore oblast, nihče ni varen pred njo, zmožna si je vse podrediti, tako človeka kot tudi naravo.

³⁰ Do dodelitve tega primera je bil relativno neznan pravnik, po uspešni obranitvi podgan v tem sodnem postopku pa je naredil izjemno uspešno pravno kariero.

narok, zagovornik jih je obranil s tem, da jim ni bila vročena tožba, saj podgane živijo razpršeno po deželi in eno naznanilo ne zadostuje. Ko se tudi na drugi poziv sodišča niso odzvale – kljub temu da je sodišče tokrat poziv velelo prebrati na vseh prižnicah v lokalnih cerkvah – jih je zagovornil ubranil z argumentom, da zaradi svoje številčnosti potrebujejo več časa za prihod na sodišče. Ko podgan tudi tretjič ni bilo na sodišče, so bile znova uspešno ubranjene z razlago, da jim ni moč zagotoviti varnega prihoda na sodišče zaradi številnih mačk, ki bi jih lahko prekrižale pot.³¹

III.III. Novi vek

To obdobje lahko štejemo kot popolno ustoličenje antropocentrizma, a hkrati tudi napredno razvijanje idej o statusu živali ter rastlin.

III.III.I. Rene Descartes

Izjemno zanimivo je, da se je popolno izvzetje neljudi iz etičnih domen teoretsko izoblikovalo šele dokaj pozno; Descartes je v prvi polovici sedemnajstega stoletja poskušal uskladiti klasično metafiziko z nastajajočim znanstvenim racionalizmom. Po njegovem pogledu je človeško bitje hibrid, ker je sestavljeno iz duše in telesa, narava mu ni nuja, ampak je človek nad njo zaradi svoje duše. Vse ostalo, vsa druga bitja spadajo h goli materiji, kar pomeni, da nimajo nikakršne subjektivitete. Živali so zanj avtomati, prav tako lahko zatrdimo za rastline. Prav to, kartezijsko stališče je podelilo etično opravičilo za izvajanje vivisekcije.³² Živali nimajo ne razuma, ne občutkov. Z Descartesom se izoblikuje absolutno zavračanje moralnega statusa.

III.III.II. Immanuel Kant

Kant trdi, da se živali same sebe ne zavedajo in so zgolj sredstvo, človek je smoter, do živali pa nimamo neporednih dolžnosti, temveč so dolžnosti do njih pravzaprav posredne dolžnosti do človeka.³³ Kant priznava, da obstajajo dolžnosti ljudi do živali, vendar le-te niso »prave« dolžnosti do slednjih, temveč gre za posredne dolžnosti ljudi do človeštva. Krutost do živali ne predstavlja kršitev dolžnosti do njih, ampak kršitev dolžnosti napram človeštvu. Gre za teorijo posrednih pravic živali, saj smo dolžni biti z živalmi prijazni zato, ker lahko krutost do njih škoduje drugim ljudem. Posredne dolžnosti do živali z veliko mero skepticizma lahko

³¹ *Pravice živali (2. del)*. Dostopno na: <http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=10189> (16. 6. 2018)

³² Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 57-59

³³ Kant, Immanuel (1963) *Lectures on Ethics*. Str. 239

poimenujemo kot »dolžnosti«, saj so živali po teh teorijah izenačene s sredstvi za doseg ciljev.³⁴ To pojasnjuje s primerom psa, ki je služil svojemu gospodarju. Psa je potrebno poplačati in ga hraniti (čeprav bi to bilo brez posebne koristi) do konca njegovega življenja. Vendar ne smemo takoj sklepati, da imamo neposredne dolžnosti do njega, saj v nadaljevanju Kant pravi, da če nekdo ustrelji psa, ker mu več ne služi, ne ravna zoper dolžnost do psa, temveč s tem dejanjem prizadane svoji usmiljenosti in človečnosti, ki jima je dolžan slediti. Zoper dolžnost do psa ne ravna že zato ne, ker pes nima umskih sposobnosti. Da človek ne bi zatrl usmiljenosti in človečnosti, more biti dobrega srca tudi v odnosu do živali. Kajti človek, ki je okruten do živali je okruten tudi do ljudi.³⁵

III.III.III. Jeremy Bentham

V Angliji se je razvil nauk, ki je pripeljal do radikalnega zasuka zornega kota. Začetek knjige *Principles of Morals and Legislation* Jeremyja Benthama se glasi: »Narava je postavila človeško vrsto pod oblast dveh suverenih gospodarjev, bolečine in ugodja. Le na njiju je, da pokažeta, kaj bi morali storiti, in tudi, da določita kaj naj storimo... Načelo koristi priznava to podložnost in jo sprejme za temelj sistema, katerega cilj je splesti tkanje sreče z roko razuma in roko zakona. Sistemi, ki mu skušajo oporekati, razpravljajo o zvokih, ne o smislu, o muhavosti, ne o razumu, o temi, ne o svetlobi.«³⁶ Zapisani uvod v knjigo označuje tudi začetek etične šole, ki popolnoma opusti vse povezave z vero in tradicijo. Bentham zatrjuje, da obstaja zgolj eno samo najvišje moralno načelo in to je načelo koristi. Ko izbiramo med več možnostmi, se moramo odločiti za tisto, ki ima najugodnejše posledice za vse prizadete.³⁷ Klasični utilitarizem po Benthamu pomeni, da zasledujemo načelo najvišje sreče. Bentham sicer ni ponudil nobenega dokaza za njegovo načelo koristi, še več, trdil je, da to kar uporabljamo za dokazovanje vsega drugega, ne more biti dokazano.³⁸ Benthmov imperativ, da delujemo vselej tako, da stremimo k najboljšim možnim posledicam za vse vpletene, nam nalaga tudi izjemno veliko breme, hkrati pa zahteva tudi izjemno močno motivacijo posameznika.³⁹ S pomočjo kriterija intresov je Benthamov utilitarizem vključil v moralno skupnost tudi živali. Ampak to ne pomeni, da jim je hkrati s tem zagotovil tudi status, ki bi bil primerljiv s statusom, kot ga imajo človeška bitja. Bentham razliko med ljudmi in neljudmi utemeljuje z možnostjo osmišljanja prihodnosti, vendar se pojavi težava pri argumentaciji, saj

³⁴ Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Str. 38-39

³⁵ Kant, Immanuel (1963) *Lectures on Ethics*. Str. 239

³⁶ Bentham, Jeremy (1948) *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Str. 1

³⁷ Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 79-80

³⁸ Bentham, Jeremy (1948) *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Str. 11

³⁹ Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 83

ne gre zanikati, da ne obstajajo človeška bitja (duševno prizadeti), ki imajo zelo okrnjen uvid v prihodnost.⁴⁰ Dosežek utilitarizma je v tem, da se začne dvomiti o trditvah, da živalim pripada status drugorazrednih moralnih pacientov in s tem so hkrati to potem bitja, s katerimi lahko ravnamo na načine, ki bi jih šteli kot nelegitimne, če bi na tak isti način ravnali s človeškimi bitji.⁴¹

III.III.IV. Charles Darwin

Oče moderne botanike, Carl von Linne, je postavil trditev, da se rastline razlikujejo od ljudi in živali zgolj v tem, da se ne morejo premikati. Darwin je začel v drugi polovici svojega življenja več pozornosti namenjati rastlinam in je za Linnejem dokazal, da ima vsaka vitica moč in sposobnost gibanja. Pravi, da so rastline negibne in brez občutkov samo zato, ker si ljudje ne vzamemo časa, da bi videli njihovo gibanje. Darwin primerja drobne korenine z možgani.⁴² »Hipotezo o koreninskem možganju« je razvil skupaj s svojim sinom Francisem.⁴³ Čeprav je mislil, da imajo tudi rastline, podobno kot živali, živčni sistem, se je v znanstvenih razpravah zadržal tako neposredne trditve.⁴⁴ V uvodnem delu poglavja o zgodovinskem pregledu je bilo zapisano, da se o rastlinah (in njihovih zmožnostih ter pravicah) začne razpravljati na zahodu šele v bolj sodobnem času. Kljub temu, da je Darwin že relativno zgodaj odkril nova pojmovanja, jih takrat sam ni izpostavljal, njegove ideje pa so šele v novejšem času pridobile na zanimanju. Obstoj živčnega sistema oz. enostavnih možganov bi lahko tudi danes pomembno vplival na teorije o odločitvah, komu podeliti posamezne pravice. Glede živali Darwin zagovarja tezo, da med živalskimi družbenimi nagoni in med človeško moralnostjo ni ostre ločnice oz. kategorične razlike.⁴⁵

III.IV. Sodobni pogledi

Novejši pogledi avtorjev so že precej bolj ekocentristično usmerjeni in teorija se začne močno razvijati v smeri širjenja okvirjev pravno priznanih pravic.

III.IV.I. Peter Singer

Singer nadaljuje Benthamovo delo. Njegov utilitarizem lahko poimenujemo tudi kot utilitarizem preferenc oz. interesni utilitarizem. Vendar interese živali po Singerjevem mnenju

⁴⁰ Prav tam. Str. 84-86

⁴¹ Prav tam. Str. 90

⁴² Tompkins, Peter in Bird, Christopher (2000) *Skrivnostno življenje rastlin*. Str. 7

⁴³ *The time is ripe for plant rights*. Dostopno na:

<https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/01/2013120141156284755.html> (15. 7. 2018)

⁴⁴ Tompkins, Peter in Bird, Christopher (2000) *Skrivnostno življenje rastlin*. Str. 106

⁴⁵ Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Str. 23

ne jemljemo resno in ne razmišljamo kakšen vpliv bodo naša dejanja imela na interese živali. To ljudem ne uspe zaradi specizma.⁴⁶ Singer pravi, da je neboleč uboj bitja oškodovanje samo v primeru, kadar to bitje preferira svoj nadaljni obstoj – samo z ubojem ne bi moglo več zadovoljevati te preference. Vendar če si bitje želi živeti še naprej, se mora zavedati sebe kot ločene entitete z lastno preteklostjo in prihodnostjo. Vloga samozavedanja je tu izjemnega pomena.⁴⁷ Ravno vloga samozavedanje je kamen spotike, saj mu nekateri avtorji očitajo, da če npr. pitanemu piščancu po mesecu in pol reje vzamemo življenje, ga v skladu s teorijami, ki pripisujejo pozitivno intrinzično⁴⁸ vrednost izključno zadovoljitvam, negativno pa frustracijam preferenc, z odvzemom življenja v ničemer ne oškodujemo. Temu piščancu manjka predstava o sebi kot časovno razsežnem bitju – do svojega nadaljnega življenja ni oblikoval nobena odnosa ali preference. Če povzamemo bolj formalno: edina oblika oškodovanja je nezadovoljitev preferenc. Če nima bitje o sebi predstave oz. zavesti kot o časovno razsežnem bitju, ne more oblikovati preferenc glede lastnega obstoja. Velika večina živali tako visoke oblike zavesti ne premore in potemtakem lahko zaključimo, da so živali do svojega obstoja ravnodušne in če jih ubijemo, s tem ne povzročimo njim samim nikakršnega oškodovanja.⁴⁹ Nadaljne Singer pravi, da ne moremo trditi, da kamen nima interesa, da ga šolar ne bi brcal po ulici, to je namreč nesmisel. Kamen ne more občutiti trpljenja, ker nima interesov. Karkoli mu storimo, ne bomo spremenili njegovega blagostanja. Za to, da lahko rečemo, da ima neko bitje interese, je zadosti ugoditi pogoju sposobnosti doživljanja bolečine ali ugodja – miš npr. ima napram kamnu interes, da je ne bi brcali po ulici, ker bi v tem primeru trpela. Absolutni minimum je interes bitja po tem, da ne trpi.⁵⁰ Singer meni, da če neko bitje lahko trpi, ni moralnih opravičil, da tega trpljenja ne bi upoštevali. Ne glede na naravo trpečega bitja, moramo njegovo trpljenje šteti enako kot podobno trpljenje drugega

⁴⁶ Pojem »specizem« lahko ga uporabljamo v primeru karkšnekoli vrste diskriminacije, ki temelji na pripadnosti biološki vrsti. Drugače bi ga lahko poimenovali tudi kot »človeški šovinizem«. Specizem je skovan po vzorcu rasizma in seksizma. Rasizem daje višjo vrednost pripadnosti določeni rasi, medtem ko seksizem vrednoti na podlagi spola. Velja poudariti, da vsa etična stališča, ki odklanjajo rasizem in seksizem, hkrati pa sprejemajo specizem, so notranje protislovna, saj če je del stališča protisloven, ga je nemogoče ubraniti kot celoto. Iz zgodovine imamo primer, kjer so se borili za splošno volilno pravico, a le-to oz. njeno podelitev omejili na ljudi moškega spola. Tu pa lahko naposled potegnemo vzporednico, da pride do izjemno podobnega položaja, če sodobni moralni egalitarizem omejimo samo na pripadnike vrste *Homo sapiens*. Še vedno lahko sprejmemo tezo, da je specizem primerljiv z rasizmom in seksizmom – kar ga še vedno ne dela napačnega; dotlej, ko dokažemo, da sta rasizem in seksizem napačna. Glej tudi: Cavalieri. Str. 93-94

⁴⁷ Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 130-131

⁴⁸ Inherentna vrednost, vrednost sama po sebi. Inherentna vrednost nečloveškega bitja je vrednost, ki preseže ekonomsko vrednost tega bitja. To pomeni, da je bitje cilj samo po sebi in ne sredstvo za doseganje človeških ciljev. Vrednost nosi izključno zaradi svojih, lastnih lastnosti. Njegova vrednost je objektivna, v pomenu, da je ta vrednost neodvisna od njegove uporabnosti za človeške namene.

⁴⁹ Klampfer, Friderik (2006) *Spremna beseda*. V: Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 224

⁵⁰ Singer, Peter (1990) *Animal liberation*. Str. 7-8

bitja, to nam veli načelo enakosti. Nasprotno – če bitje nima sposobnosti, da bi občutilo trpljenje oz. nasprotno, možnost izkusiti ugodje in srečo, potem nimamo česa upoštevati. Edina sprejemljiva omejitev skrbi za interese drugih je meja čutečnosti.⁵¹ Singer kot mnogi drugi avtorji, ni razmišljal o pravicah rastlin. Kot že navedeno, je zmožnost trpljenja in občutenja ugodja predpogoj za kakršnekoli interese, to je stanje, ki mora biti zadoščeno preden sploh lahko govorimo o interesih v pomenljivem načinu. Singer zanika, da imajo rastline karkršnekoli interese, ker, tako kot kamni, tam ni ničesar za kar bi bilo vredno imeti interese. To nadalje ne razloži natančneje, vendar se zdi, da se zanaša na implicitno razumevanje subjektivnosti: rastline niso subjekti, ki se lahko konceptualno povezujejo s tem, kaj se jim dogaja. Vendar je Singerjev edini kriterij za subjektivnost zaznavanje – posedovanje živčnega sistema – in to se zdi nezadostno, da bi ugotovili kategorično razliko med interesi rastlin in živali. Samo zato, ker imajo nečloveške živali⁵² fiziološko sposobnost bolečine in užitka, ki jim pomaga pri izpolnjevanju njihovih dobrobitnih interesov v telesnem zdravju in integriteti, ne pomeni, da imajo subjektivnost, da se nanašajo na bolečine na isti konceptualni samoocenjevalni način, kot ljudje. Zdi se, da ima le nekaj živali to kognitivno sposobnost v kakršni koli pomembni meri.⁵³

III.IV.II. Tom Regan

Regan pravi, da obstajajo posamezniki, ki imajo inherentno vrednost⁵⁴ in da more slednja vplivati na naše ravnanje z njimi. Trdi, da kdor ima inherentno vrednost, ne more biti zgolj »posoda z doživetji« in ne more služiti zgolj kot sredstvo za doseganje ciljev drugih. Pravica do blagostanja s svobodo in fizična integriteta sta zajeti v pravici do spoštovanja.⁵⁵ Namensko izkoriščanje živali za prehrano, raziskave, testiranja in lov je moralno oporečno. Regan verjame, da imamo tako ljudje kot tudi živali isto vrednost življenja. S pojmom »subjekt življenja« opredeli tiste nečloveške živali, ki imajo sposobnost volje in posledično moralna upravičenja. Po Reganu načelo spoštovanja zahteva, da z bitji, ki imajo inherentno vrednost ravnamo tako, da noben posameznik s to vrednostjo ni obravnavan samo kot sredstvo. Bolj kot je bitje kompleksno, večje je število njenih interesov; več kot je teh interesov, več je možnih zadovoljitev in končno – več kot je možnih zadovoljitev, večja je škoda, ki bi jo

⁵¹ Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Str. 91

⁵² Izraz »živali« ima antropocentrističen prizvok, zato nekateri avtorji rajši uporabljajo nevtralnejše izraze kot je npr. »nečloveške živali«.

⁵³ *The Incoherence of Peter Singer's Utilitarian Argument for Vegetarianism*. Dostopno na: <http://www.abc.net.au/religion/articles/2016/10/24/4562329.htm> (15. 7. 2018)

⁵⁴ Inherentna vrednost ne sme biti skrčena zgolj na instrumentalno vrednost, je pa tu vedno problematično opredeljevanje, kdo ima inherentno vrednost oz. kdo so ti posamezniki.

⁵⁵ Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 119

pomenila izguba življenja.⁵⁶ Vsi subjekti življenja imajo enako inherentno vrednost in zato je njihov moralni status enak. Regan vpeljuje tudi načelo škode, ki je izvedeno iz načela spoštovanja. In kadar škodujemo dobrobiti posameznikov, ki jih štejejo za subjekte življenja, s tem ne spoštujemo njihove inherentne vrednosti.⁵⁷ Regan pravi, da so moralne pravice univerzalne in naravne, neodvisne od pravnega sistema. Vsako bitje, ki ima inherentno vrednost lahko zahteva spoštljivo ravnanje z njim samim in da se mu ne povzroča škode. Vendar Regan še vedno razlikuje med subjekti življenja in se s tem nekoliko zaplete pri argumentaciji, saj v primeru, da imamo na rešilnem čolnu prostor za štiri bitja, rešiti pa želimo štiri ljudi in enega psa, damo absolutno prednost ljudem oz. rešimo slednje. Hkrati poudarja, da slednje velja izključno za skrajne primere.⁵⁸ Preferiranje človeka v izjemnih situacijah ne bi smelo (znova) odpirati vrat za obravnavo živali kot stvari. Regan je na provokativno trditev, da kokoši ne morejo imeti volilne pravice in prašiči ne pravice do višje izobrazbe odgovoril z besedami, da ni nujno oz. da ne trdi, da imajo ljudje in živali iste pravice, kajti tudi znotraj človeške vrste, vsi ljudje nimajo enakih pravic. To ponazori s primerom duševno zaostale osebe, ki niti ne potrebuje pravice do višje izobrazbe. S to ponazoritvijo želi prikazati, da si oboji delimo najbolj osnovno moralno pravico, tj. pravico do spoštovanja.⁵⁹ Reganova teorija neposrednih pravic živali se torej osredotoča predvsem na koncept inherentne vrednosti bitja. V tem primeru ne gre za utilitaristično tehtanje koristi in posledic, temveč gre za to, da smo do tistih bitij, ki jim priznavamo inherentno oz. intrinzično vrednost dolžni izkazovati moralni odnos in to v praksi pomeni, da jih ne smemo uporabljati kot sredstva za doseg ciljev oz. jim podeljevati s tem zgolj instrumentalno vrednost. Bitja, ki imajo inherentno vrednost niso objektivizirana, ampak so nosilci pravic.⁶⁰

III.IV.III. Franz Manfred Wuketits

Wuketits meni, da je človek sam sebi največja naravna katastrofa, ki se dogaja planetu. Človeštvo resda napreduje, a na račun podrejanja in uničevanja narave. Prepričan je, da se varstva narave ne da zagotoviti z etiko. Ne zagovarja naših prednikov kot ekocentristov – pravzaprav jih ima za antropocentriste, le da se to v zgodnji zgodovini ni toliko izražalo na račun manjšega števila pripradnikov človeške vrste na svetu. Dokler ljudje niso imeli na voljo toliko tehnoloških zmožnosti, njihovo ravnanje z naravo ni imelo hujših posledic.

⁵⁶ Prav tam. Str. 143-144

⁵⁷ Regan, Tom (2004) *The Case for Animal Rights*. str. 262-265

⁵⁸ Prav tam. Str. 324-325

⁵⁹ Regan, Tom (1999) *Pravice živali: filozofske postavke*. Str. 2

⁶⁰ Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Str. 40-41

Brezskrbnost ravnanja je postala problematična z naraščanjem števila ljudi na Zemlji. Wuketits ne misli, da je evolucija dosegla svoj vrhunec s človekom, kvečjemu nasprotno.⁶¹

III.IV.IV. Hans Küng

Küng si zastavlja poglavitno vprašanje – pod kakšnimi osnovnimi pogoji lahko preživimo v času, ko naraščajo poleg vseh ostalih družbenih težav, tudi naravne katastrofe oz. sesutje biosfere? Za boljše urejeni svet smo vsi dolžni prispevati oz. smo zanj vsi odgovorni; slednje dosežemo z miroljubnim sobivanjem, potrebujemo moralni temelj za boljše življenje ljudi in sveta. To dosežemo z etično odločitvijo. Preseči je potrebno nacionalne omejitve in vzpostaviti skupno etično dimenzijo. Na svetu gotovo obstaja minimalno temeljno soglasje o vrednotah, ki nas zavezujejo, o trdnih standardih in osnovnih moralnih prepričanjih. Za ohranitev naše Zemlje je nujno potrebno da ne stojimo križem rok.⁶²

III.IV.V. Michael Marder

Je eden izmed prvih (če ne prvi) filozofov o razumevanju pravic rastlin. Temeljni razlog za obravnavanje pravic rastlin je dejstvo, da rastline ne obstajajo izključno za prehrano živali in ljudi; nasprotno, one so uspevale že dolgo preden smo se mi pojavili na evolucijski sceni. Marder tudi poudarja, da moramo zaščititi nekatera najbolj ranljiva živa bitja na planetu. Evolucijski uspeh rastlin in njihova vztrajnost bi lahko bila izravnana s človekovim uničenjem flore v takšnem obsegu, kot ga prej ni dosegla še nobena vrsta. Pravica do uspevanja bi bila skladna s spoštovanjem do rastlinskih potencialov rasti in razmnoževanja. Konkretno bi to pomenilo prepoved genetske manipulacije, ki je povzročila sterilna semena, ki oropajo rastline njihovih reproduktivnih potencialov in povzročajo škodo kmetom, ki so prisiljeni odkupiti semena večnacionalnih korporacij v vsakem kmetijskem ciklu. Zaščita pred prostovoljnim nasiljem in popolna instrumentalizacija bi potrdila resnično vrednost rastlin in posledično omejila njihovo uporabo za zunanje namene. To bi pomenilo, na primer, nalaganje strogih omejitev v praksi sečnje in naredilo namerno uničenje vegetacije, za kršitev pravic rastlin. Ta dva načela bi opisala vidike pozitivne in negativne svobode, kot bi veljala za rastlinsko življenje. Doda še, da preveč razširjene zlorabe človekovih pravice po vsem svetu ne bi smeli uporabljati kot argument proti razširitvi pravic na nečloveška živa bitja.⁶³

⁶¹ Wuketits, Franz Manfred (1998) *Naturkatastrophe Mensch. Evolution ohne Fortschritt*. Str. 192-199

⁶² Küng, Hans (2008) *Svetovni etos*. Str. 5-6

⁶³ Michael Marder, "Should Plants Have Rights?". Dostopno na: <https://www.michaelmarder.org/articles-etc/texts-in-pdf/> (16. 7. 2018)

V razpravi med Marderjem in Garyjem Francionem,⁶⁴ Francione ponuja nasprotujoč pogled na osvoboditev in pravice rastlin. »Če rastline niso čuteče – če nimajo subjektivnega zavedanja – potem nimajo interesa«, pravi Francione. »To pomeni, da ne morejo, ne želijo ali ne preferirajo ničesar.« Verjame sicer, da imamo obveznost, da ne bomo pojedli več rastlin, kot jih potrebujemo, ampak zato, ker meni, da je prenajedanje oblika nasilja zoper naše telo. Prav tako spoštuje in trdi, da imamo obveznost do vseh čutečih prebivalcev planeta, da ne uporabimo več nečutečih virov, kot jih potrebujemo. V obeh primerih ponazarja obveznosti, ki zadevajo rastline, vendar te obveznosti niso neposredno povezane z rastlinami, zgolj posredno. Popolnoma zavrača idejo, da imamo lahko neposredne moralne obveznosti do rastlin. V celoti zavrne tudi idejo, da imajo rastline kakršne koli interese.⁶⁵

⁶⁴ Profesor na pravni šoli Rutgers University, eden izmed znanih zagovornikov pravic živali.

⁶⁵ *Recognizing The Right Of Plants To Evolve*. Dostopno na:
<https://www.npr.org/2012/10/26/160940869/recognizing-the-right-of-plants-to-evolve?t=1531102046934&t=1532110593334> (16. 7. 2018)

IV. Psihološko antropološki vidik

»Boljše biti nezadovoljen človek, kakor zadovoljen prašič.«

John Stuart Mill

Nekje po prenehanju prazgodovinske skupnosti oz. z nastankom nove urbane družbe se je izoblikovala značilnost, da je temeljila na načelu patriarhalne vladavine z zelo jasnim in neločljivim načelom nadzora. Z nadzorom mislimo na nadzor nad ženskami, sužnji in otroki, navsezadnje pa tudi nad naravo. Novi patriarhalni moški je na novo »ustvaril« zemljo. Pri teh tehnikah ni šlo zgolj za prilagoditev naravnih procesov, temveč za premoč in nazdor nad njimi. To je pripeljalo do novih proizvodov, ki jih sicer v naravi ne najdemo. Ljudje so se znašli pod nadzorstvom tistih, ki so organizirali delo v novih skupnostih, voditelji pa so morali imeti moč nad svojimi nadzorniki. Za možnost uresničitve ciljev nove družbe je moralo biti vse, tako človek kot tudi narava, pod nadzorom. Vse je moralo imeti moč ali pa se je nasprotno, bati. Voditelji so svojo avtoriteto utemeljevali na moči in sili, medtem ko je bila prazgodovinska avtoriteta osnovana na sposobnosti in razumnosti. Fromm je 1941 na podlagi svojih izkušenj iz psihoanalitične terapije prišel do prepričanja, da je bistvo sadizma hrepenenje po neomejenem nadzorom nad ljudmi, stvarmi in zopet končno, lahko sklepamo, nad naravo. Lahko bi rekli, da se v takratnih družbah počasi začenja izoblikovati njihov sadistični značaj.⁶⁶ Vse to vodi k prvim zametkom antropocentrizma, ki je gotovo tudi antropološko oz. psihološko pogojen. Možnost razvoja je imel tudi seveda zaradi ustreznih dejanskih okoliščin – človeški tehnični in duhovni napredek oz. lahko bi pod določenimi predpostavkami trdili, da je nujni predpogoj (morda celo edini?) antropocentrizma – človeški razvoj do določene tehnološke stopnje. Samo še streljaj stran smo potem od vse večjega obsega krčenja pravic živalim in rastlinam, ki je premosorazmerno z nastajanjem sodobnih zahodnih družb. Prazgodovinska skupnost sožitja z naravo postane tako le še blede senca. Človekov odnos do živali in rastlin bi lahko tudi pokrili s pojmom nekakšnih sadističnih teženj in Fromm za sadizem pravi, da je pridobljen in ne prirojen. Ne smemo pa enoznačno zaključiti glede človeškega napredka in posledičnega vzpona antropocentrizma, ki pravi, da je osnovna funkcija človeka, da si oblikuje naravo po svoji volji, v sklep, da so psihoanalitična sklepanja absolutna resnica. Lahko navržemo, da je prav tako možna teorija, da je človek morda bil v preteklosti še večji antropocentrist kot danes, le da ni imel toliko zmožnosti, da bi v tolikšni meri izžehl naravo. Po eni strani bi lahko trdili, da je ekocentriem razvit šele zaradi

⁶⁶ Fromm, Erich (2013) *Anatomija človekove uničevalnosti*. Str. 215-216

večjega antropološkega napredka, antropocentrizem pa, povezano, zaradi večjih sposobnosti človeka, ki se odražajo tudi na večjih zmožnostih uničevanja narave in nespoštljivega odnosa do rastlin in živali. Kaj je vzrok in kaj je posledica je v psihološko antropološkem smislu težko vrednotiti.

Ko neko živo bitje na novo poimenujemo, ga s tem duhovno kultiviramo oz. kultiviramo vrsto teh živij bitij, sprejmemo jih v kulturni krog. Ni potrebno, da gre tu za gospodarsko izkoriščanje, lahko gre samo za znanstveno. Rastlina ali žival – kot predstavnik svoje vrste – poleg fizične podobe, dobi tudi svojo duhovno. Vse to se zgodi brez njene volje, zato pravimo, da postane kulturni plen. Ko je človek poimenoval bitja, je s tem ustvaril vrste.⁶⁷

⁶⁷ Geister, Iztok (2006) *Dopuščanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Str. 108-109

V. Pravice živali so tudi pravice rastlin

»Človek utrga cvetlico, ker je lepa in ker je on grd, ne privošči ji lepote. Rad bi bil ob njej, rad bi njeno lepoto zaslužnil sebi, zato jo vtačne v gumbnico, kjer cvetka ovene. Ko ovene, jo vrže stran, ne zmeni se več zanjo. Morda je ob njeni smrti še vesel, da je uničil lepoto malega življenja.

Klemen Jug

V tem poglavju bo izpostavljenih nekaj morda diametrano nasprotujočih si pogledov in dognanj, enoznačen zaključek je težko potegniti; to je stvar interpretacije oz. zornega kota s katerega zremo.

V.I. Žival ni rastlina in rastlina ni žival

Opredelimo se najprej do povsem bioloških razlik. Rastline in živali se razlikujejo med seboj tako na celični/mikroskopski ravno kot tudi na makroskopski ravni. Živali se načeloma od drugih organizmov razlikujejo po sposobnosti gibanja. Pri rastlinah pa je pojav taksije, tj. gibanja izjemno redek in bolj izjemna kot pravilo. Gibanje živalim omogočata organska sistema, ki sta med seboj v dopolnjujočem se razmerju. To sta mišičevje in živčevje. Teh dveh sistemov rastline nimajo. Živali se tudi od rastlin razlikujejo po tem, da imajo čutila oz. receptorje. Živalski organ, ki pa povsem loči slednje od rastlin, je najpomembnejši del centralnega živčnega sistema. Govora je seveda o možganih.⁶⁸ To je v grobem kratek biološki argument razlike, sociološkega pa lahko izpostavimo kar s primerom: vprašamo se, zakaj ni na svetu različnih društev proti mučenju rastlin in zavzemanju za humano ravnanje z njimi – no, ker ne poznamo vseh društev in organizacij tega sveta, rajši recimo, da zagotovo ne vsaj v takšnem obsegu – kot obstaja organizacij, katere se zavzemajo za živali in njihove pravice?⁶⁹ Tudi številni avtorji, ki se izčrpno ukvarjajo z razmejitvami živali od rastlin in obratno, si vedno znova in znova prihajajo navzkriž. Albert Schweitzer⁷⁰ je avtor etike »člaščenja življenja« in trdi, da posameznik, ki je zares moralen, se ne bo spraševal, ali je neko življenje sposobno občutiti; takemu posamezniku je vsako življenje sveto. Le-ta ne bo odtrgal niti drevesnega lista, niti rože. Schweitzerja drugi avtorji sprašujejo, zakaj naj ne bi smel odtrgati niti lista z drevesa, če pa drevo oz. listi niso sposobni doživljati trpljenja ali ugodja. Če povemo drugače – če na neko bitje vplivamo s svojim dejanjem in hkrati zraven opazimo, da naše učinkovanje na to bitje nima vpliva, v smislu, da slednjega ne more skrbeti, zakaj bi

⁶⁸ *Razlike med živalmi in rastlinami*. Dostopno na: <https://sites.google.com/site/nivees69/razlike-med-zivalmi-in-rastlinami> (18. 6. 2018)

⁶⁹ *Izgovor št. 1: »Čuteče« rastline*. Dostopno na: http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=blog&op=func&func=print&c_menu=109111 (21. 6. 2018)

⁷⁰ Nemški evangelistični teolog, popotnik, orglar, filozof, zdravnik, pisatelj in nobelovec.

potem sploh omejili naše ravnanje? Še konkretnije – vpletena bitja torej nimajo ne pozitivnega in ne negativnega odnosa do ravnanja z njimi samimi in vprašanje, ki si ga moramo postaviti ob tem se glasi – kdo ali kaj je potemtakem tista avtoriteta, ki nam pove, kako bi morali ravnati z bitji?⁷¹ Brigid Brophy⁷² pa recimo zanimivo navrže, da bo čez tisoč let morda simpozij o pravicah rastlin. Ljudje se bodo morda ukvarjali s tehnikami, na podlagi katerih bi lahko našo hrano pridobivali izključno iz sadja, kar bi bila posledica tega, da sadje pada iz dreves v roke prijemajočih posameznikov, kot smo mi. Razmišlja, da so rastline posamezniki, da so občutljive in zagotovo kažejo nagonsko voljo za življenje – to pomeni, da v instinktualnem smislu uveljavljajo pravico do življenja. Toda njihova »čustvenost« in individualnost se ne izvajata z osrednjim živčnim sistemom in v tem trenutku je to kraj, kjer se naše trenutno znanje ustavi.⁷³ Pravica do življenja je esencialnega pomena in ko govorimo o razlikovanju med živalmi ter rastlinami, moramo pretresti tudi morebitne ločnice glede ubijanja živali in rastlin. Po Grušovniku je ubijanje živali nekaj popolnoma drugačnega kot ubijanje rastlin. Če bi bilo ubijanje živali ekvivalentno ubijanju rastlin, potem glede (ne)moralnosti njihovega ubijanja sploh ne bi bilo razprav, tako pa imamo že čez celotno zgodovino izjemno obsežne razprave. Če ne bi bilo razprav, bi ta dejanja lahko šteli kot moralno indiferentna, tako pa jih niti ne moremo pa če bi si še tako želeli. Če bi bilo tovrstno početje povsem »vsakdanje«, nas ob pogledu na trpečo žival, ne bi spremljalo nelagodje.⁷⁴

Biološki, sociološki, filozofski in drugi pogledi na razlikovanje med živalmi in rastlinami so lahko včasih izjemno kontradiktorni drug drugemu in ravno zato je obravnavana tematika izjemno naporna ter občutljiva.

Veliko avtorjev, kot smo spoznali in že navedli, veže kriterije zavesti, interesa, (samo)zavedanja kot osnovne predpogoje, da bi lahko nekemu bitju vsaj teoretično podelili pravico. Glede tega bi lahko trdili, da je bil tekom časa dosežen že celo nek konsenz oz. je nosil ali nosi najširši možni skupni imenovalac. A da nas še bolj zmede in zamaje ta imenovalac, preučimo še novejša znanstvene argumente, ki govorijo v prid rastlinam. Dolgo je prevladovalo prepričanje, da so rastline brezčutni avtomati, a novejša spoznanja kažejo, da so sposobne razlikovati zvoke in barvne valovne dolžine.⁷⁵ Začetek sodobnih odkrivanj

⁷¹ Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 49-50

⁷² Britanska pisateljica romanov, esejistka in velika kritičarka družbe, med drugim tudi izjemna zagovornica pravic živali.

⁷³ *Spotlight on ... Brigid Brophy In Transit (1969)*. Dostopno na: <https://denniscooperblog.com/spotlight-on-brigid-brophy-in-transit-1969-2/> (13. 6. 2018)

⁷⁴ Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Str. 140

⁷⁵ Tompkins, Peter in Bird, Christopher (2000) *Skrivnostno življenje rastlin*. Str. 10

ponavadi označimo z odkritjem Backsterjevega efekta. Cleve Backster, ki ni imel nikakršne botanične izobrazbe je 1966 začel povsem po naključju raziskovati rastline in njihove odzive. Bil je en najboljših strokovnjakov CIE za poligrafe. Neki dan v službi je prišel na idejo, da bi rastlino priklopil na poligraf in opazoval, če ima kakšen odziv. Po seriji osupljivih poskusov je revija *Medical World News* 21. marca 1969 objavila komentar, da so zdaj raziskave o nadčutnih zaznavanjih končno dosegle prag, kjer obstaja možnost, da dosežejo znanstveno upoštevanje.⁷⁶ Nadalje sta dva mlada kalifornijska študenta Randall Fontes in Robert Swanson s poskusi odkrivala potovanje električnega potenciala od celice do celice v bršljanastem filodendronu, kar je začelo nakazovati na možnost obstoja enostavnega živčnega sistema v rastlinah.⁷⁷ V letu 2017 je bila izvedena študija na vrsti *Arabidopsis thaliana*, znana tudi kot navadni repnjakovec. Ko so gosenice jedle liste te rastline, so znanstveniki beležili vibracije te rastline. Ko naj bi rastlina začutila vibracije gosenice, je poslala v svoje liste dodatne količine toksinov – goričično olje – da bi s tem morda odvrnila svojega napadalca.⁷⁸ Najnovejša dognanja o rastlinah oz. njihovih zmožnostih dodobroma postavljajo naša spoznanja na glavo, a vendarle moramo tovrstne raziskave jemati z zrnom soli in jim dati še nekaj časa – samo zato, ker povprečni človek verjetno še ni »pripravljen« na takšne zaključke. Kriterij zavesti je še vedno zelo upošteven in ga ne gre kar tako odmisлити, a hkrati to ne pomeni, da ni možnosti podelitve določenega obsega pravic rastlinam – tudi brez nadaljnih raziskav more tudi pravo iti v smeri zakonodajnih razmišljanj in pobud po uvedbi določenih konstrukcij pravic, izrecno prilagojenih rastlinam in njihovim potrebam.

Vsa dognanja o rastlinah so verjetno povprečnemu človeku še nekoliko preveč abstraktna, da bi se lahko poistovetil z njimi. Argumenti v prid podeljevanju pravic živali so že izjemno zreli in tu skorajda nihče ne more oporekati, da ni še slišal za tovrstne polemike. S tem nikakor ne želimo diskreditirati rastlin kot naravnih entitet, a nekako je človeku bližje, da se najprej ukvarja s pravicami živali oz. morda so slednje že bolj zrele še za pravne implementacije in tudi družba verjetno zaenkrat še ni na taki stopnji duhovnega in intelektualnega razvoja, da bi lahko oba razvoja potekala sinhrono. Ne moremo se znebiti čez noč tudi ne npr. zgodovinskih argumentov in argumentov tradicije⁷⁹ glede uživanja živali oz. njihovih trupel (ponovimo,

⁷⁶ Prav tam. Str. 13-22

⁷⁷ Prav tam. Str. 35-36

⁷⁸ *Rastline vedo, kdaj jih jedo*. Dostopno na: <https://www.deloindom.si/vrt-zivali/zelenjavni-vrtovi/rastline-vedo-kdaj-jih-jedo> (13. 7. 2018)

⁷⁹ Recimo v naši kulturi je uživanje govedine, svinjine in perutnine nekaj povsem običajnega, medtem ko na Kitajskem uživajo pse in mačke, kar je nam nedojemljivo. A tak način razmišljanja je skoraj da pomilovanja vreden, ker smo sami sebi kontradiktorni z zgražanjem drugi kulturi, medtem ko sedimo na kosilu in uživamo npr. dunajski zrezek. Zanimv je tudi sociološki eksperiment, kjer so ljudem ponudili novo mleko na trgu v

pravica do življenja je esencialna!). Nikakor ni naš namen, da zagovarjamo razlikovanje med naravnimi entitetami, obravnavati jih moremo zgolj znotraj okvirja njihovih značilnosti, ne nujno iskati razlike in razmejitve med njimi oz. ni potrebno, da jih primerjamo med seboj.

V.II. Gensko spremenjeni organizmi

Gensko spremenjeni organizem (GSO) je organizem, z izjemo človeka, ali mikroorganizem, katerega genski material je spremenjen s postopki, ki spreminjajo genski material drugače kot to poteka v naravnih razmerah s križanjem ali naravno rekombinacijo.⁸⁰ Tako v 4. členu Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi definira slednje. Gensko spremenjeni organizmi postajajo v sodobnem času vedno pomembnejši del razprav. Predstavljajo določeno tveganje za naravo, zato morajo biti zakonsko regulirani. Poleg področnega zakona (Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi) jih omenja seveda tudi Zakon o varstvu okolja. Potrebno je upoštevati načelo previdnosti pri njihovem uvajanju v naravo, dopustno pa jih je uvajati samo v primerih, če ni mogoče pričakovati njihovih morebitnih škodljivih vplivov na okolje. Za uvajanje GSO je potrebno pridobiti soglasje Ministrstva za okolje in prostor.⁸¹

GSO zajemajo vedno več vidikov našega življenja, zato jim je namenjeno posebno poglavje. Namesto deskriptivnega naštevanja in opisovanja razvoja ter zakonodaje, se bomo bolj posvetili konstruktivni zlorabi (pravici) rastlin in živali v povezavi z GSO.

Genski inženirig je prinesel novo filozofijo oz. nov pogled, ki ga imenujemo algenija. Storjen je bil zgodovinski premik od alkemije do algenije.⁸² Algenija bitij ne dojema kot neko zaključeno celoto, ampak jih vidi kot nekaj prehodnega, ki ima potencial spremeniti se v nekaj boljšega. Algenista ne zanimajo meje med vrstami oz. le-te ne obstajajo, kajti vsako živo bitje je mogoče razčleniti na osnoven biološki material, tj. DNK. Slednjega pa lahko potem manipuliramo v naštetih možnih kombinacij. Potemtakem lahko sklepamo, da človek sam odloča kakšne spremembe so potrebne oz. človek je tista figura, ki odloča kaj je popolno

pokušino in so jim zatem rekli, da so poskusili pasje mleko (v resnici je šlo za sojino mleko). Pretežni delež ljudi se je začel šokirano zgražati, nato pa so jih aktivisti v tistem trenutku vprašali, zakaj potemtakem štejejo uživanje kravje mleko kot nekaj običajnega. Glej tudi: <https://www.peta.org.uk/blog/milk-from-dogs-peta-offers-londoners-a-taste/>

⁸⁰ Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi (ZRGSO), Uradni list RS, št. 23/05, 21/10 in 90/12 – ZdZPVHVVR

⁸¹ Zakon o varstvu okolja (ZVO-1), Uradni list RS, št. 39/06, 49/06 – ZMetD, 66/06 – odl. US, 33/07 – ZPNačrt, 57/08 – ZFO-1A, 70/08, 108/09, 108/09 – ZPNačrt-A, 48/12, 57/12, 92/13, 56/15, 102/15, 30/16, 61/17 – GZ in 21/18 – ZNOrg

⁸² Beseda alkemija izvira iz arabskega izraza za popolnost. Alkimist naj bi s pospeševanjem naravnih procesov pomagal naravi, da bi postala popolna. Algenija pa posega v samo bistvo živega bitja. Algenist ne gleda na živo bitje kot na bitje z inherentno vrednostjo, ampak le kot na začasno zbirko značilnosti, ki jih lahko spremeni v nekaj drugega po svoji zamisli.

in kaj je potrebno še reprogramirati do popolnosti. Človek si s slednjimi dejanji popolnoma podreja okolje.⁸³ Velik problem gensko spremenjenih organizmov je postal verjetno laični javnosti bolj znan z razvpitim primerom Monsanto⁸⁴ in njihove GSO koruze ter genom za prašiča. Seveda je tu izjemno pomemben ekonomski vidik oz. interes, okoljevarstveni je seveda čisto postranskega pomena. Če vzamemo za primer koruzo – koruza je rastlinska vrsta in na koruzi v pomenu »rastlinske vrste« nima nihče izključne lastninske pravice, saj je slednja del narave in skupno dobro vseh. Pazljivo – govorimo o koruzi kot vrsti rastline, ne o pomenu lastninske pravice točno določene koruze, ki raste na sosednjem zemljišču, zraven naše. Podjetja, ki se ukvarjajo z genskim inženiringom, lahko rastlinsko vrsto – koruzo modificirajo, nato s patentom zaščitijo svojo novo rastlinsko vrsto in tako postane »nova« vrsta koruze izključno njihova lastnina. Pomislek vključevanja GSO v ekosisteme je tudi siromašenje genskega bogastva. Vso manipuliranje z geni lahko povzroči večjo gensko univerzalnost in izginjanje genske raznolikosti.⁸⁵

Tehnološki napredek je človeka tako očaral in hkrati zaslužnil, da se sodobni človek le s težavo vrača nazaj »h koreninam«. Ujeti smo v linerane sheme razmišljanja, čeprav se zavedamo, da narava oz. življenje v njej ne delujeta po načelih linearnosti. Genska tehnologija se poslužuje starega načina razmišljanja, ki je značilen za industrijsko revolucijo. To je nenavadno zato, ker bi se v sodobnem svetu morali zavedati metafor nove znanosti, pod katere razumemo nedoločenost, nepredvidljivost, kaotičnost in kompleksnost; namesto tega pa še vedno prevladuje prepričanje, kako je vse pod nadzorom. Genska tehnologija udari v samo jedro narave. To pri nekaterih vzbuja upanje, pri nekaterih pa najgloblji odpor in strah pred škodljivimi posledicami. Kot že prej omenjeno – prevladuje seveda profitni interes velikih korporacij, brez resnega pretresanja morebitnih uničujočih vplivov na naš planet. Korporacije, ki se ukvarjajo z genskim inženiringom, uveljavljajo konstrukt substituta narave po njihovih zamislih namesto naravne evolucijske sheme. Vendar pozor – to je lahko po nekaterih prepričanjih poslednji vdor človeka v biosfero naše Zemlje. Seveda je, kot že večkrat omenjeno, ekonomski interes tu izjemnega pomena, saj lahko povsem brez slabe vesti domnevamo, da za korporacije narava deluje prepočasi, da bi lahko dosegali velikanske profite. Reprogramiranje življenja v zameno za ekonomske koristi na račun doseganja večje hitrosti, učinkovitosti in produktivnosti ne more ostati povsem brez pomislekov. Radikalne

⁸³ Rifkin, Jeremy (2001) *Stoletje biotehnologije: kako bo trgovina z geni spremenila svet*. Str. 52

⁸⁴ Več o Monsanto: <https://www.globalresearch.ca/the-complete-history-of-monsanto-the-worlds-most-evil-corporation/5387964>

⁸⁵ Prav tam. Str. 135

oblike biološke manipulacije spreminajo našo predstavo o naravi in našem mestu v njej. In kar je ključnega pomena za našo obravnavano temo – manipulacije ne spoštujejo osebkov in vrste, spoštovanje nadomesti ekonomika gena. Organizem je s tem razvrednoten na uporabno kolekcijo genov (lahko si ga predstavljam kot skladišče genov, ki so prenosljivi) in ga več ne dojemamo kot naravno entiteto čudeža življenja (oz. morebiti še manj kot zdaj). Končni cilj alginista je popolno bitje po lastni zamisli in kriteriju. Ker je zgodovina velikokrat opomin tudi za prihodnja ravnanja nikakor ne gre odmisлити dejstva, da vedno doslej, ko je tehnologija postajala močnejša v izkoriščanju narave in kontroli sveta, višje je bila postavljena cena, ki jo je naposled plačeval oz. jo plačuje človek za porušeno ravnovesje narave in tudi nas samih.⁸⁶

Z genskim inženiringom izjemno daleč posežemo v živali in rastline – brez tveganja, da izpademo teatralni, lahko zatrdimo, da z genskim inženiringom posežemo v samo bit posameznega življenja. Bit je potem zreducirana na goli material DNK, ki ga lahko reprogramiramo v neskončno število kombinacij. Bitje degradiramo zgolj na nek genski zapis in v svoji osnovi je gensko eksperimentiranje v diametralnem nasprotju s pobudami o spremembah konceptov dojetanja sveta okoli nas.

V.III. Veganstvo

Pravica do življenja je bistvenega pomena za vsako živo bitje in postulat koncepta pravic, zato v obravnavi tematike ne moremo mimo veganstva. Kljub temu, da so že pred letom 1944 obstajali ljudje, ki so živeli po veganski filozofiji, tega leta Donald Watson prvič uporabi izraz »vegan« in hkrati postavi tudi definicijo veganstva, ki se glasi: »Veganstvo je način življenja, ki teži k izključitvi (kolikor je mogoče in izvedljivo) vseh oblik krutosti in izkoriščanja živali za hrano, obleke in druge namene.« Veganstvo torej ne pomeni načina prehranjevanja, temveč način življenja.⁸⁷ Veganstvo je seveda lahko zgolj prehranjevalni slog; če pa nas vodi osebna zavrnitev pojmovanja, da živali nimajo moralne vrednosti in zavračamo pojmovanje, da so živali tržno blago, pravimo, da gre za etično vegansko pojmovanje sveta. Načelo etičnega veganstva pravi, da imajo živali inherentno vrednost in niso dobrine za človeka oz. njegovo uporabo.⁸⁸ Prvo vegansko društvo je bilo ustanovljeno v Angliji (Vegan Society), sledilo mu je društvo v ZDA. Vegan Society 1951 postavi tudi svojo, krajšo definicijo veganstva:

⁸⁶ *Učne ure čarovnikovih vajencev*. Dostopno na: <http://www.pozitivke.net/article.php/20030304224110230/print> (8. 6. 2018)

⁸⁷ *Živeti vegansko*. Dostopno na: <http://www.vegan.si/ziveti-vegansko/> (25. 6. 2018)

⁸⁸ *Za živali – temeljna vprašanja in pojmi*. Dostopno na: <http://www.zazivali.org/faq/temeljna-vprasanja-in-pojmi#1> (12. 7. 2018)

»veganstvo je doktrina, po kateri človek živi brez izkoriščanja živali.«⁸⁹ Na zahodu štejemo veganstvo kot gibanje zadnjih desetletij oz. morda zadnjega stoletja, a vendar moramo opozoriti na tisočletja vzhodnih kultur, ki živijo brez izkoriščanja živali oz. po takšnih principih.⁹⁰ Že v Vedah je zapisano, da v vseh življenjskih oblikah prebivajo duhovne duše, ki med seboj nimajo razlik. A še vedno nam že neki naravni občutek veleva, da neke rastline ne moremo enačiti s čutečo živalijo. Tudi velja poudariti, da rastline v večini primerov niso ubite. Ko pride čas žetve, npr. riževa in pšenična stebela porumenijo in so v bistvu že mrtva. Če z drevesa odtrgamo hruško ali pa nabereimo jagode, nismo ubili rastline, na kateri so sadeži zrasli. Za rastline bi lahko rekli, da so v »naravni anesteziji«, saj ko želimo npr. pokositi travo, le-ta ne bo kričala ali bežala, kot bi žival, ki jo želimo ubiti. V Vedah je zapisano: »jīvo jīvasya jīvanam«. To pomeni, da je eno živo bitje hrana drugemu živemu bitju. Ni se potrebno povsem izogibati ubjanju, ker je le-to neizvedljivo, ampak je potrebno razmišljati o tem, kako povzročati čim manj zla.⁹¹

V sodobnem času je prepoznavna osebnost promoviranja veganskega življenja Gary Yourofsky.⁹²

Govoreč o veganstvu moramo omeniti še dva temeljna pristopa obravnave živali, tj. velferistični pristop in abolicionistični pristop. Prvememu možnemu pristopu pravimo tudi pristop zaščite živali, drugemu pa pristop pravic živali. Pristopa sta nezdružljiva, saj je pristop zaščite oblikovan na pojmovanju, da je moralni problem samo v tem, kako žival uporabljamo, njena uporaba kot taka pa ni sporna. Dokler z njimi ravnamo na ravni, ki je sprejemljiva, je naše ravnanje oz. uporaba živali za človeške namene moralno dopustna. Vrednost živali je manjša od vrednosti ljudi. Ta pristop ne priznava živalim temeljnega interesa, tj. interesa po življenju, temveč smatra kot njihov temeljni interes, da ne trpijo. Zato je dolžnost ljudi, da jim tega ne povzročamo, ko jih uporabljamo. Nasprotno, pristop pravic živali zahteva enako obravnavo in to pomeni, da uporabe živali za človeške namene ni mogoče moralno opravičiti, ne glede na humanost ravnanja. Pristop enako vrednoti človeško in živalsko življenje. Gradi na interesu za preživetje, ki je temeljen za vsa bitja, ki se zavedajo samih sebe. Če imajo bitja zavest, to pomeni, da imajo tudi interes ostati žive oz. doživljati ugodje ter se izogniti bolečini. Moralna dolžnost ljudi do živali po tem pristopu pomeni, da jih prenehamo

⁸⁹ *Zgodovina veganstva*. Dostopno na: <http://www.veganstvo.net/veganstvo/zgodovina-veganstva/> (25. 6. 2018)

⁹⁰ Prav tam.

⁹¹ Sahadeva, Dasa (2017) *Ubiti kravo pomeni konec človeške civilizacije*. Str. 30-31

⁹² Več o Garyu Yourofskyem: <http://www.veganstvo.net/gary-yourofsky/kdo-je-gary/>

uporabljati za lastne namene.⁹³ Sestop z mesnega vrtiljaka bo zato za vsakogar izmed nas kar ustrezen prvi korak na poti z moralnega dna.⁹⁴

V.IV. Globoka ekologija

Norveški filozof Arne Naess je začetek 70. let prejšnjega stoletja predstavil koncept globoke ekologije. Razlikuje med skrbjo za okolje, za katero so vzgib človeški interesi in pravo okoljsko etiko, ki nečloveškim bitjem pripisuje moralno vrednost, ki ni odvisna od njihove koristi za človekov interes. Nasprotje globoki ekologiji predstavlja plitka ekologija.⁹⁵ Plitka ekologija še vedno vidi človeka kot gospodarja narave, saj če je narave onesnažena, jo je potrebno očistiti zaradi človekovih interesov, ne zaradi narave same. Naravo se dojema kot človekovo okolje, ki ga je potrebno vzdrževati zaradi njega samega in njegovega udobja. Plitka ekologija ni pozorna na širše probleme, ki jih pušča človeško opustošenje; onesnaževanje in pretirano izkoriščanje živali ter rastlin. Plitka ekologija ne upošteva, da človek s svojo nezmernostjo ruši naravno ravnovesje na svetu.⁹⁶ Globoka ekologija temelji na ekološki zavesti, ta pa se razdeli še na radikalno ekološko zavest, naturalistično ekološko zavest in ekocentrično zavest. Radikalna ekološka zavest pomeni, da je edina pot do rešitve vseh naravovarstvenih problemov v preobrazbi družbene in kulturne zavesti. Naturalistična ekološka zavest poudarja, da je ključ do rešitve v tem, da se človek vrne k enostavnejšim oblikam življenja. Izhodišče ekocentrične zavesti pa predstavlja skupnost, ki je ekosistemska celota in vključuje človeka ter ostala živa bitja in njihove pogoje za bivanje.⁹⁷

Gibanje je osnovano na osmih točkah:

- razvoj človeškega in nečloveškega življenja sta vrednoti sami po sebi, le-ti sta neodvisni od tega, kako uporaben je nečloveški svet za človeka,
- tudi bogastvo in raznolikost oblik življenja sta prav tako vrednoti sami po sebi, saj bistveno prispevata k uresničevanju človeškega in nečloveškega življenja,
- ljudje nimajo pravice zmanjševati bogastva in raznolikosti, kot izjemo štejemo samo vitalne potrebe človeka,

⁹³ *Za živali – temeljna vprašanja in pojmi*. Dostopno na: <http://www.zazivali.org/faq/temeljna-vprasanja-in-pojmi#1> (12. 7. 2018)

⁹⁴ Klampfer, Friderik (2006) *Spremna beseda*. V: Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 232

⁹⁵ *Eko sranje*. Dostopno na: <https://radiostudent.si/znanost/znanstveni-komentar/eko-sranje> (24. 6. 2018)

⁹⁶ *Temelji prava varstva okolja (uvodna študija)*. Dostopno na: <https://www.tax-fin-lex.si/Zbirke/EpaketKazaloList?nodeId=b73a4934-400a-4198-9200-454518e92c29&xf=0> (5. 7. 2018)

⁹⁷ *Eko sranje*. Dostopno na: <https://radiostudent.si/znanost/znanstveni-komentar/eko-sranje> (24. 6. 2018)

- občutno zmanjšanje prebivalstva je povsem združljivo z razvojem človeškega življenja in kulture; zmanjšanje prebivalstva zahteva razvoj nečloveškega življenja,
- ker je človeškega poseganja v nečloveški svet vedno več, se stanje strmo slabša,
- spremeniti se morajo politične usmeritve na področjih ekonomskih, tehnoloških in ideoloških struktur,
- ideološka sprememba predvsem označuje miselnost, da damo večjo vrednost kakovosti življenja, namesto da si ves čas prizadevamo za višji življenjski standard,
- vsi podpisani pod te točke, so posredno in neposredno dolžni sodelovati v prizadevanjih za te zelo nujne spremembe.⁹⁸

Globoka ekologija, kot neko najbolj »skrajno« gibanje ekocentrizma, nam podaja kritiko sodobne družbe oz. radikalno kritizira modernizacijo. A ravno zaradi radikalnih teženj se poraja dvom v uspešnost globoke ekologije in pojavi se nevarnost, da bi njena uveljavitev vodila v moralistični dogmatizem, kjer bi pravice narave nadvladale vse človekove interese. To bi pomenilo, da bi npr. smrtonosnemu virusu morali pustiti »pravico do življenja«, ker je potrebno vse oblike življenja absolutno spoštovati, saj so si te enakovredne. In ravno v tem je kritika globoke ekologije. Če povemo drugače: ker spoštujemo ta virus kot življenje, to pomeni, da lahko le-ta pokonča vso človeštvo. In projekt globoke ekologije lahko zabrede v obliko nacionalizma, kjer se ljubezen do narave sprevže v sovraštvo do ljudi.⁹⁹ Taka oblika ekocentrizma je v svojem bistvu pravzaprav izjemno radikalna.¹⁰⁰ Globoki ekologi zavračajo antropocentrizem v imenu narave, pri tem pa interese narave postavljajo oni sami. Kritično vprašanje tu je, če niso morebiti globoki ekologi v svojem bistvu antropocentriki, ko mislijo, da sami najbolje vedo, kaj je najboljše za naravo. Globoki ekologi so očitno pozabili, da je valorizacija narave dejanje ljudi in potemtakem na nek način antropocentrizma.¹⁰¹

V.V. Naravno ravnovesje ohranjujoč razvoj

Ozaveščanje in večja dovzetnost za okolje je ob prelomu tisočletja le pripeljala do politične konstrukcije, ki ji pravimo načelo naravno ravnovesje ohranjujočega razvoja (sustainable development principle). Cilj tega političnega dogovora je, da se še naprej ohranja človeški

⁹⁸ Naess, Arne. *Sustainable development and the deep ecology movement*. Povzeto po: Bratuša, Vesna (2002) *Pravni vidik varstva živali in narave. Diplomaska naloga*. Str. 15-16

⁹⁹ Ferry, Luc (1998) *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Str. 110

¹⁰⁰ Prav tam. Str. 89-90

¹⁰¹ Prav tam. 142-143

materialni razvoj, a ob upoštevanju zmerne poseganja v naravo. Tak razvoj terja družbeno preobrazbo, kjer je potrebno krmariti med čim večjim materialnim razvojem in ohranjenjem naravnega ravnovesja. S to preobrazbo vstopajo v sveta prava tudi rastline in živali in zaradi tega je potrebno sprejeti proces spremembe pravnih vrednot. Človek mora preiti iz miselnosti o varstvu okolja v miselnost, ki ohranja naravno ravnovesje. To pa pomeni tudi spoštovanje pravic drugih biotskih skupnosti. Nastajanje prava po teh smernicah je dokaj oteženo, ker je v naši kulturi še vedno močno prevladujoč antropocentristični duh. Že na podlagi slovenske ustave lahko vidimo ta konflikt vrednot – varuje se zasebno lastnino, po drugi strani pa imamo varstvo okolja ter ekološko funkcijo lastnine. Lahko bi rekli, da imamo v ustavi podlago tako za uničevanje kot tudi za neuničevanje narave.¹⁰²

¹⁰² *Temelji prava varstva okolja (uvodna študija)*. Dostopno na: <https://www.tax-fin-lex.si/Zbirke/EpaketKazaloList?nodeId=b73a4934-400a-4198-9200-454518e92c29&xf=0> (5. 7. 2018)

VI. Živali in rastline v pozitivnem pravu

»Prišel bo čas, ko bo zločin nad živaljo kaznovan prav tako, kot zločin nad človekom.«

Leonardo da Vinci

VI.I. Mednarodnopravna ureditev

VI.I.I. Univerzalna deklaracija o pravicah živali

Sprejeta je bila v Parizu leta 1978, v okviru Unesca. Ima moč moralne avtoritete oz. nasprotno, nima pravne moči.

Glavne točke so:

- vse živali se rodijo enakopravne in imajo enako pravico do bivanja,
- vsaka žival ima pravico do spoštovanja, človek si ne more lastiti pravice do ubijanja živali,
- nobena žival ne sme biti izpostavljena izkoriščanju in trpinčenju,
- vsak divja žival ima pravico živeti svobodno v svojem naravnem okolju; te svobode se ne sme jemati,
- vsaka žival, ki običajno živi v človekovi družbi, ima pravico, da živi v ritmu in razmerah, svojstvenih svoji vrsti,
- vsaka žival, ki jo človek izbere za svojega tovariša ima pravico do tiste starosti ki je značilna za njeno vrsto; opustitev take živali bi bilo okrutno dejanje,
- delovna žival ima pravico na razumno odmero delovnega časa ter na ustrezno prehrano in oddih,
- poizkusi na živalih, ki jim povzročajo fizične in duševne bolečine, niso dovoljeni – potrebno je odkriti drugačne metode raziskovanja,
- če se živali redi za prehrano, jih je potrebno namestiti, hraniti, prevažati in ubiti tako, da živali ne čuti nikakršne bolečine ter strahu,
- človek ne sme uporabljati živali za namene zabave in raznih predstav katere niso v skladu z živalskim ponosom,

- uboj živali je biocid in to je zločin proti življenju,
- uboj številnih živali je genocid in to je zločin proti živalski vrsti, enako štejeta onesnaževanje in zastrupljanje življenskega prostora,
- z mrtvo živaljo se ravna spoštljivo,
- živalske pravice morajo biti zavarovane kot človeške, društva proti mučenju živali morajo imeti svoje predstavnike tudi na nivoju vlade.¹⁰³

VI.I.II. Univerzalna deklaracija o pravicah matere Zemlje

Aprila 2010 se je več kot 35.000 ljudi zbralo na Ljudski konferenci o klimatskem svetu v Cochabambi v Boliviji, za spremembe in pravice matere Zemlje. Konferenco je sklical bolivijski predsednik Evo Morales. Ta konferenca je bila sklicana kot odgovor na neuspeh konference Združenih narodov COP 15, katera ni dosegla zavezujočega dogovora, ki bi naslovil težave okoljskih sprememb.¹⁰⁴ Deklaracija se zavzema za priznavanje več pravic naravi, tj. rastlinam in živalim ter za bolj spoštljiv odnos ljudi do narave.

VI.I.III. Ramsarska konvencija

Podpisana je bila leta 1971 v iranskem mestu Ramsar. Zavzema se za ohranjanje močvirnatih in vodnih prebivališč živali in rastlin. Najprej je bila namenjena ohranjanju prebivališč vodnih ptic, nato pa se je njena uporabnost razširila še na ostalo močvirsko, vodno in obrežno rastlinstvo ter živalstvo. Verjetno ni toliko presenetljivo, če zapišemo, da se tudi v tej prvi mednarodni konvenciji glede tovrstne problematike čuti antropocentristični duh, ki ga lahko zasledimo že v samem izhodišču oz. uvodnemu stavku konvencije. Ta pravi, da so močvirja vir velike gospodarske, kulturne, znanstvene in rekreacijske dejavnosti. V oči bode še trditev, da moramo vodne ptice, ki zaradi svojih sezonskih selitev lahko prečkajo državne meje, šteti za mednarodni vir. In ravno slednja besedna zveza nas zmede; kot mednarodni vir česa jih moramo šteti? 1987 so sprejeli še razlago »preudarne rabe močvirij« in »trajnostne rabe močvirij«. Prva pomeni, da močvirja trajnostno uporabljamo v korist človeštva na tak način, ki se lahko sklada z vzdrževanjem naravnih značilnosti tega ekosistema. Druga pa pomeni, da se močvirja uporabljajo za zadovoljevanje človekovih potreb tako, da omogočijo največjo

¹⁰³ Svetovna deklaracija o pravicah živali. Dostopno na: <https://alpeadriagreen.wordpress.com/2012/09/19/svetovna-deklaracija-o-pravicah-zivali-14/> (11. 6. 2018)

¹⁰⁴ Peoples conference on climate change and the rights of mother Earth. Dostopno na: <http://therightsofnature.org/cochabama-rights/> (13. 6. 2018)

možno trajno korist za sedanje generacije kot tudi da se ob tem ohranja možnost zadovoljevanja potreb za bodoče generacije.¹⁰⁵

VI.I.IV. Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine

Sprejeta je bila na seji Generalne konference Unesca v letu 1972. Namen konvencije je, da se ugotavlja, zavaruje, predstavlja in prenaša kulturno ter naravno dediščino svetovnega pomena vsem naslednjim rodovom. Je tudi vzpodbuda državam, da same predlagajo lokalne znamenitosti, ki bi jih bilo smotno uvrstiti na seznam. Na zdajšnjem seznamu je skoraj tisoč znamenitosti.¹⁰⁶

VI.I.V. CITES

CITES je angleška okrajšava za Konvencijo o mednarodni trgovini z ogroženimi prosto živečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami. Sprejeta je bila 1973, znana pa je tudi pod imenom Washingtonska konvencija. Namen konvencije je, da trgovina z živalskimi in rastlinskimi vrstami ne ogroža njihovega preživetja. Trgovanje je dovoljeno v kolikor se z njim ne ogroža preživetje posamezne vrste v naravi. Konvencija nalaga pogodbenicam tudi vzpostavitev upravnega organa, ki je zadolžen za izvajanje le-te.¹⁰⁷

VI.I.VI. Barcelonska konvencija

Polno ime konvencije je Konvencija o varstvu morskega okolja in obalnih območij v Sredozemskem morju, sprejeta je bila 1976. Njen cilj je preprečiti, zmanjšati in v čim večji meri odpraviti onesnaženje območja Sredozemskega morja ter varovati in izboljšati morsko okolje na tem območju in tako prispevati k njegovemu trajnostnemu razvoju. Sprejeta je bila v okviru Programa Združenih narodov za okolje kot program regionalnih morij.¹⁰⁸

VI.I.VII. Bonnska konvencija

Sprejeta je bila 1979 v Bonnu, njeno polno ime pa je Konvencija o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali. Obveznost pogodbenic je sprejem strogih varnostnih ukrepov za ohranitev vrst, ki so na robu izumrtja, sklepanje sporazumov, skupno raziskovanje in spremljanje stanja. Poudarja, da so vrste prosto živečih živali nenadomestljivi del naravnega

¹⁰⁵ Geister, Iztok (2006) *Dopušcanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Str. 115

¹⁰⁶ *Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine*. Dostopno na: <http://www.smid.si/index.php/mednarodne-konvencije/208-konvencija-o-varstvu-svetovne-kulturne-in-naravne-dediine> (6. 6. 2018)

¹⁰⁷ *Konvencija CITES*. Dostopno na: <http://www.arso.gov.si/narava/konvencija%20CITES/> (6. 6. 2018)

¹⁰⁸ *Barcelonska konvencija*. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A52012PC0047> (6. 6. 2018)

sistema in kot take vrednota, ki jo moramo ohranjati v dobro vsega človeštva. Namen konvencije je ohranjanje selitvenih vrst, ne glede na to, ali se selijo po zraku, kopnem ali vodi. Ker se te vrste selijo na velike razdalje in preko ozemlja več držav, je njihovo varstvo smiselno le na območju njihovega celotnega življenjskega prostora, ki ne upošteva politično dogovorjenih meja.¹⁰⁹

VI.I.VIII. Bernska konvencija

Sprejeta je bila istega leta kot Bonnska konvencija, s celim imenom ji pravimo tudi Konvencija o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njunih naravnih življenjskih prostorov. Kot njeno ime pove, zagotavlja ohranjanje prostoživečih rastlin in živali in njihovih naravnih življenjskih prostorov. Spodbuja tudi meddržavno sodelovanje. V sklopu konvencije je bilo sprejetih več priporočil, ki se nanašajo na tujerodne vrste. Najpomembnejše je Priporočilo št. 99, ki določa Evropsko strategijo o invazivnih tujerodnih vrstah. V njej je opisano ravnanje z invazivnimi tujerodnimi vrstami.¹¹⁰

VI.I.IX. Alpska konvencija

Sprejeta je bila leta 1991, njen cilj pa je ohranitev Alp oz. alpskega loka kot življenjskega prostora za človeštvo, živalstvo in rastlinstvo. Sklenile so jo alpske države (Avstrija, Francija, Italija, Liechtenstein, Monako, Nemčija, Slovenija in Švica) ter EU. Z njo se zagotavlja varstvo in trajnostni razvoj alpskega sveta. Izhodiščno dejstvo konvencije je, da lahko naraščajoče človekovo izkoriščanje prostora vse bolj ogrozi alpski svet in njegovo ekološko vlogo. Pomembno je, da se uskladijo gospodarski interesi z ekološkimi zahtevami, saj lahko le to prepreči neizbežno škodo, ki bi jo sicer morali odpravljati ali omiliti z izredno velikimi finančnimi stroški in zapravljanjem časa. Ne ozira se na državne meje in spodbuja meddržavno sodelovanje. Konvencija državam sicer nalaga samo načine ravnanja pri namernih naselitvah, nenamernih naselitev tujerodnih vrst pa žal ne obravnava. Njen prispevek je vsekakor dobrodošel pri ohranjanju kvalitete in posebnih značilnosti Alp.¹¹¹

VI.I.X. Konvencija o biološki raznovrstnosti

Sprejeta je bila v Nairobiju maja 1992, na Konferenci združenih narodov za okolje in razvoj v Rio de Janeiru junija 1992 pa je bila odprta za podpise. Predstavlja glavni mednarodni

¹⁰⁹ *Slovenija bo zaščitila netopirje*. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/okolje/novice/slovenija-bo-zascitila-netopirje/10349> (6. 6. 2018)

¹¹⁰ *Mednarodne konvencije*. Dostopno na: <https://www.tujerodne-vrste.info/ukrepi/mednarodne-konvencije/> (6. 6. 2018)

¹¹¹ *Alpska konvencija*. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Alpska_konvencija (6. 6. 2018)

instrument za obravnavo biodiverzitete in je hkrati prvi globalni sporazum o njenem ohranjanju. Osredotočena je na trajnostno varovanje. Države spodbuja, da odkrijejo, kaj sestavlja biološko raznovrstnost na območju vsake posamezne podpisnice in da to raznovrstnost ustrezno zaščitijo. Biotska raznovrstnost je v konvenciji opredeljena zelo široko: od manjšega, tj. od genske in molekularne ravni do vseobsegajočih ekosistemov. Konvencija opozarja, da z upadanjem biotske raznovrstnosti in kulturne pestrosti (seveda zaradi človekovih dejavnosti) ne izginjajo samo rastlinske in živalske vrste, temveč tudi plemena in njihovo kulturno izročilo. Glavni cilj konvencije je ohranitev biotske raznovrstnosti, saj smatra, da se s tem zagotavlja dolgoročnost preživetja. Ohranitev raznovrstnosti vidi v trajnostnem razvoju. Zahteva pošteno in pravično delitev koristi od rabe genskih virov, opzarja nas, da naravni viri niso neomejeni kot se človek še vedno slepi. Zagotavljanje ciljev konvencije prinaša okoljske, ekonomske in socialne koristi.¹¹²

VI.I.XI. Aarhuška konvencija

Aarhuška konvencija je dokument Evropske unije, ki ga je sprejela leta 1998. Njen napredek je v tem, da v okoljskih zadevah daje pravico javnosti oz. jo legitimira, da participira oz. soodloča pri vseh zadevah, ki se tičejo okoljske problematike. To je veliko več od pravice do posvetovanja oz. konzultacije. S tem se tudi pogablja demokratično delo javne uprave. V odločanje upravnih oz. državnih organov je potrebno vključevati tiste okoljske vsebine in rešitve, ki so v interesu javnosti. S sodelovanjem javnosti na višjem nivoju oz. ob večji moči javnosti se prispeva k temu, da država lažje uvidi dodatne, alternativne in boljše rešitve ter ukrepe na tem področju.¹¹³

VI.I.XII. Evropska konvencija o krajini

Evropska konvencija o krajini je mednarodni sporazum o varstvu, upravljanju in o načrtovanju krajin ter o ozaveščanju javnosti o pomenu krajin. Sprejeta je bila oktobra 2000 v Firencah v Italiji, zato ji nekateri pravijo tudi Firenška konvencija. Pobudo zanjo je dal Odbor ministrov Sveta Evrope.¹¹⁴ Namen konvencije je, da se oblikuje temeljni okvir za zaščito krajinskih vrednot in njihovo kompleksno obravnavo. Poudarja se tudi ohranjanje krajinske dediščine širom Evrope. Svet Evrope smatra, da so krajine skupna dediščina in da morajo članice doseči večjo enotnost za ohranitev le-teh. S konvencijo želi doseči dvig zavedanja, da

¹¹² *Konvencija o biološki raznovrstnosti*. Dostopno na:

http://novebiologije.wikia.com/wiki/Izvajanje_Konvencije_o_biološki_raznovrstnosti_v_Sloveniji (6. 6. 2018)

¹¹³ *Aarhuška konvencija*. Dostopno na: <http://zavest.net/aarhuska-konvencija/> (6. 6. 2018)

¹¹⁴ *Evropska konvencija o krajini*. Dostopno na: <http://www.dkas.si/?id=4,58> (6. 6. 2018)

sta krajinska pestrost in kakovost skupen vir, zato si moramo skupaj prizadevati za zaščito in ohranjanje. S konvencijo se vpeljuje tudi krajinska politika.¹¹⁵

Po pregledu mednarodnih konvencij ne moremo trditi, da katerakoli neposredno omenja pravice živali in rastlin. Vse konvencije govorijo bolj o varstvu slednjih. Ne moremo se znebiti občutka, da so pisane bolj v antropocentrističnem duhu, kajti ščitenje rastlin in živali naj bi bilo predvsem pomembno za človeka, ne zaradi njih samih. Kljub temu, lahko relativno izčrpno mednarodno pravno ureditev do sedanjega časa pozdravimo, saj je gotovo odlična podlaga za nadaljna, bolj izčrpna in nazorna mednarodna urejanja.

VI.II. Ureditev v Evropski uniji

VI.II.I. Pogodba o delovanju Evropske Unije

O rastlinah PDEU ne govori, zelo pogojno bi lahko člen 191 interpretirali v smislu, da je z njim šteto tudi rastlinstvo, vendar kot del neživega okolja, ne kot samostojne entitete s priznanimi kakršnimikoli pravicami. Že uvodoma člen navede, da je pomembno ohranjanje, varstvo in izboljšanje kakovosti okolja; da se varuje človekovo zdravje; da se skrbi za preudarno rabo naravnih virov ter spodbuja ukrepe na mednarodni ravni za reševanje regionalnih ali globalnih okoljskih problemov.¹¹⁶ Ta določba se bere povsem antropocentristično. Glede živali pa je PDEU pravzaprav izjemno napredna, zelo ekocentristična – če preučimo člen 13, ki pravi: »Pri oblikovanju in izvajanju politik Unije na področju kmetijstva, ribištva, prometa, notranjega trga, raziskav in tehnološkega razvoja ter veselja Unija in države članice v celoti upoštevajo zahteve po dobrem počutju živali kot čutečih bitij, pri čemer spoštujejo zakonodajne ali upravne določbe in ustaljene običaje držav članic zlasti glede verskih obredov, kulturnih tradicij in regionalne dediščine.«¹¹⁷ Ena izmed vrednot EU je očitno tudi dobro počutje živali. Člen priznava živalim, da so čuteča bitja in zahteva, da se pri oblikovanju politik Unije popolnoma upoštevajo zahteve po dobrem počutju živali.

VI.II.II. Direktiva o pticah in Direktiva o habitatih

Direktiva o pticah, s polnim imenom Direktiva o ohranjanju prosto živečih vrst ptic, in Direktiva o habitatih, s polnim imenom Direktiva o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto

¹¹⁵ *Evropska konvencija o krajini – izvajanje v Sloveniji*. Dostopno na:

http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/ekk_izvajanje_v_sloveniji.pdf (6. 6. 2018)

¹¹⁶ Pogodba o delovanju Evropske Unije – PDEU, UL C 326, 26.10.2012, str. 47-390

¹¹⁷ Prav tam.

živečih živalskih in rastlinskih vrst, predstavljata zakonsko osnovo Nature 2000. Najpomembnejši del zakonodaje EU o varstvu narave predstavlja to omrežje. Gre za 26000 varstvenih območij, ki zajemajo približno petino površine EU. Nudi zaščito najbolj ogroženim habitatom in vrstam v Evropi. Tako velikega in razvejanega omrežja ne poznamo nikjer drugje na svetu. Ekonomska vrednost omrežja znaša nekje 200-300 milijard evrov letno. Začetek omrežja Natura 2000 je v letu 1979 z vzpostavitvijo Direktive o pticah, pomembno nadaljevanje pa v letu 1992 s sprejetjem Direktive o habitatih. Območja iz teh dveh direktiv tvorita omrežje. Namen je varovanje ogroženih habitatov in vrst s preprečevanjem dejavnosti, ki bi ogrožale slednje ter sprejemanje ukrepov za njihovo ohranjanje in obnovo. Natura 2000 je že skoraj dokončana, ne gre zgolj za varovanje, poudarja se tudi sodelovanje človeka z naravo in upoštevanje varovanja dragocenih vrst ter habitatov ob opravljanju gospodarskih dejavnosti.¹¹⁸

Direktiva o pticah – predpis je bil sprejet 2. aprila 1979 v okviru Ministrskega sveta Evropske skupnosti, država članicam pa nalaga, da ohranitev populacije prosto živečih ptičev na taki ravni, ki je ekološko, zanastveno in kulturno ustrezna. Upoštevajo se tudi ekonomske in rekreacijske¹¹⁹ potrebe. Vendar te potrebe nimajo prednosti, primarni namen je zagotavljanje varstva. Države morajo zavarovati in ohranjati pestrost ter velikost življenjskih prostorov, še posebej za selitvene vrste. Direktiva tudi opredeljuje prepovedane načine lova in ubijanja, ureja tudi omejitve lova in našteje lovne vrste. Urejeno je tudi izkoriščanje, prodaja in transport.¹²⁰ Direktiva varuje približno 500 vrst in vzpostavlja 5300 varovanih območij.¹²¹

Direktiva o habitatih – direktiva je bila sprejeta 21. maja 1992 in vmes večkrat dopolnjena, nazadnje leta 1995. Najprej direktiva razčlenjuje pojme in njihove definicije, nato pa v prilogah opredeli habitatne tipe ter živalske in rastlinske vrste, ki jih je potrebno ohranjati. Opisan je tudi postopek vzpostavljanja omrežja Natura 2000, ki se za vzpostavi tako, da države navedejo sezname evropsko pomembnih območij na ravni vsake države in nato se

¹¹⁸ *Varstvena območja EU – Natura 2000*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/environment/basics/natural-capital/natura2000/index_sl.htm (4. 7. 2018)

¹¹⁹ Vprašajmo se, kaj naj bi pomenile »rekracijske« potrebe. Verjetno je jasno, gre zopet za izredno antropocentristično določbo.

¹²⁰ *Natura 2000 – biseri slovenske narave*. Dostopno na: <http://www.natura2000.si/o-naturi-2000/zakonodaja/> (4. 7. 2018)

¹²¹ *Varstvena območja EU – Natura 2000*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/environment/basics/natural-capital/natura2000/index_sl.htm (4. 7. 2018)

vrednotijo še na ravni EU.¹²² Direktiva zajema okoli 1500 redkih in ogroženih vrst rastlin in živali ter približno 230 vrst habitatov.¹²³

VI.III. Razvoj in pregled slovenske ureditve

V 19. stoletju je izhajal tednik Kmetijske in rokodelske novice. Že iz tistega časa najdemo nekaj zapisov, ki pozivajo k prizadevanju za dobrobit živali, zato ga štejemo kot enega izmed najstarejših virov, v katerih je mogoče zaslediti tovrstne pobude. Presenetljivo je že v tistem obdobju prisotno mnenje, da živali ne vodi zgolj instinkt, temveč so sposobne občutiti tudi žalost, veselje in bolečino. V nekaterih člankih najdemo zapise, da je kruto in nehumano ravnanje z živalmi greh ter nevzgojno, trdosrčno in vzrok gospodarske škode. Februarja 1855 je Avstro Ogrska izdala ukaz, ki je veljal za vso deželo (razen vojne krajine) in se glasi: »se daje postava zoper terpinčenje ali trapljenje živali«. ¹²⁴

Planika ali očnica je najstarejša zavarovana rastlina na Slovenskem, tako zgodaj ni bilo zavarovane niti še nobene živalske vrste pri nas. V 19. stoletju se je razmahnilo planinstvo in planika je kot alpski simbol postala zanimiva tudi za prodajo, kar je močno ogrozilo njen obstoj. Zavarovana je v vseh alpskih državah, prve pobude za pravno prepoved¹²⁵ nabiranja pa so dali ravno planinci. V Sloveniji je bila najprej zavarovana 1896 na Goriškem, dve leti kasneje pa še na Štajerskem in na Kranjskem.¹²⁶

20. januarja 1920 je Odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov Muzejskega društva za Slovenijo pred takratno pokrajinsko vlado predložil Spomenico. Gre za prvi naravovarstveni program na Slovenskem in je izjemnega pomena. Takrat to področje še ni bilo zakonsko urejeno, prav tako niso obstajale še ustrezne službe, ki bi služile ohranjanju narave. Cilji Spomenice so bili strjeni v štiri zahteve, ključna in za današnji čas že skoraj preroško aktualna pa je četrta zahteva programa – ta namreč želi zainteresirati javnost za ohranjanje in varstvo narave. Kot vzrok upadanja biološke raznovrstnosti Spomenica poudarja, da je razlog v načinu življenja in in odločitvah vsakega posameznika. Če ljudje ne verjamemo v

¹²² *Natura 2000 – biseri slovenske narave*. Dostopno na: <http://www.natura2000.si/o-naturi-2000/zakonodaja/> (4. 7. 2018)

¹²³ *Varstvena območja EU – Natura 2000*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/environment/basics/natural-capital/natura2000/index_sl.htm (4. 7. 2018)

¹²⁴ Siard, Nataša in Šalehar, Andrej (2008) *Odnos do domačih živali v slovenskem okolju – nekaj zgodovinskih pričevanj*. Str. 15-16

¹²⁵ 4. člen prvega predpisa o zavarovanju planike: Prestopek predpisa se kaznuje od političnih oblastev z denarno globo od 1 do 10 gld., v ponovljenem slučaju do 25 gld. Tudi se dotičniku odvzamejo rastline. Denarna globa pripada ubožnemu zakladu one občine, v kateri se je dotičnik prijel. Ako je denarna globa neizterljiva, se odmeri primeren zapor do 5 dni.

¹²⁶ Skoberne, Peter (2007) *Zavarovane rastline Slovenije: žepni vodnik*. Str. 37

pomembnost ohranjanja narave, smo slepi za našo odvisnost od vseh drugih oblik življenja, ki si ga delimo na tem planetu.¹²⁷

Naslednji pomemben datum v slovenskem razvoju je bil 26. januar 1995. To leto je bilo poimenovano kot Evropsko leto varstva narave in istega leta je Slovenija podpisala deklaracijo, s katero se je zavezala, da bo sprejemala aktivnosti za trajno in uspešno varstvo narave. Ustanovljen je bil tudi Slovenski organizacijski komite za Evropsko leto varstva narave. Slovenija je s podpisom potrdila, da se zaveda izjemnega pomena ohranjanja narave in biotske raznovrstnosti ter krajinske pestrosti.¹²⁸

VI.III.I. Ustava Republike Slovenije (URS)

Ustava je najvišji pravni akt vsake države. Glede na 72. člen¹²⁹ je varovanje živali pri nas povzdignjeno na ustavno raven z besedami, da varstvo živali pred mučenjem ureja zakon.¹³⁰ Določba je izredno ekocentrična in iz tega lahko sklepamo, da je naša ustava zelo sodobna, kar je seveda tudi razumljivo glede na čas njenega nastanka, saj sodi med mlajše ustave v svetu. Sicer je z izrazom »zdravo življenjsko okolje« verjetno mišljeno okolje kot človekova pravica, ne kot pravica vseh živih bitij, kar nekoliko omaje njeno ekocentrično naravnost. Potrebno je le še pripomniti, da je ta ustavna določba v obravnavani člen vnesena nesistematično, saj z zdravim življenjskim okoljem nima kakšne posebno tesne zveze. Vseeno je dobro, da je tovrstna določba v Ustavi, saj gre za problematiko, ki si v sodobnem svetu zagotovo zasluži tudi pozornost ustavodajalca.¹³¹ Lahko štejemo, da gre za pravno in ne programsko normo. Če ne poskrbimo za okolje, bi bilo to potemtakem neustavno.

VI.III.II. Kazenski zakonik (KZ-1)

Kazenske zakonike držav lahko štejemo za moderne, če vsebujejo tudi poglavje o t.i. ekoloških kaznivih dejanjih. Kazensko pravo s tem postane sredstvo za utrjevanje ekološke

¹²⁷ *Pred devetdesetimi leti so pripravili prvi naravovarstveni program na Slovenskem.* Dostopno na: <https://www.slonep.net/gozd/gozdovi-slovenije/novice/pred-devetdesetimi-leti-so-pripravili-prvi-naravovarstveni-program-na-slovenskem> (6. 7. 2018)

¹²⁸ Deklaracija o sodelovanju Slovenije s Svetom Evrope pri Evropskem letu varstva narave 1995 (DeSSEVN)

¹²⁹ 72. člen (zdravo življenjsko okolje) Vsakdo ima v skladu z zakonom pravico do zdravega življenjskega okolja. Država skrbi za zdravo življenjsko okolje. V ta namen zakon določa pogoje in načine za opravljanje gospodarskih in drugih dejavnosti. Zakon določa, ob katerih pogojih in v kakšnem obsegu je povzročitelj škode v življenjskem okolju dolžan poravnati škodo. Varstvo živali pred mučenjem ureja zakon.

¹³⁰ Ustava Republike Slovenije (URS), Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a

¹³¹ Arhar, France et al (2010) *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Str. 700

zavesti.¹³² Naš Kazenski zakonik vsebuje poglavje, ki se imenuje Kazniva dejanja zoper okolje, prostor in naravne dobrine.¹³³ Zakonik predpisuje kazni za storilce, ki izvršijo katerega izmed naštetih kaznivih dejanj. S tem poglavjem v Kazenskem zakoniku je tudi na področju kazenske zakonodaje storjen določen premik v smeri priznavanja pravic rastlinam in živalim.

Začne se s členom Obremenjevanje in uničevanje okolja – s tem členom bi nekako rekli, da se prvenstveno varuje človek, a hkrati tudi rastline in živali, nato sledi Onesnaženje morja in voda s plovil, za katerega bi sklepali, da prav tako zelo podobno varuje kot člen pred njim; Protipravno ravnanje z jedrskimi ali drugimi nevarnimi radioaktivnimi snovmi, Onesnaženje pitne vode in Onesnaženje živil ali krme so tudi zelo podobni glede dobrine, ki se varuje, prvima dvema členoma, a tu se nekako čuti večja izpostavitve pomembnosti varovanja (za) človeka. Protipravno zavzetje nepremičnine nekako ne daje občutka, da je s tem kaznivim dejanjem zakonodajalec posebej imel v mislih rastline ali živali. Nadaljne, Uničenje nasadov s škodljivo snovjo in Uničevanje gozdov sta kaznivi dejanji, ki bi ju lahko v tem poglavju najbolj neposredno povezali s ščitenjem rastlin. Člen za njima, Mučenje živali,¹³⁴ pa bi lahko šteli kot najbolj nazorno priznanje Kazenskega zakonika živalim, da imajo določen obseg pravic oz. da so čuteča bitja. Pomanjkljivo je le to, da se to dejanje lahko stori samo z naklepom, ne pa iz malomarnosti. Glede na vso naše poznavanje kazenskega prava, je to izredno problematična opredelitev za sankcioniranje zgolj hujše oblike krivde, tj. naklep, saj je ogromno dejanj proti živalim, ki bi jih lahko subsumirali pod milejšo obliko krivde, tj. malomarnost. Velja opomniti, da je malomarnost lažje dokazljiva kot naklep, zato je takšna odločitev zakonodajalca sicer slabša za živali.¹³⁵ Novela iz leta 2016 je kot kaznivo dejanje določila tudi organizacijo borb živali in vzrejo živali za borbe, kar je bilo do tedaj opredeljeno kot prekršek. Zvišale so se tudi kazni za surovo ravnanje z živalmi in trajno pohabitev

¹³² Dežman, Zlatko (1994) *Kazenskopravno varstvo okolja*. V: Lah, Avguštin in Tajnšek, Anton (1994) *Okolje v Sloveniji: zbornik*. Str. 197

¹³³ Kazenski zakonik (KZ-1) Uradni list RS, št. 50/12, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17

¹³⁴ 341. člen (mučenje živali) Kdor surovo ravna z živaljo ali ji po nepotrebem povzroča trpljenje, se kaznuje z denarno kaznijo ali zaporom do enega leta. Kdor se ukvarja z organizacijo borb živali ali stav v zvezi z borbo živali ali se ukvarja z vzrejo in vzgojo živali z namenom uporabe za borbo živali, se kaznuje z zaporom do dveh let in denarno kaznijo. Kdor z dejanjem iz prvega odstavka tega člena muči več živali ali mučeno žival trajno pohabi ali na krut način povzroči njen pogin, se kaznuje z zaporom do treh let. Če je zaradi dejanja iz drugega odstavka tega člena žival trajno hudo pohabljen ali pogine, se storilec kaznuje z zaporom do treh let in denarno kaznijo.

¹³⁵ Prvo zaporno kazen zaradi mučenja živali so na slovenskih sodiščih izrekli sicer šele leta 2011, bila pa je zelo medijsko odmevna. Takrat so v Kopru na mesec dni za zapahi obsodili moškega, ki je svojega psa kruto zanemarjal, imel na prekratki verigi, pes je bil podhranjen, na sebi je imel na stotine zajedavcev in gnojnih ran, zaradi česar mu ni bilo več pomoči in so ga morali uspavati.

živali.¹³⁶ Naslednji kaznivi dejanji, Nezakonit lov in Nezakonit ribolov varujeta živali pred lovom in ribolovom, a le če sta torej storjena nezakonito. Nezakonito ravnanje z zaščitnimi živalmi in rastlinami pomeni, da gre za posedovanje, odvzem, poškodovanje, usmrnitev, izvoz, uvoz ali trgovanje z zaščitnimi divjimi živalskimi ali rastlinskimi vrstami kot tudi njihovimi deli ali izdelki iz njih. Prenašanje kužnih bolezni pri živalih in rastlinah se zopet bere bolj antropocentrično, saj je v prvi vrsti varovano zaradi človekovega zdravja in ne živali ter rastlin kot takih. Nasprotno, Izdelovanje škodljivih zdravil za zdravljenje živali je ekocentrična določba, z opombo, da izraz »večje vrednosti« zagotovo pomeni ekonomsko oz. tržno vrednost živali in ne vrednosti same po sebi. Poglavlje se zaključuje z kaznivim dejanjem Nevestne veterinarske pomoči.

Kazenski zakonik nič ne govori o posebni opredelitvi statusa živali ali rastline v primeru, ko jo nekdo poškoduje ali povzroči njeno smrt in tega dejanja ne moremo subsumirati po katerega izmed zgoraj naštetih – zato sklepamo, da se slednji dejanji obravnavata po 220. členu.¹³⁷

VI.III.III. Obligacijski zakonik (OZ)

Za uničevanje rastlin in živali po Obligacijskem zakoniku se uporabljajo iste odškodninske določbe kot bi se za uničevanje stvari, izjemo predstavlja zgolj možnost »cene posebne priljubljenosti stvari«.¹³⁸ Po temu pojmovanju lahko sodišče dosodi odškodnino glede na vrednost, ki jo je imela stvar za oškodovanca. V OZ-ju zanimivejših določb, ki bi se nanašale na rastline, ne najdemo, glede živali pa je nekaj posebnosti v OZ. Govori o imetniku živali¹³⁹ – imetnik je oseba, ki izvršuje dejansko oblast na stvari. Ustreznejši izraz, ki bi bil pisan bolj v ekocentričnem duhu, bi se glasil »skrbnik živali«. Vendar pa je Obligacijski zakonik naredil premik s tem, ko škodo povzročeno od živali, ne opredeljuje kot škodo od nevarne stvari, temveč taki škodi daje svoj člen v poglavju o posebnih primerih odgovornosti.¹⁴⁰ S tem OZ posredno podeljuje določeno »subjektiviteto« živalim. V ostalih primerih je v civilnem pravu žival še vedno načeloma obravnavana kot stvar.

¹³⁶ *Mučiteljem živali od danes višje kazni*. Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/slovenija/muciteljem-zivali-grozijo-visje-kazni.html> (20. 7. 2018)

¹³⁷ 220. člen (poškodovanje tuje stvari) Kdor tujo stvar poškoduje, uniči ali napravi neuporabno, se kaznuje z denarno kaznijo ali zaporom do dveh let. Če je povzročena škoda velika, se storilec kaznuje z zaporom do petih let. Pregon za dejanje iz prvega odstavka tega člena se začne na predlog.

¹³⁸ Pretium affectionis.

¹³⁹ Obligacijski zakonik (OZ) Uradni list RS, št. 97/07, 64/16 – odl. US in 20/18 – OROZ631

¹⁴⁰ 158. člen (odgovornost imetnika živali) Za škodo, ki jo povzroči nevarna žival, je odgovoren njen imetnik. Za škodo, ki jo povzroči domača žival, je odgovoren njen imetnik, razen če dokaže, da je poskrbel za potrebno varstvo in nadzorstvo.

VI.III.IV. Zakon o varstvu okolja (ZVO-1)

Zakon o varstvu okolja je krovni zakon na področju varovanja okolja. Slovenija je z njegovo uveljavitvijo leta 1993 vzpostavila sodobni pravni okvir urejanja varstva okolja. Ta pravni okvir smo z vstopom v Evropsko Unijo še razširili in okrepili, saj smo sprejeli in začeli izvajati evropski pravni red na področju varstva okolja. Ob vstopu v EU smo pričakali tudi nov Zakon o varstvu okolja iz leta 2004. Evropski pravni red na področju varovanja okolja sestavlja obsežen korpus direktiv, uredb, odločb ter sklepov, ki so za Republiko Slovenijo kot članico EU postali temeljni vir pravnega urejanja tega področja. Zaradi večje občutljivosti družbe za problematiko varstva okolja ter novih spoznanj je bil zakon iz leta 2004 večkrat spremenjen in dopolnjen, saj je bilo potrebno implementirati evropsko zakonodajo oz. se prilagoditi smernicam okoljske politike EU.¹⁴¹

Cilji zakona so zlasti:

1. preprečitev in zmanjšanje obremenjevanja okolja,
2. ohranjanje in izboljševanje kakovosti okolja,
3. trajnostna raba naravnih virov,
4. zmanjšanje rabe energije in večja uporaba obnovljivih virov energije,
5. odpravljanje posledic obremenjevanja okolja, izboljšanje porušenega naravnega ravnovesja in ponovno vzpostavljanje njegovih regeneracijskih sposobnosti,
6. povečevanje snovne učinkovitosti proizvodnje in potrošnje ter
7. opuščanje in nadomeščanje uporabe nevarnih snovi.¹⁴²

Glavna načela zakona so: načelo trajnostnega razvoja, načelo celovitosti, načelo sodelovanja, načelo preventive, načelo previdnosti, načelo odgovornosti povzročitelja, načelo plačila za obremenjevanje, načelo subsidiarnega ukrepanja, načelo spodbujanja, načelo javnosti, načelo varstva pravic, načelo dopustnosti posegov v okolje in načelo ekološke funkcije lastnine.

Iz 2. člena zakona razberemo njegov namen in sicer, da je namen varstva okolja spodbujanje in usmerjanje takšnega družbenega razvoja, ki omogoča dolgoročne pogoje za človekovo

¹⁴¹ ZVO osnutek. Dostopno na: http://www.zmos.si/images/ZMOS/ZVO_osnutek.pdf (9. 6. 2018)

¹⁴² Zakon o varstvu okolja (ZVO-1), Uradni list RS, št. 39/06, 49/06 – ZMetD, 66/06 – odl. US, 33/07 – ZPNačrt, 57/08 – ZFO-1A, 70/08, 108/09, 108/09 – ZPNačrt-A, 48/12, 57/12, 92/13, 56/15, 102/15, 30/16, 61/17 – GZ in 21/18 – ZNOrg

zdravje, počutje in kakovost njegovega življenja ter ohranjanje biotske raznovrstnosti.¹⁴³ Iz namena zakona takoj opazimo, da je varovanje okolja pravzaprav očitno v prvi vrsti usmerjeno v človekovo blagostanje, šele v zadnjih dveh besedah bi lahko razbrali, da gre tudi za varovanje živali in rastlin. Po izražanju zakonodajalca lahko sklepamo, da se varuje človekovo okolje in ne narava kot taka.¹⁴⁴ Nikjer ni izrecne omembe skrbi za rastline in živali, razen, če si s pojmom »biotska raznovrstnost« predstavljamo, da ohranjanje slednje ni namenjeno v prvi vrsti človeku, temveč tudi samim živalim in rastlinam.

VI.III.V. Zakon o zaščiti živali (ZZZiv)

Do leta 1999 je na slovenskem pravnem področju zaščite živali zevala pravna praznina. Opomnimo – naša Ustava je bila sprejeta leta 1991 in že od samega začetka vsebuje določbo, da varstvo živali pred mučenjem ureja zakon. Glede na to določbo je izrazito ekocentristična, a na udejanjanje te ekocentristične misli je bilo potrebno počakati kar 8 let. Enotnega zakona dotlej nismo imeli, problematika je bila deloma urejena v več različnih predpisih. Temeljna določba zakona je, da nihče ne sme brez utemeljenega razloga povzročiti živali trpljenja, bolezni ali smrti. Živali, po tem zakonu, so živi vretenčarji razen človeka.¹⁴⁵ To pomeni da se zakon dosledno izvaja zgolj pri vretenčarjih oz. a contrario – pri vseh živalih, ki jih ne štejemo pod vretenčarje, očitno ZZZiv ne velja. Zakon očitno razmejuje med živalmi, ki potrebujejo zakonsko obravnavo in med živalmi, ki slednje ne potrebujejo. Zakon o zaščiti živali ne govori o imetniku ali lastniku, temveč skrbniku¹⁴⁶ – možna interpretacija je preseganje obravnave živali kot zgolj objektov prava, s tem se podeljuje status sui generis (?). Vendar bi lahko po drugi strani trdili, da zakon nekoliko shizofreno ves čas ponavlja, da se ne sme povzročati »nepotrebnega trpljenja živali«. Še vedno pravzaprav odreka živalim pravico do življenja – ta se lahko odvzame, a se ne sme ob tem povzročati »nepotrebnega trpljenja«. Po eni strani s poimenovanjem »skrbnik« omili objektiviziranost živali, a med branjem zakona dobimo vseeno občutek, da gre bolj za terminološko značilnost, ki nima prave vsebine.

VI.III.VI. Zakon o ohranjanju narave (ZON)

Zakon o ohranjanju narave določa kako ohraniti biotsko raznovrstnost in določa sistem varovanja naravnih vrednot z namenom prispevati k ohranitvi narave. Z njim se ureja kako in

¹⁴³ Prav tam.

¹⁴⁴ Geister, Iztok (1994) *Zagovori narave*. Str. 125-126

¹⁴⁵ Zakon o zaščiti živali (ZZZiv) Uradni list RS, št. 38/13 in 21/18 – ZNOrg

¹⁴⁶ Primerjaj z OZ.

na kakšen način je dovoljeno koristiti naravno okolje in kako ga moramo paziti. Zakon daje glavni poudarek ohranjanju biotske pestrosti, naravnega ravnotežja in naravnih vrednot, ki predstavljajo naravno dediščino.¹⁴⁷ Besedilo 2. člena, ki predstavlja namen zakona torej pravi takole: »Ta zakon določa ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot z namenom prispevati k ohranjanju narave.«¹⁴⁸ Napram ZVO-1 in njegovi opredelitvi namena zakona, ki se bere nekoliko bolj antropocentrično, je določba o namenu ZON izjemno ekocentrična, ker nikjer ni omenjeno, da se ohranja biotsko raznovrstnost in varstvo naravnih vrednot za človeka, temveč je namen slednjih dejanj prispevek k ohranitvi narave. Če smo izpostavili 2. člen kot pretežno ekocentričen, moramo iz 36. člena¹⁴⁹ izpostaviti besedno zvezo »območja strnjene poselitve«. Sprva lahko pod to besedno zvezo razumemo poselitev rastlin in živali, saj nikjer ni posebej navedeno, da gre v bistvu za človekovo poselitev. Zakonodajalcu se očitno ni zdelo pomembno navesti slednjega, ker je očitno tako ali drugače imel tekom pisanja zakona v mislih predvsem človeški pogled na naravo in zato to določbo oz. besedno zvezo v njej beremo kot precej antropocentrično.¹⁵⁰ 14. člen v tretjem odstavku pravi, da je rastline ali živali prepovedano namerno, brez opravičljivega razloga ubijati, poškodovati, odvzemati iz narave ali vznemirjati.¹⁵¹ Postavlja se vprašanje, kaj sploh je ta »opravičljiv razlog«, saj slednjega zakon ne interpretira in to besedno zvezo mora očitno napolniti pravna praksa. Opravičljive razloge si lahko predstavljamo zelo široko in predvsem v korist ljudi, ne toliko v korist rastlin in živali, kot naj bi bil namen te določbe.

Po pregledu mednarodne, evropske in nacionalne zakonodaje bi lahko rekli, da načeloma niso varovane živali in rastline kot take, temveč se govori bolj o varovanju rastlinskih in živalskih vrst, če posplošimo (nekaj redkih izjem v predpisih sicer res že namiguje na možnost

¹⁴⁷ *Gozd in gozdarstvo*. Dostopno na: <https://www.gozd-les.com/slovenski-gozdovi/zakonodaja/zakon-o-ohranjanju-narave> (9. 6. 2018)

¹⁴⁸ Zakon o ohranjanju narave (ZON) Uradni list RS, št. 96/04, 61/06 – ZDru-1, 8/10 – ZSKZ-B, 46/14, 21/18 – ZNOrg in 31/18

¹⁴⁹ 36. člen (območja strnjene poselitve) Na območjih strnjene poselitve se biotska raznovrstnost ohranja tako, da se: omogoča povezanost habitatov na območjih strnjene poselitve z naravo zunaj teh območij, če je to tehnično izvedljivo in ne zahteva nesorazmernih stroškov, ohranjajo zelene površine, drevesa, skupine dreves, stoječe in tekoče vode in drugi življenjski prostori, ob gradnji objektov in naprav uporabljajo takšne tehnične rešitve, ki niso past ali ovira za živali oziroma se po gradnji, če se kot take izkažejo, z dodatnimi ukrepi odpravljajo. Minister v soglasju s pristojnim ministrom predpiše za rastlinske ali živalske vrste ali za habitate njihovih populacij na območjih strnjene poselitve načine in pogoje poseganja v naravo, ki ustrezajo zahtevam iz prejšnjega odstavka.

¹⁵⁰ Geister, Iztok (2006) *Dopušcanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Str. 110-111

¹⁵¹ Zakon o ohranjanju narave (ZON) Uradni list RS, št. 96/04, 61/06 – ZDru-1, 8/10 – ZSKZ-B, 46/14, 21/18 – ZNOrg in 31/18

subjektivizacije živalskih in manj rastlinskih osebkov – namesto objektivizacije, ki še vedno močno veje v zakonodaji).

VI.IV. Primerjalnopravni vidiki

VI.IV.I. Nemčija

Temeljni zakon za Zvezno republiko Nemčijo (nemška ustava) – Člen 20a

Varstvo naravnih temeljev življenja in živali

»Ob spoštovanju svoje odgovornosti do prihodnjih generacij mora država varovati naravne temelje življenja in živali z zakonodajo in v skladu z zakonom in pravosodjem z izvršilnim in sodnim delovanjem vse v okviru ustavnega reda.«¹⁵²

V Nemčiji se je leta 2002 končala desetletna bitka med politiki in zagovorniki živali. Tega leta je prišlo do spremembe nemške ustave, v korist živalim. Člen 20a nemškega najvišjega pravnega akta pravi, da imajo živali, tako kot ljudje, pravico, da jih država spoštuje in da je njihovo dostojanstvo zaščiteno.¹⁵³ Nemčijo so razglasili za prvo državo članico EU, ki je pravice živali povzdignila na ustavno raven.¹⁵⁴

VI.IV.II. Avstrija

V Avstriji je prepovedano gojenje živali za krzno, prepovedane so eksotične živali v cirkusih, živali se ne sme vzgajati pod baterijsko lučjo, prepovedani so eksperimenti na opicah, zajcev se ne sme gojiti v kletkah; kot najpomembnejši dosežek v avstrijskem pravu pa lahko štejemo uvedbo živalskih pravnih zastopnikov. Gre za shemo živalskih odvetnikov. Vsaka od devetih dežel ima po enega živalskega odvetnika. Ti imajo mandat, ki traja 5 let in lahko primere odvedejo do sodišča. Pomembna terminološka značilnost te zakonodaje je, da so živalski odvetniki namenjeni ščititvi živali in ne branjenju njihovih interesov. To pomeni, da v Avstriji še ne sprejemajo možnosti, da ima žival interes. Živalski odvetniki namreč predstavljajo interes kulturne vrednote, ki pa ni pravica živali, temveč zaščita živali. v imenu

¹⁵² *Basic Law for the Federal Republic of Germany*. Dostopno na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (19. 7. 2018)

¹⁵³ *German animals given legal rights*. Dostopno na:

<https://www.theguardian.com/world/2002/jun/22/germany.animalwelfare> (19. 7. 2018)

¹⁵⁴ Zanimivo, kajti slovenska ustava vsebuje določbo o varstvu živali pred mučenjem že od samega začetka, tj. od leta 1991. Vsekakor pa ne moremo nemški ustavi oporekati, da je varovanje živali v ustavi napisano splošno, a hkrati to lahko pomeni tudi širše, da zajema več vidikov varovanja. Že v imenu člena je zapisano »varstvo naravnih temeljev življenja in živali«. Slovenska medtem poudarja samo ozko področje varovanja živali, tj. pred mučenjem in živalim ne namenja samostojnega člena, temveč jih obravnava skupaj z členom o zdravem življenjskem okolju.

živali se lahko pritožujejo na odločitve sodišč, vse do prizivnega sodišča, ne morejo pa se pritožiti na ustavno sodišče.¹⁵⁵ V Avstriji je mogoče prepovedati poskuse na živalih že samo iz etičnih vzgibov. Tehta se trpljenje, ki je povzročeno živalim in pridobljeno znanje iz teh poskusov. In če trpljenje ne odtehta morebitnega znanja, poskusi na živalih ne smejo potekati.¹⁵⁶

VI.IV.III. Švica

Švica leta 1992 vključi varstvo živali v svojo ustavo, v letu 2003 pa je bilo v spremembi švicarske ustave razglašeno, da živali ne sodijo več med stvari. S tem je bil odnos in obveznosti ljudi do živali v upravnem in kazenskem smislu na novo urejen z uredbo in Zakonom o zaščiti živali. Sedanji status živali v Švici je nekako sicer še vedno med pravnim subjektom in stvarjo. Večina novih pravnih norm velja predvsem za domače živali in ne za živali, ki jih imajo ljudje za vzrejo. V praksi so z njimi varovane predvsem domače živali, torej živali, ki jih ima človek predvsem iz čustvenih in ne zaradi gospodarskih razlogov. Položaj živali se je izboljšal na področju dednega prava in področju pravne odgovornosti ter pri dodelitvi živali v skupno premoženje. Prilagoditve so bile napravljene tudi na področju kazenskega prava, s čimer je bil prilagojen kazenski zakonik. Spremembe so bile napravljene tudi na področju stečajnega prava, kjer domače živali ne smejo biti zasežene. Naslednje področje, ki se nanaša na živali, je afekcijska oz. emocionalna vrednost, ki jo žival predstavlja za lastnika. Ta se ugotavlja v okviru pravne odgovornosti za škodo, ki jo je povzročitelj škode povzročil oškodovancu (imetniku živali) in jo je dolžan povrniti. Po švicarskem obligacijskem pravu afekcijske vrednosti glede stvari, sodniku ni potrebno upoštevati. Ker z letom 2003 živali v švicarskem pravnem redu ne predstavljajo več zgolj stvari, je prišlo tudi do spremembe švicarskega obligacijskega prava. V primeru, da žival zboli, švicarski Zakon o zaščiti živali to primerja z boleznijo otrok, zato ima delojemalec pravico ostati doma in to žival negovati. Švicarsko pravo ureja tudi pravico do obiska živali, če je ta pred tem živela v skupnosti (v primeru zakonske zveze, ki je kasneje razpadla).¹⁵⁷

Švica pa je tudi pionirka v sprejetju zakonodaje, ki govori o pravicah rastlin. Prvič v svetu se pojavi nedvoumno poimenovanje – »pravice rastlin«, ne zgolj varovanje/ščitenje/ohranjanje.

¹⁵⁵ *Živali ne potrebujejo sočutja, če imajo pravice*. Dostopno na: <https://www.primorske.si/2011/12/09/zivali-ne-potrebujejo-socutja-ce-imajo-pravice> (21. 6. 2018)

¹⁵⁶ *Pobuda proti vivisekciji se izteka*. Dostopno na: <http://www.zverce.si/pobuda-proti-vivisekciji-se-izteka> (2. 7. 2018)

¹⁵⁷ *Živali niso stvari in pravna ureditev v Švici, Nemčiji, Franciji, Italiji in Liechtensteinu*. Dostopno na: <http://www.studentska-praksa.si/index.php/clanki/35-zivali-niso-stvari-in-pravna-ureditev-v-svici-nemciji-franciji-italiji-in-liechtensteinu-1-del> (6. 9. 2016)

Terminološko oz. jezikovno spremembo lahko štejemo kot izredno pomembno pri precedenčnih zakonodajnih podvigih, ki eksplicitno začnejo pisati o pravicah rastlin. Gre za pomemben, tudi pravni preskok, v dojemanju rastlinskega sveta. Z Backsterjevimi spoznanji oz. Backsterjevim učinkom¹⁵⁸ se je začelo zanimanje biologov, botanikov in nevroznastvenikov za sposobnosti rastlin neizmerno širiti. Švica kot prva država na svetu je leta 2008 smatrala, da je dokaznega gradiva že toliko, da je švicarski parlament poveril Zveznemu etičnemu komiteju za nehumano biotehnologijo Švice, da razišče problematiko in poda stališče. Rezultat razprav in raziskav je bil v predložitvi zakona, ki zagotavlja ter določa pravice rastlin. Glavna zahteva zakona je, da se rastlinam zagotovi pravico do moralne in zakonske zaščite ter da jih obravnavamo spoštljivo.¹⁵⁹ Žive organizme, vred z rastlinami, je potrebno šteti za moralne zaradi samih sebe, ker so živi. Vzpostavlja se koncept dostojanstva rastlin.¹⁶⁰ Ideja je seveda izjemno razburkala javnost, zavzeta so bila različna stališča. Novi zakon naj bi zaščitil dostojanstvo rastlin in prepovedal ponižanje rastlin. Po tem novem zakonu je npr. trganje divjih cvetov na cesti brez razumnega razloga označeno kot kaznivo dejanje. Na koncu ta dokument doslej (še) ni bil povzdignjen oz. vključen v švicarsko ustavo kot so zahtevali nekateri zagovorniki.¹⁶¹

VI.IV.IV. Ekvador

Ustava Republike Ekvador – Sedmo poglavje

Pravice narave

»71. člen – Narava ali Pacha Mama, kjer se življenje razmnožuje in se pojavlja, ima pravico do celovitega spoštovanja njenega obstoja ter vzdrževanja in obnavljanja njenih življenjskih ciklov, strukture, funkcij in evolucijskih procesov. Vsi ljudje lahko javne oblasti pozivajo k uveljavljanju pravic narave. Za uveljavljanje in razlago teh pravic se po potrebi upoštevajo načela, določena v Ustavi. Država spodbuja fizične in pravne osebe ter skupnosti, da zaščitijo naravo in spodbujajo spoštovanje vseh elementov, ki vključujejo ekosistem.

72. člen – Narava ima pravico do ponovne vzpostavitve. Ta obnova je, poleg obveznosti države in fizičnih ali pravnih oseb, nadomestilo posameznikom in skupnosti, ki so odvisni od prizadetih naravnih sistemov. V primerih hujšega ali trajnega vpliva na okolje, vključno s

¹⁵⁸ Glej str. 25

¹⁵⁹ *Rastline ne lažejo*. Dostopno na: <http://www.viva.si/Naravi-prijazno/12922/Rastline-ne-lažejo> (10. 7. 2018)

¹⁶⁰ *Swiss Government Issues Bill of Rights for Plants*. Dostopno na: <https://www.treehugger.com/green-food/swiss-government-issues-bill-of-rights-for-plants.html> (16. 7. 2018)

¹⁶¹ *Plant rights*. Dostopno na: https://rationalwiki.org/wiki/Plant_rights (17. 7. 2018)

tistimi, ki jih povzročajo izkoriščanje neobnovljivih naravnih virov, država določi najučinkovitejše mehanizme za doseganje obnovitve in sprejme ustrezne ukrepe za odpravo ali ublažitev škodljivih okoljskih posledic.

73. člen – Država izvaja preventivne in omejevalne ukrepe za dejavnosti, ki bi lahko privedle do izumrtja vrst, uničenja ekosistemov in trajne spremembe naravnih ciklov. Prepovedano je uvajanje organizmov ter organskega in anorganskega materiala, ki bi lahko dokončno spremenili genetske lastnosti države.

74. člen – Ljudje imajo pravico do koristi od okolja in naravnega bogastva, ki jim omogoča, da uživajo v dobrem načinu življenja. Okoljske storitve niso predmet prilastitev; njihovo uporabo in razvoj ureja država.«¹⁶²

Leta 2008 je Ekvador v svoji ustavi kot prvi na svetu kodificiral pravice narave. Členi 71-74 zlasti priznavajo pravice naravi do spoštovanja, vzdrževanja in obnavljanja njenih funkcij ter procesov. Poudarjajo pomembnost njenega obnavljanja, postavljajo omejitve ali preprečujejo dejavnosti, ki bi lahko povzročile izumrtje vrst ali negativne učinke na ekosisteme in naravne cikle.¹⁶³ Dejstvo, da je ravno Ekvador prva država na svetu, ki je pravice narave povzdignila na ustavno raven, niti nit tako presenetljivo oz. nepričakovano, saj za mnoge amazonske avtohtone skupnosti rastline igrajo osrednjo politično vlogo znotraj in izven svojih ozemelj. Vegetativna bitja se štejejo za vir znanja in avtoritete, pa tudi izvor samega prava.¹⁶⁴ Kulturno in politično izročilo takih ljudstev se seveda odražata tudi v moderni državi.

¹⁶² *Constitution of the Republic of Ecuador*. Dostopno na:

<http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (17. 7. 2018)

¹⁶³ *The Ecuadorian Constitution was the first national constitution to give rights to nature*. Dostopno na:

<http://www.fdsd.org/ideas/ecuadorian-constitution-rights-to-nature/> (21. 7. 2018)

¹⁶⁴ *Plants and the Law: Vegetal Ontologies and the Rights of Nature. a Perspective from Latin America*.

Dostopno na:

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13200968.2017.1317698?scroll=top&needAccess=true> (16. 7. 2018)

VII. Pravna izhodišča in podlage ter politični trendi

Šli smo v Ženevo, Šest narodov (Irokezi) in veliki narod Lakota, kot predstavniki domorodnih narodov zahodne poloble. Kaj smo jim sporočili? »Pravice za vse ljudi tega sveta«, so nam rekli. Vendar pa, smo jih vprašali, »kaj pa pravice narave? Kje je sedež za bizone ali orle? Kdo jih zastopa? Kdo govori za vode tega sveta? Kdo govori za drevesa in gozdove? Kdo govori za ribe, za krite in bobre, naše brate in sestre?«

Oren Lyons, Onondaga

VII.I. Pravni subjekt in pravna subjektiviteta

V pravni teoriji je splošno sprejeto, da je pravni subjekt nosilec pravic in dolžnosti v pravnih razmerjih. Je nosilec pravnih dejanj, pravnih sprememb in pravih posledic. Pod pravne subjekte štejemo bodisi fizične bodisi pravne osebe. V sodobnem svetu imajo vsi posamezniki enako pravno sposobnost, tj. da so nosilci pravic in dolžnosti. Pravno sposobnost pa imajo tudi določene teritorialne, družbene in premoženjske enote, če je preko njih možno uresničevati različne pravno priznane dejavnosti in cilje. Razlog, da so posamezniki in pravne osebe, pravni subjekti je vrednostna odločitev, da se določene pravice in dolžnosti pripisujejo oz. prištevajo tem subjektom. Njihova pravna subjektiviteta je šele sad odločitve, da jim je potrebno to kakovost priznati in jim omogočiti, da so nosilci pravic ter dolžnosti. V tem pomenu je pravna subjektiviteta umetna. Stvar pravne ureditve je, da predvidi, kdo in kateri organizmi so lahko oz. kdo in kateri organizmi ne morejo biti pravni subjekti. Pravna subjektiviteta je pravna posledica, ki jo pripišemo posameznikom in ostalim pravno pomembnim enotam. In to dejanje pripisovanja šele ustvari pravno subjektiviteto in s tem oblikuje neko pravno kakovost, ki je poprej še niso imeli.¹⁶⁵

Govoreč o pravnih subjektih, moramo razmejiti še pravno in poslovno sposobnost. Pravna sposobnost je abstraktno predvidena možnost, da je pravni subjekt nosilec pravic in dolžnosti.¹⁶⁶ Sposobnost za dejanja je intelektualna in voljna sposobnost, da lahko nekdo sam s svojimi dejanji pridobiva pravice in prevzema dolžnosti in da tudi odgovarja za svoje vedenje in ravnanje. Sposobnost za dejanja je bodisi poslovna sposobnost, bodisi deliktna sposobnost. Poslovna sposobnost je prvi pol sposobnosti za dejanja; pomeni, da je oseba sposobna, da sama z lastnimi dejanji in lastno voljo pridobiva pravice in prevzema dolžnosti, drugi pol sposobnosti za dejanja pa je odgovornost za pravne kršitve.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Pavčnik, Marijan (2011) *Teorija prava. Prispevek k razumevanju prava*. Str. 136-138

¹⁶⁶ Prav tam. Str 138

¹⁶⁷ Prav tam. Str. 141-142

Nadaljne, pravni subjekti so lahko tudi določene družbene tvorbe, ki jim veljavni pravni red priznava, da imajo to kakovost. Take družbene tvorbe imenujemo pravne osebe in s tem želimo izraziti, da so kot take pravni subjekti in zato sposobne, da so nosilke pravic in dolžnosti. Pravne osebe so seveda umetno ustvarjeni pravni subjekti. Za umetno pravno dejanje gre zato, ker je potrebno neko priznanje, da je neka tvorba lahko pravni subjekt. Potrebno je dejanje, ki tvorbi pripiše pravno kvaliteto, ki je poprej ni imela.¹⁶⁸ Pravna sposobnost pravnih oseb je ožja in omejena že s tem, da ne morejo po naravi stvari imeti tistih pravic in dolžnosti, ki temeljijo na človekovih naravnih lastnostih.¹⁶⁹ Pravne osebe morajo izpolnjevati tri predpostavke, da lahko pridobijo tak status: morajo imeti ustrezno osebno in/ali stvarno podlago, tj. substrat; namen njihovega delovanja mora biti pravno dopusten in morajo imeti ustrezen organizacijski ustroj, da lahko delujejo ter udeležujejo svoj pravni namen.¹⁷⁰ Že res, da je priznanje pravne osebnosti umetno, ker ustvarja novo pravno kakovost, a je po drugi strani izraz resničnih interesov in potreb, ki pravno osebnost pogojujejo. Narava pravnih oseb je razpeta med življenjsko resničnost, ki pravne osebe potrebuje, in človekovo vrednostno odločitev, da se določenim substratom ta kakovost tudi priznava. Stvar pravne odločitve je, kdo naj bo nosilec pravic in dolžnosti, stvar pravnega razumevanja in osmišljanja pa je, da naravo pravnega subjekta razčleni in analizira.¹⁷¹

Če se nazaj ozremo k definiciji pravnega subjekta – pravni subjekt je nosilec pravic in dolžnosti v pravnem razmerju. Če si pravice še lahko predstavljamo z mislimi na živali in rastline, se nam pri dolžnostih zatakne. Kako si sploh predstavljati, da bosta neka žival in rastlina imeli dolžnosti? Vendar se tu lahko sklicujemo na primere, s katerimi se večkrat srečamo pri argumentaciji in razmišljanjih na to temo. Govorimo seveda o duševno bolnih in otrocih. Le-ti nimajo dolžnosti v pravnem pomenu, a niso izključeni iz pravnega sveta. Pravo jim kljub temu priznava status pravnih subjektov kot tudi pravice. Seveda npr. 5 let star otrok prav tako nima poslovne sposobnosti, pravno pa že od rojstva – še več – tudi nasciturusu¹⁷² pod določeno predpostavko¹⁷³ priznavamo pravno sposobnost. In slednja je bistvena, saj lahko poslovno sposobnost nadomešča zastopnik osebe, ki je sama nima. Glede na navedeno se očitno ni potrebno ozirati na vprašanja, kako najti možno povezavo med dolžnostmi in nečloveškimi bitji. Če neko bitje nima dolžnosti do nas, nas to ne razbremeni dejstva, da

¹⁶⁸ Prav tam. Str. 145-146

¹⁶⁹ Prav tam. Str. 152

¹⁷⁰ Prav tam. Str. 147

¹⁷¹ Prav tam. Str. 156

¹⁷² Spočet, a še nerojen otrok.

¹⁷³ Da se rodi živ.

imamo mi dolžnost do tega bitja. Vzajemnost ni nikakor nujni pogoj.¹⁷⁴ Velja le opozoriti, da bi bil najbolj ustrezen in natančen izraz, da sta žival in rastlina lahko le pasivna pravna subjekta, saj ne moreta nositi obveznosti; ne v razmerju do človeka ne v medsebojnih razmerjih. Podelitev statusa pravnega subjekta bi štela v odnosu človek-žival in človek-rastlina, saj v odnosih žival-žival, rastlina-rastlina in žival-rastlina ne vidimo možnosti pravne podlage za oblikovanje takšnega položaja, kot tudi povsem dejansko ni moč opaziti posebne potrebe po slednjem v takšnih odnosih. Vsem kritikov takšne ideje zlahka ponudimo protiargument s pravnimi osebami – če smo sposobni podeliti pravno subjektiviteto umetni tvorbi, kot je pravna oseba, si je težko zamisliti, da je ne bi zmogli podeliti naravnim enitetam. Seveda pravno osebo v pravnih razmerjih predstavljajo ljudje, njeni zastopniki, a znova ne vidimo posebne omejitve, da ne bi obstajali tudi zastopniki za živali in rastline.

VII.II. Pravno priznana pravica

Osrednja prvina pravice je, da pravni subjekt na določen način ravna. Takšna možnost je vsebovana v abstraktni in splošni pravni normi, tj. abstraktno upravičenje. Pravo dodeli takšna upravičenja zato, da lahko subjekti v teh okvirjih zadovoljujejo različne lastne interese. Možnost tega ravnanja – lahko je aktivno ali pasivno – je pravno zavarovana. Abstraktno upravičenje je sestavljeno iz opisa pravno dovoljenjega ravnanja oz. vedenja. Opis je lahko podroben, lahko pa je tudi nedoločen. Upravičenje vsebinsko konkretizira interes. Ravnanje subjekta je lahko točno določeno – to pomeni, da je subjekt nanj vezan. Subjekt ne more sam izbrati po kakšni poti bo usmerjal svojo aktivnost. Vprašanje tu je, kje se neha pravica enega in kje se začneja pravica drugega. V takšnih primerih je odvisno od družbenega interesa, do kod sega subjektova svoboda in tudi kakšna dejanja so dopustna za to, da bo dovoljeni namen dosežen. Interesa ne moremo pojmovati s predmetom, interes je cilj pravice. Cilj bo dosežen glede na to, če ga spremlja ustrezno vedenje in ravnanje z objektom ali glede na objekt. Objekt je dobrina, ki nosilcu pravice omogoči, da zadovolji določen interes. Pravo varuje različne interese, pravno varstvo pa gre seveda samo tistim interesom, ki so ovrednoteni kot pravno relevantni in so potemtakem predmet pravnega varstva.¹⁷⁵

Teoriji, ki sta načrtali okvir razpravljanj o pravici in njeni naravi, sta teorija volje in teorija interesa. Teoriji se med seboj dopolnjujeta, ne izključujeta. Teorija volje se sprašuje o sestavi pravice, za osrednji prvini šteje voljno moč in voljno oblast. Ti dve sestavini sta esencialni za

¹⁷⁴ Za živali – temeljna vprašanja in pojmi. Dostopno na: <http://www.zazivali.org/faq/temeljna-vprasanja-in-pojmi#1> (12. 7. 2018)

¹⁷⁵ Prav tam. Str. 157

splošno in abstraktno pravno pravilo in izražata tipično voljo pravnega subjekta. Predstavnik teorije volje je Windscheid. Njegovo pojmovanje zajema dve pojavnosti obliki pravice. V prvem primeru je pravica upravičenje pravnega subjekta, da od drugega terja določeno vedenje ali ravnanje. Pravni subjekt je nosilec volje in se odloča sam. V drugem primeru pa gre za oblast, da ustvarja pravne položaje. Pri teoriji volje je interesna plat pravice zanemarjena, Jhering pa ravno poudarja ta vidik pravice. Po Jheringu volja ni niti cilj, niti gonilna sila pravice. Pravi, da se s pojmom volje in moči ne da odkriti v čem je življenjskost pravic. Pravice ne obstoje, ker bi se z njimi uresničevala ideja abstraktne pravne volje, ampak obstajajo zato, ker se z njimi varujejo življenjski interesi in potrebe. Korist je bistvena substanca pravice. Jhering postavi trditev, da je pravica pravno zavarovan interes – ali drugače povedano – interes, ki je pravno zavarovan. Slednji je bistvena sestavina pravice in izraža njen cilj. Zakonodajalec more presoditi in ovrednotiti tiste interese, ki so tako pomembni, da zahtevajo tudi pravno varovanje. Danes so najbolj razširjene sicer mešane teorije, interesno-voljne teorije. Izhodišče teh teorij je, da narava pravice temelji kombinaciji volje in interesa, ki sta medsebojno povezana. Jellinek recimo zagovarja stališče, da je pravica pravno priznana in pravno zavarovana moč volje, ki je usmerjena k določeni dobrini ali interesu.¹⁷⁶

Glede na navedeno se sprašujemo, ali imajo živali in rastline interes in/ali voljo. To štejemo kot ključno vprašanje glede možnosti podeljevanja pravic. Interes lahko štejemo kot zadovoljevanje neke potrebe – ali lahko o tem razmišljamo tudi, če imamo v mislih rastline in živali? Vse kaže na to, da lahko. Rastlina ima npr. potrebo po svetlobi in vodi, žival ima npr. potrebo po gibanju in hranjenju. Retorično se vprašajmo ali obstaja interes po zadovoljitvah teh esencialnih potreb. Kako pa je z voljo? Po tej teoriji je subjekt nosilec pravice, le če je sposoben imeti voljo in jo ustrezno zna izražati. In ravno tu je ključno, da že od zgodnje zgodovine dalje nečloveškim bitjem različni avtorji odrekajo možnosti pravic. Nesposobnost izražanja volje se pogosto zaključuje s tem, da jo ima lahko samo človek, kajti druga bitja nimajo razuma in ne morejo izražati svoje volje. Danes že povsem brez dvoma sprejemamo doganjanja, da imajo živali možnost občutenja. Nekoliko težje si predstavljamo oz. razumemo najnovejša znanstvena doganjanja o možnosti čutenja tudi pri rastlinah. Kriterij čutnosti je nekako najbolj plastičen oz. kriterij, v katerega smo se sposobni najbolj vživeti, ko govorimo o možnosti podeljevanja pravic drugim entitetam. A pravzaprav za našo obravnavo o pravnih možnostih podeljevanja upravičenj niti ni toliko pomembno, da imamo fizične dokaze o možnosti izražanja volje drugih bitij, ker lahko voljo (v skladu s sodobnim pozitivnim

¹⁷⁶ Prav tam. Str. 160-162

pravom) izraža tudi kdo drug v imenu obravnavanega subjekta. Tudi, ko govorimo o pravicah, lahko znova omenimo klasične primere – otroci npr. ne morejo izražati svoje (pravne) volje, lahko pa jo starši ali skrbniki namesto njih. Povsem razumljivo je, da se ljudje dosti lažje postavljamo v položaj živali, saj je slednjim vedno bolj priznано, da so čuteča bitja in v tem pogledu zelo podobne ljudem. Z rastlinami je nekoliko drugače, saj večina ljudi še vedno meni, da niso sposobne doživljati čustev (sedaj pustimo ob strani najnovejša znanstvena dognanja, govorimo s stališča možnosti poistovetenja). Ljudje težko razumemo njihove interese, če jih niso sposobne pokazati na tako nedvoumen način, kot jih lahko živali. Vendar pa si navsezadnje zlahka predstavljamo potrebo rastline po svetlobi in vodi. Ta potreba nas torej vodi do tega, da ima tudi rastlina neke interese. Če se opredelimo še glede volje kot sestavine pravice – tudi tu si lažje predstavljamo živali, a na koncu koncev lahko voljo rastlin izraža prav tako nek zastopnik njihovih pravic.¹⁷⁷

Pravica je koncept, ki ga je razvil človek¹⁷⁸, zato ga je treba s tem zavedanjem tudi obravnavati na tak način. Pravice živali oz. rastlin so pravzaprav postavljene kot meje proti človeškemu ravnanju z njimi. Najbolj sprevrženo je, da opravičujemo posege v naravo z obrambo rastlinskih in živalskih interesov,¹⁷⁹ hkrati pa jim ne želimo priznati pravno varovanih interesov.

VII.III. Drevesa in pravni status

Naslov poglavja se nanaša na članek Christopherja D. Stona, ki nosi naslov »Should Trees Have Standing – Toward Legal Rights for Natural Objects« oz. poslovenjeno: »Ali bi drevesa morala imeti zastopstvo?«.

1970 je Ameriški urad za gozdove podjetju Walt Disney izdal dovoljenje za »razvoj« nedotaknjene doline Mineral King v Sierrri Nevadi. Pod »razvoj« je bila pojmovana gradnja hotelov, restavracij in ostale podobne infrastruktre. Eno najmočnejših naravovarstvenih združenj na svetu, Sierra Club, se je odzvalo na te namere z besedami, da bi tovrsten projekt porušil estetiko in naravno ravnovesje te doline. Pritožili so se tudi na sodišče, a je bila njihova pritožba zavrjnena. Pritožba ni bila zavrjnena zato, ker je Urad za gozdove upravičeno izdal sporno dovoljenje, ampak zato, ker Sierra Club ni imel ničesar, s čimer bi lahko podprl

¹⁷⁷ Bratuša, Vesna (2002) *Pravni vidik varstva živali in narave. Diplomaska naloga*. Str. 40-41

¹⁷⁸ Možnost nasprotnih argumentov s teorijami o naravnih pravicah na tem mestu zavrnamo. Že res, da utemeljitev naravnih pravic povsem upravičena, poudarimo, da jim je status »naravni pravic« še vedno na koncu podelil človek oz. jih poimenoval kot take. V takem kontekstu tudi tu obravnavamo umetno, človekovo stvarjenje konstrukta pravic.

¹⁷⁹ Geister, Iztok (2006) *Dopuščanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Str. 127

svojo tožbo. Sodišče je zavrnilo pritožbo, ker naj ne bi sporni projekt neposredno kršil koristi naravovarstvenega združenja. Ko je zadeva šla pred prizivno sodišče, je Stone 1972 napisal članek. V njem trdi, da bi sicer škoda, ki bi bila povzročena z realizacijo projekta, res majhna na Sierra Club, a ogromna za Mineral King dolino. Predlagal oz. nakazal je pravzaprav revolucionarno rešitev; če bi sodišče upoštevalo dolino kot pravno osebo, bi to pojmovanje lahko pomenilo precejšnjo razliko v obravnavi. Rezultat glasovanja je bil, da so od devetih sodnikov štirje glasovali proti tej ideji, dva sodnika sta se vzdržala, trije pa so glasovali za; to pomeni, da so drevesa to prvo bolj izpostavljeno bitko za svoje pravice izgubila zgolj za en glas.¹⁸⁰ Stone v svojem članku predlaga naj podelimo pravice vsem predmetom v okolju, ki jih šteje kot naravne. S tem misli, da se naj pravice razširijo na živali, rastline in neživi svet. Gre torej za koncept širitve pravnih pravic. Stonove pravice niso identične pravicam, ki jih nosimo ljudje. Stone razširitev pojma pravic utemeljuje na primeru pravnih oseb, saj tudi njim podeljujemo pravice. Entiteta oz. bitje, da bo imelo zakonite pravice oz. bilo imetnik letih more zadostiti trem kriterijem. Te so: da lahko začneja pravne postopke v svojo korist, da si sodišče lahko v sodnem postopku ustvari predstavo o škodi, ki jo doživlja to bitje in da gre povrnitev dokazane škode v neposredno korist tega bitja. Stone v članku uspešno dokaže, da lahko drevesa in vsa ostala naravna bitja uspešno zadostijo vsem trem kriterijem, v kolikor jih pred sodišči predstavlja zastopnik. Opomnimo – pravne osebe, s katerimi Stone potegne vzporednico oz. argumentira razširitev pravic, prav tako nimajo ne razuma in ne volje, zato jih je potrebno zastopati – njihovo voljo izraža fizični zastopnik.¹⁸¹ Stone predlaga nekakšne javne ekološke pravobranilce.¹⁸²

V novejšem času je Stonov članek oz. predlog v slednjem končno triumfiral leta 2014, ko je v Novi Zelandiji narodni park Te Urewera prejel status pravne osebe. Gre za izjemno pomemben, praktično zgodovinski dogodek.¹⁸³ Še dva primera zgodovinske vrednosti sta se zgodila marca 2017.

Ko au te awa. Ko te awa ko au. Ta izrek poslovenjeno pomeni: »jaz sem reka in reka je jaz«. Nanaša se na maorski ljudski izrek, ki kratko povzema kulturni pomen rek za novozelandske domorodce oz. maorška plemena. Maorška plemena, ki jim lahko pravimo tudi Iwi, reke

¹⁸⁰ Bratuša, Vesna (2002) *Pravni vidik varstva živali in narave. Diplomaska naloga*. Str. 42

¹⁸¹ Stone, Christopher D (1972) *Should Trees Have Standing? Toward Legal Rights for Natural Objects*. V: Schmidt, David in Willot, Elizabeth (2002) *Environmental ethics: what really matters, what really works*. Str. 46-50

¹⁸² Bratuša, Vesna (2002) *Pravni vidik varstva živali in narave. Diplomaska naloga*. Str. 43

¹⁸³ *Ko au te awa. Ko te awa ko au*. Dostopno na: <https://radiostudent.si/politika/ju%C5%BEna-hemisfera/ko-au-te-awa-ko-te-awa-ko-au> (18. 6. 2018)

tradicionalno štejejo kot svoje prednike. 15. marca 2017 so dosegli to priznano tudi na pravni ravni. V novozelandskem parlamentu so na ta dan sprejeli Awa Tupua, zakonsko uredbo, ki je reko Whanganui opredelila kot pravno entiteto. S tem so ji bile podeljene nekatere pravice in posledično ji je bila podeljena tudi določena pravna subjektiviteta. Pravice so bile podeljene kot pravice pravni osebi. Odločitev ni bila prelomna le za plemena, ki živijo ob tej reki (za to so si sicer prizadevala kar 140 let), temveč tudi za koncepte okoljskega prava ter konstrukte pravic in pravne subjektivitete. 20. marca 2017, le pet dni za trenutkom podelitve pravne subjektivitete maorški reki, je indijsko vrhovno sodišče v zvezni državi Uttarakhand sprejelo zelo podobno odločitev za reko Ganges in njen največji pritok Yamuna.¹⁸⁴ Zelo utemeljeno lahko sklepamo, da ni v teh primerih dobila pravne subjektivitete reka oz. narodni park kot neživa narava, temveč da rzsodba velja in učinkuje tudi za živi del te narave, tj. rastline in živali oz. je ravno bistvo v tem, da se učinek razširja nanje.

Da bi lahko sicer povsem samozavestno zatrdili, da gre za nove trende v okoljskem pravu je verjetno še malo prezgodaj. Glede na Stonov članek 1972 in prvo podelitev statusa pravnega subjekta naravi 2014 je res minilo dolgih 42 let, a se stvari več kot očitno premikajo. Takšne rzsodbe so neprecenljivi precedenčni primeri za mentaliteto splošne populacije kakor tudi za vse okoljevarstvene in druge civilnodružbene organizacije, ki si prizadevajo za izboljšanjem razmerja med naravo in človekom.¹⁸⁵

Tudi Pličanič poudari, da podelitev pravic naravnim entitetam pomeni kvečjemu olajšanje varstva okolja. Prav tako meni, da smo že zreli za širjenje koncepta pravic. O zgoraj omenjenem primeru glede dreves in njihovega pravnega statusa Pličanič pove, da je bila s tem primerom iz leta 1974 usodno zaznamovana praksa ameriškega vrhovnega sodišča in da so se s tem počasi začela odpirati vrata za vstop nevladnih okoljskih organizacij v različne sodne in pravne postopke. Sicer Pličanič priznava, da imajo v anglosasonskih sistemih odločitve sodišč precej močnejšo vlogo pri oblikovanju prava in posledično tudi glede vprašanj o posegih v okolje. V evropskih sistemih in posledično tudi pri nas o tem, kar se dogaja z okoljem, odločajo upravni organi. Vendar pa je v vsakem primeru potrebno podpreti pobude za večje varovanje okolja, saj zaščite slednjega ni nikoli preveč. Kot pozitivna stvar se izpostavlja še to, da taki pristopi širijo prostor tudi za vstop javnosti v procese odločanja o tem, kakšni posegi v okolje bodo odobreni. Pličanič navrže še neizpodbitno dejstvo – kolikor je opaziti

¹⁸⁴ Prav tam.

¹⁸⁵ Prav tam.

nasploh v svetu trud za večje varovanje, se moramo zavedati, da se stanje okolja še vedno poslabšuje – samo opomnimo na podnebne spremembe.¹⁸⁶

VII.IV. Pravne pobude

VII.IV.I. Društvo za osvoboditev živali in njihove pravice

Društvo za osvoboditev živali in njihove pravice je 28. maja 2005 poslalo vladi RS pobudo za spremembo ustave v korist pravicam živali. Na podlagi 45. člena¹⁸⁷ ustave je bil poslan predlog, da se 72. člen¹⁸⁸ Ustave Republike Slovenije dopolni z naslednjim tekstom: »Vsaka žival ima pravico do življenja ustrezno svoji vrsti. Ta pravica se lahko odvzame ali omeji samo v nujnih primerih iz razlogov javnega interesa ter po postopku in pod pogoji, ki jih določa zakon. Pravice živali izvršuje varuh pravic živali, ki lahko v njihovem imenu vloga na sodišča ali druge organe tožbe ali druga pravna sredstva, kar lahko naredi tudi vsaka zainteresirana oseba, če varuh pravic v določenem roku ne vloži pravnega sredstva za zaščito pravic živali. Zakon ureja pravice in obveznosti varuha pravic živali.«¹⁸⁹

VII.IV.II. Evropska državljanska pobuda

Evropska državljanska pobuda ni peticija, temveč instrument, ki državljanom EU, v kolikor pridobijo zadostno podporo, omogoča, da neposredno pozovejo Komisijo k pripravi nove zakonodaje, s tem pa državljani EU neposredno sodelujejo pri nastajanju novih evropskih predpisov. Vzpostavljen je bil aprila 2012. Pobuda velja za uspešno, če pobudniki zberejo podporo najmanj milijon državljanov EU iz sedmih različnih držav članic (oz. milijon državljanov iz vsaj četrtnine držav članic EU). V vsaki izmed teh držav, mora biti zadoščeno minimalnemu številu podpisnikov pobude. Pobudniki morajo prav tako prihajati iz najmanj sedmih različnih držav članic.¹⁹⁰

Stop vivisection oz. Ustavimo vivisekcijo je ena izmed uspešnih evropskih državljanskih pobud, ustanovljena je bila z namenom, da razveljavi evropsko direktivo 2010/6 3/UE o varstvu živali, ki se uporabljajo v znanstvene namene, saj le-ta ne predvideva opustitve poskusov na živalih. Cilj poziva Evropski komisiji je seveda bil opustitev poskusov na živalih in uvajanje obvezne uporabe podatkov za ljudi v raziskavah. V Sloveniji je bil uradni

¹⁸⁶ Prav tam.

¹⁸⁷ Pravica do peticije.

¹⁸⁸ Zdravo življenjsko okolje.

¹⁸⁹ *Pobuda vladi za spremembo ustave v korist pravicam živali*. Dostopno na: <http://objave-mediji.began.si/uncategorized/pobuda-vladi-za-spremembo-ustave-v-korist-pravicam-zivali/> (9. 6. 2018)

¹⁹⁰ *Pobuda proti vivisekciji se izteka*. Dostopno na: <http://www.zverce.si/pobuda-proti-vivisekciji-se-izteka> (2. 7. 2018)

koordinator pobude Veganska iniciativa. Minimalno število podpisov iz Slovenije je bilo postavljeno na 6000. Svoj podpis pa je prispevalo okoli 16000 Slovencev, kar je bil lep uspeh, saj smo postali država z največ podpisi glede na število prebivalcev.¹⁹¹

3. junija 2015 je Evropska komisija odgovorila na pobudo, ki jo je na koncu podpisalo 1,1 milijon državljanov EU. Evropska komisija je pokazala strinjanje s prepovedjo testiranja na živalih v EU, a hkrati dodala, da ga je potrebno odpraviti postopoma. V izjavi je bilo sicer navedeno tudi to, da se moramo zahvaliti velikemu tehnološkemu napredku Evrope, ki zmanjšuje uporabo testiranj na živalih. Vendar pa bi bila po prepričanju Evropske komisije popolna prepoved takšnih raziskav prenačljiva, češ da bi lahko pregnala biomedicinske raziskave iz Evrope. Kot končni cilj zakonodaje v EU je bilo poudarjeno postopno odpravljanje vseh testiranj na živalih v EU. Komisija je v sporočilu za javnost še vedno zagovarjala stališče, da so zaenkrat poskusi potrebni zaradi možnosti zagotavljanja zaščite človeškega, okoljskega in živalskega zdravja kot tudi za napredek raziskav.¹⁹²

VII.IV.III. Skupina nevladnih organizacij za trajnostni razvoj

V letu 2017 je nastala Skupina nevladnih organizacij za trajnostni razvoj, ki jo sestavljajo: Planinska zveza Slovenije, Ribiška zveza Slovenije, Lovska zveza Slovenije, Čebelarska zveza Slovenije, Kinološka zveza Slovenije, Turistična zveza Slovenije in Zveza tabornikov Slovenije. Združenje obsega okoli 200000 članov. Namen združitve v to skupino je bilo izoblikovanje pobude za vpeljavo novega instituta v ZON, instituta varuha narave. 136. člen govori o upravljanju naravnih vrednot v lasti države, skupina pa je želela dodati v ta člen še stavek: »Za ohranjanje narave kot temeljnega pogoja zdravega življenjskega okolja je v skladu z zakonom pristojen tudi varuh narave kot samostojni institut.« Skupini so zastavljali vprašanja, zakaj bi bilo potrebno ob varuhu človekovih pravic, ki naj bi varoval tudi naravo, posebej še vzpostaviti instrument varuha narave. Argumentirali so s trditvami, da varuh človekovih pravic varuje naravo skozi prizmo človekove pravice do zdravega okolja in ne varuje narave kot entitete z inherentno vrednostjo. S tem institutom želijo varovati naravo, ki z varuhom človekovih pravic sploh ni dejansko varovana. Funkcijo varuha narave naj bi sicer že opravljal Zavod za varstvo narave, a so mu pobudniki očitali neučinkovitost in

¹⁹¹ Prav tam.

¹⁹² EU: *Testiranje na živalih je treba odpraviti, a postopoma*. Dostopno na: <https://www.delo.si/znanje/potrosnik/eu-testiranje-na-zivalih-je-treba-odpraviti-a-postopoma.html> (2. 7. 2018)

neodzivnost. Hkrati pa so poudarili, da je slovenska zakonodaja na področju varstva narave odlična, le da je težava v nadzoru izvajanja zakonov.¹⁹³

VII.V. Parlamentarne volitve 2018

Pravo in politika sta področji, ki sta tesno prepleteni oz. sobivata skupaj. V duhu aktualnega časa je to poglavje namenjeno analizi volilnih programov strank (splošnih/temeljnih programov in/ali volilnih programov), ki so sodelovale na parlamentarnih volitvah v Sloveniji junija 2018. Sodelovalo je 22 strank.

Stranka modernega centra (SMC) uvodoma v svojem programu nasploh zapiše, da se zavzema za ohranjanje narave in naravnih virov oz. se zavzema za trajnostni razvoj. Prihodnost Slovenije med drugim vidijo tudi v cenjenju in varovanju naših naravnih bogastev. To predstavlja eno izmed petih programskih usmeritev »Slovenije prihodnosti«. V svojih vizijah izpostavljajo tudi pomembnost skrbi za okolje.¹⁹⁴ Stranka Andrej Čuš in Zeleni Slovenije v svojih programskih smernicah poudarja vzpostavitev ravnovesja med človekom, naravo in kapitalom. V programu izpostavijo, da ni potrebno sekati gozdov in uničevati kmetijske zemlje kot tudi narave nasploh, ker imamo že 1081 degradiranih con. V imenu kapitala nikakor ne smemo nadaljne uničevati okolja. Zavzemajo se za trajnostno gospodarstvo.¹⁹⁵ Dobra država (DD) v svojem programu nameni mesto tudi besedi o okolju in podnebnih spremembah. Zdravo in čisto okolje je podlaga našega razvoja kot tudi obstoja. Uvodoma izpostavljajo pomanjkljivosti dela vlade v 2017 na tem področju. V svojih ciljnih pomembno izpostavijo tudi svoje zavzemanje za prevetritev normativnih ureditev za industrijske objekte in naprave, ki so potencialno nevarni za zdravje, okolje ter naravo. Ureditev bi šla v smeri večje učinkovitosti in varovanja zdravja ljudi, kot tudi, pomembno, živali in rastlin.¹⁹⁶ Stranka Alenke Bratušek (SAB) omeni nekaj ukrepov, ki bodo prispevali k večjemu varovanju okolja, konkretnije pa ne omenja posebnosti glede varovanja narave oz. živali in rastlin.¹⁹⁷ Lista Marjana Šarca (LMSŠ) v svojem načrtu prav tako skopo omeni, da mora Slovenija ostati »ekološki biser v srcu Evrope« in izpostavlja ničelno toleranco do

¹⁹³ *Ker ne more spregovoriti žival, naj se zanjo postavi človek v čevljih varuha narave.* Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/okolje/novice/ker-ne-more-spregovoriti-zival-naj-se-zanjo-postavi-clovek-v-cevljih-varuha-narave/419098#comments> (10. 7. 2018)

¹⁹⁴ *Program Stranke modernega centra.* Dostopno na: https://www.strankasmc.si/wp-content/uploads/2018/05/Program-SMC_2018-2022-Kon%C4%8Dni.pdf (7. 9. 2018)

¹⁹⁵ *Program stranke Andrej Čuš in Zeleni Slovenije.* Dostopno na: <https://andrejcus.si/#programske-smernice> (7. 9. 2018)

¹⁹⁶ *Program stranke Dobra država.* Dostopno na: <http://www.dobradrzava.si/program-stranke> (7. 9. 2018)

¹⁹⁷ *Program Stranke Alenke Bratušek.* Dostopno na: <http://www.alenkabratussek.si/wp-content/uploads/2018/04/2018-04-23-AB-Program-Web.pdf> (7. 9. 2018)

okoljskih onesnaževalcev.¹⁹⁸ Slovenska nacionalna stranka (SNS) v osnovnih sklopih svojih usmeritev omenja racionalno gospodarjenje z naravnimi viri in dobrinami, zavzema se tudi za njihovo varovanje in zaščito. V sklopu o ekološki usmeritvi in kontroli gospodarstva izpostavijo pomembnost varovanja narave ter okolja.¹⁹⁹ Stranka Za zdravo družbo (ZD) v svojih programskih izhodiščih želi zagotoviti neodtujljivost naravnega okolja, semen in zelišč. Družbi želi načrtno vračati z naravno in kulturno dediščino povezane vrednote.²⁰⁰ Socialistična partija Slovenije (SPS) v svojem programu v 29. točki opozori na pomen ostrejšje zakonodaje glede mučenja živali – za storilce predvidi zaporno kazen (verjetno s tem misli na višje kazni glede na obstoječo oz. zdaj veljavno kazensko zakonodajo) in prepoved evtanazije zdravih živali. Zavzema se tudi za ukrepe prisilnega psihiatričnega zdravljenja za tiste, ki nespoštljivo ravnaajo z živalmi. Poleg slednjega želijo ustanovitev živalske policije. Glede uzakonitve prepovedi evtanazije zdravih živali vzamejo za vzor Avstrijo. Želijo si tudi povečanja sredstev za oskrbo in varovanje živali. Predlagajo tudi državno veterinarsko zavarovanje za živali.²⁰¹ Piratska stranka Slovenije (PSS) v svojih izhodiščih omeni, da je zdravo življenjsko okolje pogoj za obstoj in preživetje vseh; tako ljudi kot tudi živali in narave nasploh. Glede živinoreje in proizvodnih procesov omenijo, da morajo temeljiti na primernih življenjskih potrebah živali. Podpirajo izboljševanje razmer za živali in želijo osvestiti potrošnike o prehrambenih izdelkih, ki so plod odgovorne reje živali.²⁰² Slovenska demokratska stranka (SDS) zagovarja pozitiven odnos do okolja, kar pomeni, da si prizadevajo za zmanjšanje negativnih vplivov na neživo in živo naravo. Zmanjšajo se naj tudi sedanji pritiski na okolje. Prostorska politika mora biti varuh biotske in kulturne pestrosti narave ter vsega povezanega s slednjo. Odnos do okolja utemeljijo na načelih previdnosti in preventive.²⁰³ Demokratična stranka upokojencev Slovenije (DeSUS) želi Slovenijo promovirati kot državo, ki skrbi za okolje in naravo.²⁰⁴ Slovenska ljudska stranka (SLS) omenja pomen varovanja okolja nasploh.²⁰⁵ Stranka Levica v točki programa, poimenovani kot »Ohranimo naravno okolje za prihodnje generacije«, najprej izpostavi, da gre izkoriščanje

¹⁹⁸ *Program Liste Marjana Šarca*. Dostopno na: <http://www.strankalms.si/wp-content/uploads/2018/04/Na%C5%A1-na%C4%8Drt.pdf> (7. 9. 2018)

¹⁹⁹ *Program Slovenske nacionalne stranke*. Dostopno na: <https://www.sns.si/wp-content/uploads/Program-SNS.pdf> (7. 9. 2018)

²⁰⁰ *Program stranke Za zdravo družbo*. Dostopno na: <https://zazdravodruzbo.si/> (7. 9. 2018)

²⁰¹ *Program Socialistične partije Slovenije*. Dostopno na: <http://www.spslo.si/p/program.html> (7. 9. 2018)

²⁰² *Program Piratske stranke Slovenije*. Dostopno na: <https://piratskastranka.si/programi/splosni> (7. 9. 2018)

²⁰³ *Program Slovenske demokratske stranke*. Dostopno na: <https://www.sds.si/program> (7. 9. 2018)

²⁰⁴ *Program Demokratične stranke upokojencev Slovenije*. Dostopno na: <http://desus.si/wp-content/uploads/2018/05/Program-DeSUS.pdf> (7. 9. 2018)

²⁰⁵ *Program Slovenske ljudske stranke*. Dostopno na: http://www.sls.si/wp-content/uploads/2018/05/SLS_ProgramDobregaGospodarja2018.pdf (7. 9. 2018)

okolja z roko v roki z izkoriščanjem ljudi. Tri vodila Levice, ki se borijo proti slednjemu, so: pravičen prehod v brezogljicho družbo, boj za zdravo okolje in odpor proti uničevanju narave. V tej točki je omenjena tudi dobrobit živali, ki je precej natančno razčlenjena in obrazložena. Prizadevajo si za etično ravnanje z živalmi, za zasledovanje njihovih interesov in izogibanju nepotrebnemu trpljenju slednjih. Želijo prepovedati baterijsko rejo živali in spodbujati prosto rejo. Prepovedujejo mletje živih piščancev, prav tako kuhanje živih živali in shranjevanje živih živali na ledu. Prepovedujejo tudi poskuse na primatih in njihovo ujetništvo. Zavzemajo se za izobraževanje otrok in informiranje odraslih o pretiranem uživanju mesa, ki ima negativne učinke na človeka. V nadaljevanju navedejo še nekaj ukrepov za zaščito dobrobiti živali.²⁰⁶ GibanjeSkupajNaprej samo na koncu svojega programa kratko omeni odgovorno ravnanje do okolja, saj nismo zadnja generacija, ki ga uporablja.²⁰⁷ Izmed programskih rešitev Liste novinarja Bojana Požarja velja izpostaviti 18. točko, ki zahteva takojšnjo ukinitvev »halal klanja«²⁰⁸ ter 26. točko, ki predpostavlja uvedbo enakih kazni za mučenje ali ubijanje živali kot so kazni za mučenje ali ubijanje ljudi.²⁰⁹ Združena levica in sloga samo na kratko omeni pomen ohranjanja okolja.²¹⁰ Gibanje zedinjena Slovenija (ZSI) v svojem programu pravi, da se človek nikoli ne sme postavljati nad naravo, ker je tudi sam del nje. Zavzemajo se, da se znova vrnemo k čim večjemu sožitju z naravo.²¹¹ Stranka slovenskega naroda (SSN) pravi, da mora Slovenija postati moralna avtoriteta na področju ekološkega zavedanja in delovanja.²¹² Stranka Solidarnost v svojih programskih izhodiščih poudarja smiselnost vključevanja varovanja okolja v delovanje vsakega resorja in celotne politike.²¹³ Socialni demokrati (SD) so svoj program poimenovali »Samozavestna Slovenija«. Vsebuje 10 ciljev. V sedmem cilju je zapisano, da je trajnostni razvoj potrebno vključiti v vse državne politike. »Zeleni značaj Slovenije« označijo kot eno izmed svojih ključnih prednosti.²¹⁴ Gospodarsko aktivna stranka (GAS) v zadnji točki svojega programa v treh alinejah izpostavi pomembnost skrbi za okolje ter kulturno in naravno dediščino, izrazi podporo ekološkemu in zgodovinskemu turizmu ter

²⁰⁶ Program stranke Levice. Dostopno na: <http://www.levica.si/wp-content/uploads/2018/04/Levica-volilni-program-2018.pdf> (7. 9. 2018)

²⁰⁷ Program stranke GibanjeSkupajNaprej. Dostopno na: https://docs.wixstatic.com/ugd/9a11eb_038848f37d69474ab1f0a1a8ae5e7c70.pdf (7. 9. 2018)

²⁰⁸ Muslimansko obredno klanje živali.

²⁰⁹ Program Liste novinarja Bojana Požarja. Dostopno na: http://www.listanovinarjajobanapozarja.si/pdf/LNBP_dopis.pdf (7. 9. 2018)

²¹⁰ Program stranke Združena levica in sloga. Dostopno na: <https://dsd.si/wp-content/uploads/2015/01/ZL-DSD-Volilni-program.pdf> (7. 9. 2018)

²¹¹ Program stranke Gibanje zedinjena Slovenija. Dostopno na: <https://www.zedinjenaslovenija.si/program/> (7. 9. 2018)

²¹² Program Stranke slovenskega naroda. Dostopno na: <http://www.ssn.si/o-stranki/program/> (7. 9. 2018)

²¹³ Program stranke Solidarnost. Dostopno na: <http://www.solidarnost.si/program.html> (7. 9. 2018)

²¹⁴ Program stranke Socialni demokrati. Dostopno na: https://www.scribd.com/document/360310358/SD-Samozavestna-Slovenija-Izhodi%C5%A1%C4%8Da-Za-Vladni-Program-2018-2026#from_embed (7. 9. 2018)

spodbudo krožnemu gospodarstvu.²¹⁵ Stranka, ki jo je bilo možno obkrožiti na zadnjem mestu volilnega lističa za parlamentarne volitve junija 2018, je Nova Slovenija – Krščanski demokrati (NSi). Kot že vseh 21 pred njo, tudi v programu Nsi najdemo programske norme o varovanju okolja in ohranjanju narave.²¹⁶

Vseh 22 strank v večji ali manjši meri v svojih programih omenja naravo, okolje, dobrobit živih bitij. Nekatere bolj nazorno, nekatere bolj splošno. Še vedno pa ne zaznavamo jasnih političnih tendenc po možnosti priznavanja obsega pravic nečloveškim bitjem – vsaj ne povsem eksplicitno in v pretežni meri.

²¹⁵ Program Gospodarsko aktivne stranke. Dostopno na: <http://www.stranka-gas.si/program> (7. 9. 2018)

²¹⁶ Program stranke Nova Slovenija – Krščanski demokrati. Dostopno na: <http://nsi.si/program/> (7. 9. 2018)

VIII. Živali in rastline naj imajo pravice!

»Na slepo je posegel človek, v neznano življenje in je bil ubijalec.«

Ivan Cankar

V svetu, kjer se izmenjujeta vpliv antropocentrizma in glede na vedno več pobud, tudi vedno večji vpliv ekocentrizma, ni možno pričakovati, da bo slednji povsem izpodrinil prvega, saj da bi bilo to mogoče v vsej popolnosti, bi morali verjetno z obličja Zemlje odstraniti človeka. To pa nas ne sme zavesti, da ne bi začeli prehajati v naravno ravnovesje ohranjujoč razvoj in slediti ekocentrističnim težnjam.²¹⁷ Antropocentrizem najverjetneje ostaja kot družbena paradigma, ker je povsem moč sklepati, da se bo človek še vedno imel do določene mere za središče vesolja, a ga je potrebno uravnovesiti z novimi pogledi na svet. Že zgodovina nam pripoveduje, da so razprave o statusu živali in rastlin, ne samo domena sodobnega sveta, temveč so se tendence po možnostih urejanja te problematike uveljavljale vseskozi tekom časa. Človeška zgodovina beleži tudi številne emancipacije nekoč brezpravnih subjektov. Samo spomnimo se na sužnje, ženske, otroke, invalide... Človeštvo bi lahko in bi tudi moralo razširiti etične okvirje na naravo, saj bi jo morali začeti obravnavati kot da ji je dana neka inherentna vrednost, ki si zasluži vso spoštovanje.²¹⁸

Kljub temu, da obstaja relativno veliko zakonodaje na obravnavano tematiko, je ta, ob nekaterih redkih poskusih, še vedno dokaj toga, če govorimo o konceptiji podeljevanja pravic nečloveškim bitjem. Nekaj »varovati«, »ščiliti«, »ohranjati« in podobni izrazi, ki jih pretežno najdemo v zakonodaji, ki govori o rastlinah in živalih so sicer dobrodošli, a če smo nekoliko pravniško dlakocepski, ti izrazi ne pomenijo subjektivizacije, temveč bolj objektivizacijo. Verjetno se zakonodajalec v osnovi še vedno izogiba izraza »pravica« saj ga še vedno po vsej možnosti šteje kot pretirano »naprednega«. Vseskozi, ko preučujemo pravne ureditve te tematike, imamo občutek, da so zakoni pisani bolj za ljudi kot za živali in rastline oz. ureditve jim zaenkrat še ne priznavajo take inherentne vrednosti, kot bi si jo zaslužili. Glede na zelo pozen pojav ekocentrističnega nazora ni presenetljivo, da tudi skozi zakonodajo veje antropocentristični duh. A na koncu koncev lahko z ekocentristično interpretacijo sklepamo, da tudi z zgoraj naštetimi izrazi zakonodajalci pravzaprav posredno oz. de facto priznavajo živalim in rastlinam pravico do obstoja, kot tudi druge, povezane pravice.

²¹⁷ To seveda ne pomeni, da bi se morali zateči v skrajne oblike ekocentrizma, kot so opisane na strani 31, saj nam le-te dokazujejo, da nobena skrajnost, ki je še tako dobronamerna, ne prinese nujno izboljšanj.

²¹⁸ Ferry, Luc (1998) *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Str. 81

Omenimo, da smo ves čas tudi (nehote) primerjali urejanje zakonodaje na področju pravic živali in na področju pravic rastlin. Opaziti je močno prednost pri pravni obravnavi pravic živali, kar lahko štejemo kot pozitivno. Ne gre za skepticizem do nanovejših doganjaj o občutenju rastlin, tudi ne gre za to, da si ne moremo predstavljati, da ima tudi rastlina lahko interese (pravzaprav si lahko to zelo jasno predstavljamo), temveč da človekov intelektualni, duhovni in čustveni razvoj še ni na takem nivoju, da bi države ena za drugo začele pravno priznavati pravice tudi rastlinam. Pravilno, da se govori o pravicah rastlin, vendar je za začetek primerneje končno najti nek skupni jezik glede pravic živali, nato pa se seveda edino logično lotimo še urejanja te, rastlinske problematike. Navsezadnje so tudi že danes opazni trendi v tej smeri oz. že celo priznani pravni statusi. Nasploh je razvoj širjenja obsega pravic bil tekom zgodovine vedno počasen, a odločno progresiven. Če je bitje zavedajoče se, to pomeni, da ima možnost izkusiti tako ugodje kot tudi bolečino. Aspekt oz. faktor zavesti je tudi sposobnost trpeti in po tej sposobnosti najlažje opazimo osebno vpletenost bitja v boju za življenje in dobrobit.²¹⁹ Tudi faktor možnosti občutenja bolečine in občutenja ugodja oz. možnost čutečnosti se kaže kot izjemno pomemben oz. vpliven pri širitvi pravic na nečloveška bitja. To je povezano z interesi, ker imamo interes po ugodju in interes po nebolečini. Zato se ljudje lažje poistovetimo (zaenkrat) z živalmi in nam je nekako naravno, da se bo slednja problematika obravnavala prednostno. To še ne pomeni, da smo specisti, gre za našo stopnjo intelektualnega razvoja. Sodobni človek si težko predstavlja npr. drevesa kot avtonomna bitja, ki so se sposobna zavestno odločati. A to hkrati ne sme pomeniti, da lahko še najprej z okoljem oz. z rastlinami počnemo karkoli se nam zljubi.²²⁰ Povedano drugače – v primerjavi z grozljivo zlorabo živali, ki se je nedvomno intenzivirala z industrializacijo kmetijstva, je naša skrb za rastline manj vznemirjajoča, saj drevo v »zakolu« ne »kriči tako boleče« kot zaklan prašič. Toda to ne pomeni, da bi bilo treba stalno izkoriščanje rastlinskega življenja podpreti. Če želimo opozoriti na potrebo po utemeljitvi naše instrumentalizacije vegetacije, ne smemo hkrati trditi, da bi živali morale še naprej trpeti v industrijskih kmetijah in v klavnicah.²²¹ Razlike niti niso sicer tako bistvene zanje (tj. rastline in živali), poanta je v tem, da se jim vsekakor podelijo določene pravice, ki so prilagojene njim. Za rastlino verjetno nimamo pravice do svobodnega gibanja, za žival pa bi jo lahko imeli.

²¹⁹ *Za živali – temeljna vprašanja in pojmi*. Dostopno na: <http://www.zazivali.org/faq/temeljna-vprasanja-in-pojmi#1> (12. 7. 2018)

²²⁰ *Živali ne potrebujejo sočutja, če imajo pravice*. Dostopno na: <https://www.primorske.si/2011/12/09/zivali-ne-potrebujejo-socutja-ce-imajo-pravice> (21. 6. 2018)

²²¹ *Do plants have their own form of conciousness?* Dostopno na: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/06/2012619133418135390.html> (16. 7. 2018)

Ne moremo tudi zanikati nečesa zelo očitnega, če pogledamo zgolj človeško raso – ljudje smo si različni. Telesno, intelektualno v najbolj grobem orisu. Ali to pomeni, da so naši osnovni, prvobitni interesi različni? Se različno rangirajo? Si zaslužijo različno obravnavo? Ne gre tudi ne pozabiti, da obstajajo pripadniki naše vrste, ki nikoli ne bodo ljudje v filozofskem pomenu, čeprav v biološkem so.²²²

V pravni teoriji smo spoznali, da pravzaprav ni posebnih zadržkov, da se ne bi mogel koncept teorije o pravicah širiti tudi na nečloveška bitja. Rastline in živali ni potrebno varovati s pomočjo podeljevanja pravne subjektivite in določenega obsega pravic znotraj živalskega in rastlinskega sveta, temveč zgolj na relaciji človek-rastlina/žival. Kot je bilo omenjeno – pravna subjektiviteta je povsem umeten konstrukt, prav tako pravica. Zavedati se moramo, da če odmislimo človeka in obstaja samo živalski in rastlinski svet, bosta slednja nemoteno preživela, saj narava ne deluje po pravnih zakonitostih, ki si jih je izmislil človek, temveč po svojih lastnih zakonitostih. Podelitev pravic torej učinkuje in je potrebna zgolj v razmerju do človeka. Nikakor ne moremo ostati na miselnosti, da zadostuje, če živalim ter rastlinam priznamo samo določene stopnje interesov. To bi pomenilo, da če pride do konfliktna situacije s človekom, bi interes ljudi prevladoval v prav vsakem primeru, zato ker ljudem priznavamo »prave« pravice. Interes, ki bi ga lahko priznali živalim in rastlinam ne bi imel posebne pravne veljave, saj zanjo potrebujemo okvir pravne pravice. Interes si lahko torej predstavljamo kot sliko brez okvirja in zgolj priznan interes ni zadosten. Sprašujemo se, če je mogoče pravno zavarovati te interese in jih s tem povzdigniti na raven, kjer jih pravo varuje kot pravice. Zdi se, da ni posebnih ovir v sami pravni teoriji, večja težava je v spremembi mentalitete, ki tudi v pravnem svetu odvzema s tem človeku prestol najpomembnejše figure.²²³ Ta »izguba« nam ne daje upravičenja, da pustimo stanje takšno kot je. Mednarodna zveza za ohranjanje narave in naravnih bogastev²²⁴ ljudi oz. država nagovarja, da naj preprečujejo ali ukinjajo pretirano gospodarsko izkoriščanje in poselitve in se zavzemajo za

²²² Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Str. 99

²²³ Povečini ljudi ločujejo od živali in rastlin – po mnenju mnogih avtorjev – višja inteligenca, razum, kognitivne sposobnosti... To naj bi nam tudi dajalo utemeljen razlog, da se štejemo nad naravo oz. je vrhunec sveta človek. Zanimivo je pomisliti kako postaviti argument v primeru otrok, ki še niso isto razviti kot naj bi bil povprečen odrasel človek. Ampak tu že lahko takoj sami sebi postavimo nasproten argument – otrok še ni dosegel polnega razvoja. Bolj zanimivo postane pri ljudeh, ki nikoli ne bodo dosegli tiste stopnje intelektualnega razvoja kot naj bi sicer jo človek – govorimo o umsko zaostalih. Največja zagata pa se pojavlja v primerih, kjer človek ostane v »trajnem vegetativnem stanju«, znan je primer Tonya Blanda, ki ga je leta 1989 poteptala množica, ki je prisostvovala nogometni tekmi. Zaradi prerivanja ter pritiska na prsi fanta in posledično predolge prekinitive dovoda kisika v možgane, ki je nastala zaradi zaustavitve dihanja, je utrpel trajno izgubo vseh kognitivnih funkcij. V takih primerih se znova sprašujemo, kje je razmejitev ljudi od ostalih živih bitij oz. kaj nas – kot celotno vrsto, vse primerke – dela tako superiorne. Glej tudi: Cavalieri. Str. 18

²²⁴ Zanimivi diskurz bi bil, čemu taka dvojnost v imenu organizacije.

večje spoštovanje narave. Nikjer pa ni zaslediti pobud, da bi pozivali k zasledovanju življenjskih interesov rastlin in živali.²²⁵ Razmišljati je potrebno o alternativnih možnostih pravnih podlag in pravnega argumentiranja ter podpirati obstoječe poskuse, saj s tem človek pravzaprav nič ne izgubi, kvečjemu pridobi. Nikar se ni potrebno bati, da bi nam ukvarjanje s pravicami živali in rastlin odvrčalo pozornost od ukvarjanja s človekovimi pravicami. Kvečjemu nasprotno – še bolj nas senzibilizira za sočloveka.²²⁶ Diskriminacija na podlagi pripadnosti biološki vrsti (specizem) bo morda nekoč postala zgolj še blede senca sedanjega časa v prihodnosti.

Kljub kritiziranju antropocentristične misli ob pisanju zakondaje se navsezadnje ne potrebujemo spraševati, ali smo nečloveškim bitjim začeli vsaj v minimalnem in posrednem obsegu podeljevati pravice na podlagi priznavanja njihove inherentne vrednosti ali pa na temelju njihove instrumentalne vrednosti za naše potrebe. To niti ni tako pomembno, rezultat je dejansko isti. Če nas bodo vodile avtonomne vrednote naravnih bitnosti, to pomeni, da bo prišlo do izjemno velike zgodovinske spremembe v našem duhovno vrednostnem razumevanju življenja. Pretežno stanje pravic, ki jih nosijo zaenkrat naravne entitete v sodobnem času, je v osnovi podobno položaju, v katerem so se včasih nahajali sužnji in ženske. To, da se je njim dogajala krivica, se je priznavalo le v takem obsegu, v kolikšnem je to pomenilo kršenje lastninskih pravic njihovih lastnikov. Razvoj je na koncu naredil svoje in tudi za druge entitete lahko pričakujemo podobno razvijanje mislenih preskokov v tem, kako jih dojemamo in obravnamo.²²⁷ In kljub temu, da bivanju na našem svetu ne moremo oporekati določene stopnje determiniranosti, hkrati ne moremo zanikati, da nimamo v tem okviru omejenosti še vedno svobodo in pravico do izbire. Lahko izberemo, da bomo živeli egocentrično življenje in brez kančka pretiravanja lahko strnimo, da nas bo tak modus operandi²²⁸ drago stal. Rastline ter živali – vsa narava okoli nas nam bo nekoč izstavila svoj končni račun, ki bo precej visok, če se ne ustavimo in začnemo živeti v harmoniji z ostalim svetom, ne pa kot upravitelji slednjega. Spremembe se morajo najprej zgoditi v miselnosti ljudi, šele nato jih lahko uspešno prelijemo v zakonodajo, sicer nam ostanejo bolj mrtve črke na papirju. To ne pomeni, da ne smemo pozdravljati vedno večjega obsega pravnega urejanja pravic rastlin in živali, temveč da moramo vse te besede ponotranjiti, s čimer jim zagotovimo

²²⁵ Geister, Iztok (2006) *Dopušcanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Str. 112

²²⁶ Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Str. 33

²²⁷ Kirn, Andrej (1992) *Ekološka (okoljska) etika*. Str. 25

²²⁸ Način delovanja.

uspeh in damo legitimnost. Narava ni le človeška dediščina, homo sapiens²²⁹ ni superiorna vrsta, ki bi lahko upravičeno vladala svetu, temveč imajo do narave pravico vsa ostala živa bitja, tj. tudi rastline in živali.²³⁰

Naslov tega dela ima na koncu ločilo, tj. vprašaj. S spremembami o dojetanju živalskega in rastlinskega sveta ter s splošno posodobitvijo naše mentalitete in posledičnim pravnim urejanjem ga dajmo preobraziti – v klicaj!

²²⁹ Misleči, umni človek.

²³⁰ Geister, Iztok (2006) *Dopuščanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Str. 117

IX. Seznam uporabljene literature

IX.I. Monografije, članki in diplomske naloge

Arhar, France et al (2010) *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije

Aristotel (2010) *Politika*. Ljubljana: GV Založba

Bentham, Jeremy (1948) *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. New York: Hafner Press

Bratuša, Vesna (2002) *Pravni vidik varstva živali in narave. Diplomska naloga*. Ljubljana: Pravna fakulteta Ljubljana

Cavalieri, Paola (2006) *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Krtina

Ferry, Luc (1998) *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Ljubljana: Krtina

Fromm, Erich (2013) *Anatomija človekove uničevalnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Geister, Iztok (1994) *Zagovori narave*. Ljubljana: samozaložba

Geister, Iztok (2006) *Dopušcanje narave: esej o naravovarstveni etiki*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Grušovnik, Tomaž (2016) *Etika živali: o čezvrstni gostoljubnosti*. Koper: Univerzitetna založba Annales

Kant, Immanuel (1963) *Lectures on Ethics*. New York: Harper & Row

Kirn, Andrej (1992) *Ekološka (okoljska) etika*. Maribor: Aram

Küng, Hans (2008) *Svetovni etos*. Ljubljana: Društvo 2000

Lah, Avguštin in Tajnšek, Anton (1994) *Okolje v Sloveniji: zbornik*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije

Pavčnik, Marijan (2011) *Teorija prava. Prispevek k razumevanju prava* (4. izdaja). Ljubljana: GV Založba

Pličanič, Senko (2003) *Temelji ekološkega prava: (kako uzakoniti zmernost pri človekovih odnosih z živalmi, rastlinami in neživim svetom)*. Ljubljana: Cankarjeva založba

Regan, Tom (1999) *Pravice živali: filozofske postavke*. Ljubljana: samozaložba Lea Eva Müller

Regan, Tom (2004) *The Case for Animal Rights*. Oakland: University of California Press

Rifkin, Jeremy (2001) *Stoletje biotehnologije: kako bo trgovina z geni spremenila svet*. Ljubljana: Krtina

Sahadeva, Dasa (2017) *Ubiti kravo pomeni konec človeške civilizacije*. Celje: Jnana Bhakti Prada Trust

Schmidtz, David in Willot, Elizabeth (2002) *Environmental ethics: what really matters, what really works*. New York: Oxford University Press Inc.

Siard, Nataša in Šalehar, Andrej (2008) *Odnos do domačih živali v slovenskem okolju – nekaj zgodovinskih pričevanj*. Slovenj Gradec: Kmetovalec, 76, št. 3, str. 15 – 17

Singer, Peter (1990) *Animal liberation*. (2. izdaja). London: Pimlico

Skoberne, Peter (2007) *Zavarovane rastline Slovenije: žepni vodnik*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Šolar, Rok (2000) *Vsako živo bitje je enakovredno*. Ljubljana: Moj pes, letnik IX, št. 11, str. 17

Tellegen, Egbert in Wolsink, Maarten (1998) *Society and Its Environment: An Introduction*. Amsterdam: Gordon and Breach Science Publishers

Tompkins, Peter in Bird, Christopher (2000) *Skrivnostno življenje rastlin*. Celje: Mavrica

Wuketits, Franz Manfred (1998) *Naturkatastrophe Mensch. Evolution ohne Fortschritt*. Düsseldorf: Patmos

IX.II. Spletni viri

Aarhuška konvencija. URL: <http://zavest.net/aarhuska-konvencija/> (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Alpska konvencija. URL: https://sl.wikipedia.org/wiki/Alpska_konvencija (pridobljeno 6. 6. 2018)

Antropocentrizem. URL: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Antropocentrizem> (pridobljeno: 8. 6. 2018)

Aristotle on the Differences between Plants, Animals, and Human Beings and on the Elements as Instruments of the Soul. URL: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-231807517/aristotle-on-the-differences-between-plants-animals> (pridobljeno: 15. 7. 2018)

Barcelonska konvencija. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A52012PC0047> (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (pridobljeno: 19. 7. 2018)

Constitution of the Republic of Ecuador. URL: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (pridobljeno: 17. 7. 2018)

Do plants have their own form of consciousness? URL: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/06/2012619133418135390.html> (pridobljeno: 16. 7. 2018)

Eko sranje. URL: <https://radiostudent.si/znanost/znanstveni-komentar/eko-sranje> (pridobljeno: 24. 6. 2018)

EU: Testiranje na živalih je treba odpraviti, a postopoma. URL: <https://www.delo.si/znanje/potrosnik/eu-testiranje-na-zivalih-je-treba-odpraviti-a-postopoma.html> (pridobljeno: 2. 7. 2018)

Evropska konvencija o krajini. URL: <http://www.dkas.si/?id=4,58> (pridobljeno 6. 6. 2018)

Evropska konvencija o krajini – izvajanje v Sloveniji. URL: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/ekk_izvajanje_v_sloveniji.pdf (pridobljeno: 6. 6. 2018)

German animals given legal rights. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/jun/22/germany.animalwelfare> (pridobljeno: 19. 7. 2018)

Gozd in gozdarstvo. URL: <https://www.gozd-les.com/slovenski-gozdovi/zakonodaja/zakon-o-ohranjanju-narave> (pridobljeno: 9. 6. 2018)

Izgovor št. 1: »Čuteče« rastline. URL: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=blog&op=func&func=print&c_menu=109111

(pridobljeno: 21. 6. 2018)

Ker ne more spregovoriti žival, naj se zanjo postavi človek v čevljih varuha narave. URL: <https://www.rtv slo.si/okolje/novice/ker-ne-more-spregovoriti-zival-naj-se-zanjo-postavi-clovek-v-cevljih-varuha-narave/419098#comments> (pridobljeno: 10. 7. 2018)

Ko au te awa. Ko te awa ko au. URL: <https://radiostudent.si/politika/ju%C5%BEna-hemisfera/ko-au-te-awa-ko-te-awa-ko-au> (pridobljeno: 18. 6. 2018)

Konvencija CITES. URL: <http://www.arso.gov.si/narava/konvencija%20CITES/> (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Konvencija o biološki raznovrstnosti. URL: http://novebiologije.wikia.com/wiki/Izvajanje_Konvencije_o_biološki_raznovrstnosti_v_Sloveniji (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine. URL: <http://www.smid.si/index.php/mednarodne-konvencije/208-konvencija-o-varstvu-svetovne-kulturne-in-naravne-dediine> (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Mednarodne konvencije. URL: <https://www.tujerodne-vrste.info/ukrepi/mednarodne-konvencije/> (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Michael Marder, "Should Plants Have Rights?". URL: <https://www.michaelmarder.org/articles-etc/texts-in-pdf/> (pridobljeno: 16. 7. 2018)

Moral status of animals in the ancient world. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Moral_status_of_animals_in_the_ancient_world (pridobljeno: 8. 6. 2018)

Mučiteljem živali od danes višje kazni. URL: <https://www.delo.si/novice/slovenija/muciteljem-zivali-grozijo-visje-kazni.html> (pridobljeno: 20. 7. 2018)

Natura 2000 – biseri slovenske narave. URL: <http://www.natura2000.si/o-naturi-2000/zakonodaja/> (pridobljeno 4. 7. 2018)

Peoples conference on climate change and the rights of mother Earth. URL: <http://therightsofnature.org/cochabama-rights/> (pridobljeno: 13. 6. 2018)

Plant rights. URL: https://rationalwiki.org/wiki/Plant_rights (pridobljeno: 17. 7. 2018)

Plants and the Law: Vegetal Ontologies and the Rights of Nature. a Perspective from Latin America. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13200968.2017.1317698?scroll=top&needAccess=true> (pridobljeno: 16. 7. 2018)

Pobuda proti vivisekciji se izteka. URL: <http://www.zverce.si/pobuda-proti-vivisekciji-se-izteka> (pridobljeno: 2. 7. 2018)

Pobuda vladi za spremembo ustave v korist pravicam živali. URL: <http://objave-mediji.began.si/uncategorized/pobuda-vladi-za-spremembo-ustave-v-korist-pravicam-zivali/> (pridobljeno: 9. 6. 2018)

Pravice živali (2. del). URL: <http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=10189> (pridobljeno: 16. 6. 2018)

Pravni temelji urejanja prostora. URL: <http://seminar.persvet.eu/mod/book/view.php?id=48&chapterid=22> (pridobljeno: 21. 6. 2018)

Pred devetdesetimi leti so pripravili prvi naravovarstveni program na Slovenskem. URL: <https://www.slonep.net/gozd/gozdovi-slovenije/novice/pred-devetdesetimi-leti-so-pripravili-prvi-naravovarstveni-program-na-slovenskem> (pridobljeno: 6. 7. 2018)

Program Demokratične stranke upokojencev Slovenije. URL: <http://desus.si/wp-content/uploads/2018/05/Program-DeSUS.pdf> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Gospodarsko aktivne stranke. URL: <http://www.stranka-gas.si/program> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Liste Marjana Šarca. URL: <http://www.strankalms.si/wp-content/uploads/2018/04/Na%C5%A1-na%C4%8Drt.pdf> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Liste novinarja Bojana Požarja. URL: http://www.listanovinarjaborjanapozarja.si/pdf/LNBP_dopis.pdf (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Piratske stranke Slovenije. URL: <https://piratskastranka.si/programi/splosni> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Slovenske demokratske stranke. URL: <https://www.sds.si/program> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Slovenske ljudske stranke. URL: http://www.sls.si/wp-content/uploads/2018/05/SLS_ProgramDobregaGospodarja2018.pdf (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Slovenske nacionalne stranke. URL: <https://www.sns.si/wp-content/uploads/Program-SNS.pdf> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Socialistične partije Slovenije. URL: <http://www.spslo.si/p/program.html> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Stranke Alenke Bratušek. URL: <http://www.alenkabratusek.si/wp-content/uploads/2018/04/2018-04-23-AB-Program-Web.pdf> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Andrej Čuš in Zeleni Slovenije. URL: <https://andrejcus.si/#programske-smernice> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Dobra Država. URL: <http://www.dobradrzava.si/program-stranke> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke GibanjeSkupajNaprej. URL: https://docs.wixstatic.com/ugd/9a11eb_038848f37d69474ab1f0a1a8ae5e7c70.pdf (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Gibanje zedinjena Slovenija. URL: <https://www.zedinjenaslovenija.si/program/> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Levica. URL: <http://www.levica.si/wp-content/uploads/2018/04/Levica-volilni-program-2018.pdf> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Nova Slovenija – Krščanski demokrati. URL: <http://nsi.si/program/> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Stranke modernega centra. URL: https://www.strankasmc.si/wp-content/uploads/2018/05/Program-SMC_2018-2022-Kon%C4%8Dni.pdf (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program Stranke slovenskega naroda. URL: <http://www.ssn.si/o-stranki/program/> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Socialni demokrati. URL: https://www.scribd.com/document/360310358/SD-Samozavestna-Slovenija-Izhodi%C5%A1%C4%8Da-Za-Vladni-Program-2018-2026#from_embed (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Solidarnost. URL: <http://www.solidarnost.si/program.html> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Za zdravo družbo. URL: <https://zazdravodruzbo.si/> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Program stranke Združena levica in sloga. URL: <https://dsd.si/wp-content/uploads/2015/01/ZL-DSD-Volilni-program.pdf> (pridobljeno: 7. 9. 2018)

Rastline ne lažejo. URL: <http://www.viva.si/Naravi-prijazno/12922/Rastline-ne-lažejo> (pridobljeno: 10. 7. 2018)

Rastline vedo, kdaj jih jedo. URL: <https://www.deloindom.si/vrt-zivali/zelenjavni-vrtovi/rastline-vedo-kdaj-jih-jedo> (pridobljeno: 13. 7. 2018)

Razlike med živalmi in rastlinami. URL: <https://sites.google.com/site/nivees69/razlike-med-zivalmi-in-rastlinami> (pridobljeno: 18. 6. 2018)

Recognizing The Right Of Plants To Evolve. URL: <https://www.npr.org/2012/10/26/160940869/recognizing-the-right-of-plants-to-evolve?t=1531102046934&t=1532110593334> (pridobljeno: 16. 7. 2018)

Slovenija bo zaščitila netopirje. URL: <http://www.rtv slo.si/okolje/novice/slovenija-bo-zascitila-netopirje/10349> (pridobljeno: 6. 6. 2018)

Spotlight on ... Brigid Brophy In Transit (1969). URL: <https://denniscooperblog.com/spotlight-on-brigid-brophy-in-transit-1969-2/> (pridobljeno: 13. 6. 2018)

Sveto pismo na internetu. URL: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?set=2&l=sl&pos=1&qall=0&idq=6&idp0=6&m=1%20Mojz%201&hl=1%20Mojz%201%2C4> (pridobljeno: 9. 6. 2018)

Svetovna deklaracija o pravicah živali. URL: <https://alpeadriagreen.wordpress.com/2012/09/19/svetovna-deklaracija-o-pravicah-zivali-14/> (pridobljeno: 11. 6. 2018)

Swiss Government Issues Bill of Rights for Plants. URL: <https://www.treehugger.com/green-food/swiss-government-issues-bill-of-rights-for-plants.html> (pridobljeno: 16. 7. 2018)

Temelji prava varstva okolja (uvodna študija). URL: <https://www.tax-fin-lex.si/Zbirke/EpaketKazaloList?nodeId=b73a4934-400a-4198-9200-454518e92c29&xf=0> (pridobljeno: 5. 7. 2018)

The Ecuadorian Constitution was the first national constitution to give rights to nature. URL: <http://www.fdsd.org/ideas/ecuadorian-constitution-rights-to-nature/> (pridobljeno: 21. 7. 2018)

The Incoherence of Peter Singer's Utilitarian Argument for Vegetarianism. URL: <http://www.abc.net.au/religion/articles/2016/10/24/4562329.htm> (pridobljeno: 15. 7. 2018)

The time is ripe for plant rights. URL: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/01/2013120141156284755.html> (pridobljeno: 15. 7. 2018)

Thomas Aquinas. URL: <http://www.animaethics.org.uk/aquinas.html> (pridobljeno: 8. 6. 2018)

Učne ure čarovnikovih vajencev. URL: <http://www.pozitivke.net/article.php/20030304224110230/print> (pridobljeno 8. 6. 2018)

Varstvena območja EU – Natura 2000. URL: http://ec.europa.eu/environment/basics/natural-capital/natura2000/index_sl.htm (pridobljeno: 4. 7. 2018)

Vegani lahko zelo pomagajo živalim tudi z izstopom iz cerkve. URL: <https://www.zalozba-planet.si/14/show/blogID=475> (pridobljeno: 14. 7. 2018)

Za živali – temeljna vprašanja in pojmi. URL: <http://www.zazivali.org/faq/temeljna-vprasanja-in-pojmi#1> (pridobljeno: 12. 7. 2018)

Zgodovina veganstva. URL: <http://www.veganstvo.net/veganstvo/zgodovina-veganstva/> (pridobljeno: 25. 6. 2018)

ZVO osnutek. URL: http://www.zmos.si/images/ZMOS/ZVO_osnutek.pdf (pridobljeno: 9. 6. 2018)

Živali ne potrebujejo sočutja, če imajo pravice. URL: <https://www.primorske.si/2011/12/09/zivali-ne-potrebujejo-socutja-ce-imajo-pravice> (pridobljeno: 21. 6. 2018)

Živali niso stvari in pravna ureditev v Švici, Nemčiji, Franciji, Italiji in Liechtensteinu. URL: <http://www.studentska-praksa.si/index.php/clanki/35-zivali-niso-stvari-in-pravna-ureditev-v-svici-nemciji-franciji-italiji-in-liechtensteinu-1-del> (pridobljeno 6. 9. 2016)

Živeti vegansko. URL: <http://www.vegan.si/ziveti-vegansko/> (pridobljeno: 25. 6. 2018)

IX.III. Pravni viri

Deklaracija o sodelovanju Slovenije s Svetom Evrope pri Evropskem letu varstva narave 1995 (DeSSEVN)

Kazenski zakonik (KZ-1) Uradni list RS, št. 50/12, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17

Obligacijski zakonik (OZ) Uradni list RS, št. 97/07, 64/16 – odl. US in 20/18 – OROZ631

Pogodba o delovanju Evropske Unije (PDEU), UL C 326, 26. 10. 2012, str. 47-390

Ustava Republike Slovenije (URS), Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a

Zakon o ohranjanju narave (ZON) Uradni list RS, št. 96/04, 61/06 – ZDru-1, 8/10 – ZSKZ-B, 46/14, 21/18 – ZNOrg in 31/18

Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi (ZRGSO), Uradni list RS, št. 23/05, 21/10 in 90/12 – ZdZPVHVVR

Zakon o varstvu okolja (ZVO-1), Uradni list RS, št. 39/06, 49/06 – ZMetD, 66/06 – odl. US, 33/07 – ZPNačrt, 57/08 – ZFO-1A, 70/08, 108/09, 108/09 – ZPNačrt-A, 48/12, 57/12, 92/13, 56/15, 102/15, 30/16, 61/17 – GZ in 21/18 – ZNOrg

Zakon o zaščiti živali (ZZZiv) Uradni list RS, št. 38/13 in 21/18 – ZNOrg

*Šele takrat, ko bo posekano zadnje drevo,
šele takrat, ko bo zastrupljena zadnja reka,
šele takrat, ko bo ujeta zadnja riba,
šele takrat boste ugotovili,
da se denarja ne da jesti.*

Preročba Indijancev Cree